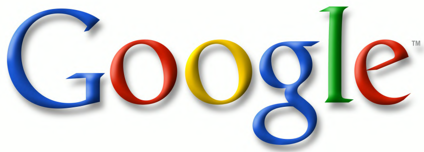

Google

BEATI

JOHANNIS OZNIENSIS

ARMENIORUM CATHOLICI

ORATIO SYNODALIS

ET

CONTRA PAULICIANOS

SERMO

VENETIIS

TYPIS PP. MECHITARISTARUM

MDCCCXXXIII.

Neumann Seite 164

Catalog. Windischmann No 37

BEATI

JOHANNIS OZNIENSIS

SERMONES DUO

BEATI
JOHANNIS OZNIENSIS
Sermones duo
QUOS
PER P. JOH. BAPT. AUCHER
VIC. GEN. CONGR. MECHIT.
Nunc primum ex Armenio in Latinum translatos

EMIN. AC REV.
JACOBO CARD. MONICO
Venetiarum Patriarchae
S. PURPURAM SOLEMNITER INDUENTI
Mechitaristica Armeniorum Societas
Gratulationis Devotionisque

ERGO

D. D. D.

VENETIIS
In Insula S. Lazari

XVII. KAL. OCTOBR. MDCCCXXXIII.

EMIN. AC REV.

JACOBO CARD. MONICO

Venetiarum Patriarchae

SUCHIAS PLACIDUS SOMAL

ARCHIEPISCOPUS SYNENSIS

ATQUE

MECHITARISTARUM MONACHORUM

Abbas Generalis

S. P. D.

Etsi nullum adhuc Tibi, Eminentissime Princeps, aestimationis amorisque mei erga Te pignus obtuli, quod sane jamdudum erat in votis; modo tamen perquam laetissima mihi sese praebet occasio, ut, quae animo optaveram, opere quoque perficiam.

Hodie siquidem ovans Venetus Populus per Te sacrâ Purpurâ indutum Urbem suam gaudet novo honore illustrari, Teque tot tantisque virtutibus decoratum per unum Charitatis, quae virtutum omnium est radix,

purpureum symbolum ostendi; ut Romanae, hoc est Catholicae, Ecclesiae Cardinem exteri quoque venerentur.

Cum Tuorum igitur laetitiae mea quoque meorumque consocietur, cumque illa jam solemni ritu omnibus innotuerit, reliquum est, ut quantum per me fieri potest, testificetur, et longe lateque pateat per haec duo opuscula, quae nedum latine, sed ne armeniace quidem hactenus prodierunt in lucem: per Beati nimirum **Johannis Ozniensis**

cognomento **Philosophi** *Saeculo octavo Armeniorum Catholici Orationem, quam in Nationali Episcoporum Conventu anno 719 ad Ecclesiasticam instaurandam disciplinam habuit, cui Canones quoque in eâ Synodo prolati pro coronide adduntur; atque per Sermonem contra Paulicianos, qui Armeniam tunc temporis suis perversis doctrinis foedebant, prolatum. Opuscula quidem brevia, sed Armeniacae linguae flos, elegantiarum refertissima quas latina versio amplecti haudquaquam va-*

luit. Ut ut sit, Em.me Praesul, accipe consuetâ oris Tui suavitate exiguum opus, quod non ego unus, sed et mei quoque Tibi gaudio exultantes offerunt; omnes enim pro suo quisque munere ad illud elucubrandum operam navavimus.

Deus, quem supplex oro, Te pro Gregis felicitate sospitet, diesque faustos in longum aevum producat, Tibique eosdem laetissimos, suavissimos, jucundissimos exigere largiatur. Vale.

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԻ

ՕՁՆԵՑԻՈՅ

ԱՏԵՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

JOHANNIS PHILOSOPHI

OZNIENSIS

ORATIO SYNODALIS

ՅՈՒՆԿ ԳՐՈՑՍ

Ա. Պարծութիւն վասն իւր ըստ առաքինութեան հեշտալին ուսուցանողութեան մանկանց և դժուարութեան. և յաղագս այս առ նա խնամակալութեան, և առա-պարգև ուղղելոց ընտրելոց հոգևորն որոր. և ընդ այր ուրոյ չեան պատրաստեալ այս նմա այնպէս զգաստութե մնոցն 'ի յարութեանց դժուարութեան։ Այ-նթէ զնորա հասանել առա այնպէս տալ զնոր 'ի հարկ քահանայութե և առաքինութե։ Այ-նթէ որպէս ծամանակաց հոլովումն զանազանս գոր-ծեաց, գեղեցիկ պատահմանցն պարտականութե. յառաքինութեան առաքինութեն մեծութե, և յերկիրը դումս պատուոյն առաջնութե։ Օրհնել ուրոյ յորդո-րական եան առ այս առաքինութե. և եթէ անդ չեանարհել հնարէր զնմանութե ծն հարհարանացն, և վարդապետութեամբ արարչագործ տեսչութեն։

Բ. Անհաստատութե ընդունի, որք այլազգաբար և ոչ միով օրինակաւ կատարեն զխնամս և զհոգս և զհարգեալ պաշտամունս։

Գ. Թէ զսեղանն տէրունական և զաւազանն ըստ աստուա-ծութե քարոզելն և ոչ ծածկելն պարտ է հաստա-տել. և մի հակառակել, և զառաքինեացն արտա-քսել այսպիսի ինչ յօրինակ առնուլ. որ մանա-ւանդ ոչ կամօք, այլ նորընծայ ժամանակին պար-շանօք զայն բերէր։

Դ. Սան ի ունելոյն որբոյ թէ յերկս բաժանի, և զա-նազանաբար կատարէ նոյա առ միայնս գործա-նութե։

Ե. Թէ զայնու ինչ՝ որ միաբանն՝ նախ յերախայութե հարկ պարտ է ածել, և ապա մերժել։

Զ. Սոսկ հանդերձ եռակամ ցասմամբ 'ի վերայ քահա-նայից, որ 'ի պղերգութե խորհնոց զգեստ և ըղ-

ARGUMENTA *.

I. *Descriptio amoris ejus in primâ suâ aetate erga literas, ejusque in Deum charitatis; atque de divinâ in eum providentiâ, nec non de uberrimis gratiae Spiritûs Sancti torrentibus. Item, per quem Deus tantâ sobrietate ei praeparaverit amoris erga literas alimentum. Item, quomodo per illas postea propensionem habuerit, ut se ad Sacerdotii ac Praelaturae ordinem daret. Item, quo pacto temporis vicissitudo varios operata fuerit et pulcherrimos magnique momenti eventus, virtutis antea magnitudinem, ac deinde honoris abundantiam. Posthaec, hortatoria ad hanc virtutem verba; et exinde fieri posse, ut dominicarum passionum imitatio, atque creatricis providentiae doctrina assequatur.*

II. *Conquestio de iis, qui diversimode, non autem uno eodemque modo, disciplinas et ritus statasque ministrationes peragunt.*

III. *Dominicum Altare et illuminationis Fontem de lapide, non autem de ligno, condere oportet: non esse disceptandum, nec aliquod a priscis peractum sumere decet ad exemplum, quod involuntarie potius agebatur, inchoatique illius temporis opportunitas poscebat.*

IV. *De sacro Oleo, quod trifariam distinguitur, atque diversimode uniuscujusque ministratio perficitur.*

V. *Qui baptizandi sunt, prius ad catechismos vocentur, posteaque baptismo abluantur.*

VI. *Jussum comminationibus prolatum in Sacerdotes, qui ob suam socordiam sponsum spon-*

* Hoc pacto, hocque ordine uniuscujusque capitis in Codice praemissa reperiuntur totius Orationis synodalis argumenta.

հարան ոչ փակեն յեկեղեցիս, և ոչ ենթեանք պակեն, այլ յիւրաքանչիւր դրունս և ընդ ձեռն աշխարհականաց զայս տանեն :

Է. Յաղագս եկեղեցականաց՝ թէ յայտնապէս և զի գաղտաբար շնացեալցին :

Ը. Թէ յայտնութեն որ արժան է կատարել զՋրոյն օրհնութե, ջուր արկանելով 'ի նա սաղմոսել, և աւետարան ընթեռնուլ. և յութօրեայն նորին զծննդեան աւետարանն և զատեւեայն և զՄկրտութեն հասարակաւ ընթեռնուլ:

Թ. Թէ պարտ է 'ի մէ քառասներորդս պահոցն պատարագ մատուցանել շաբաթու և կիւրակէի : Յորում և զխորհուրդ միաշաբաթուն յայտնէ գովասանական բանիւ :

Ժ. Թէ արժան է կիւրակէի աւուր յայգապաշտօն տանել :

ԺԱ. Թէ զի՞նչ խորհուրդ ունիցի շաբաթ օր և որպէ՞ս կարգաւ պարտ է պատուել զնա :

ԺԲ. Ընդդիմաբանութե առ այնոսիկ, որ արգելուն յօրհնելոյ զխաչս և յօծանելոյ իւղով՝ որ կոչի միւռոն :

ԺԳ. Եթէ զՍուրբ Ածդ յՈրդի միայն ասացեալ է և ոչ եւս 'ի Հայր և 'ի Հոգի. յաղագս որոյ և զԽաչեցարն զհետ բերել արժան է զնէ միոյ միոյ ասութեան : Յորում և թէ ընդէ՞ր յառաւօտեանս և յերեկոյեանս պաշտամունս 'ի վերջն անցուցանեն զՍուրբ Ածդ. իսկ յորում աւուր պատարագ մատչի, 'ի սկզբան նուագեն :

ԺԴ. Թէ զի՞նչ խորհուրդ ունիցի առաւօտին պաշտաման սաղմոսքն և աղօթք և կարգադրութեան նորին :

ԺԵ. Թէ զի՞նչ խորհուրդ և յերեկորին պաշտաման գտանիցի 'ի սաղմոսս և 'ի կցուրդս և յաղօթս և 'ի նորին կարգադրութիւնս :

ԺԶ. Յաղագս բովանդակութե ասացելոց ճառիցս ասացեալ բանս ինչ սակաւուք :

samque ad Ecclesiam minime perducunt, neque ipsimet coronâ praecingunt; sed in cujusvis domo, et per saecularium manus peragunt.

VII. *De bigamis: ut palam, minime vero in abscondito, matrimonio jungantur.*

VIII. *In die Epiphaniae facienda est aquae benedictio, oleum in eam infundendo, psallendo, atque Evangelium legendo; in octavâ autem indiscriminatim Evangelia Nativitatis, Annuntiationis et Baptismi legenda.*

IX. *In sacrâ jejuniorum Quadragesimâ Missa celebranda est in Sabbatis et Dominicis diebus. Ibidem et primae Sabbati mysterium laudationis verbis explanatur.*

X. *Decet, Dominico die nocturnum Officium agere.*

XI. *Quid sit mysterium Sabbati, et quo ordine oporteat illud colere.*

XII. *Reprehensio in eos, qui Crucem benedicere, easque oleo, quod* Myron *vocatur, linire vetant.*

XIII. Sanctus Deus *ad Filium solummodo cantatur, non autem ad Patrem quoque et ad Spiritum; ideoque effatum illud:* Qui crucifixus es, *decet post quemlibet versiculum addere. Ibidem etiam, quare in matutinis vespertinisque Officiis* Sanctus Deus *prope finem transferatur; quum autem per diem Missa celebratur, sub initio concinnetur.*

XIV. *Quodnam praeseferant mysterium matutina Officia, et Psalmi, et orationes, eorumque dispositio.*

XV. *Quod mysterium etiam in vespertino Officio reperiatur, in Psalmis, et in Antiphonis, et in orationibus, et in eorum dispositione.*

XVI. *Quaedam verba pro epilogo eorum, quae dicta fuere, breviter prolata.*

ԺԷ. Սրբերորդութիւն բանից, զոր առնէ ընդ ծնողութեան հա-
մօրէն եղբայրութեանս աշխարհիս Հայոց, յա-
ղագս Թէ զասացելոց ճառեցդ բանս օգտութիւն ընդ
հանրականն գլխոյն համառօտել:

ԺԸ. Նոյն ինքն հանճարն, զոր մտաբանաբար հարկեցին,
միանգամայն երբեմն և երկու գլուխս:

XVII. *Sermonis repetitio, quam habet ad omnes congregatos Episcopos nostrae Armeniorum regionis, ut per Canonum capita perstringantur habiti sermonis verba.*

XVIII. *Ipsimet Canones, quos unanimiter statuerunt* (Episcopi), *triginta duobus capitibus comprehensi.*

ԵՐԱՆԵԼՒՈՅ ՏԵԱՌՆ

ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԻ

ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ՅԱՌԱՋԻՆ ԿԵՆՑԱՂՆ ԻՒՐ ԵՒ Ի ԳԱԼՆ ՅԱԹՈՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏԵԼ ԲԱԶՄԱՊԱՏԻԿ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԿԱՐԳՍ ԵՒ ԿՐՕՆՍ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

Ա. ՀԱՄԲԵՐՈՂԱՑՆ նախատիպ մեծն Յովբ առնէր երբեմն յիւրում բանին, նեղեալ 'ի փորձմանցն արկածից, “ Ո՞վ տայր զիս ըստ աւուրցն առաջնոց ,, միանգամայն 'ի բաց եղեալ զքաջողջութի, զխնչաւէտութի և զազգմորդութի։ Զնոյնս և ես համարեալ դերձ համառաշմամբ բարբառիմ 'ի դիպուածոց աստի վտանգեալ. ո՞վ զիս անցելոցն առաջին դնէր ժամանակաց, վերստին զմանկական տիոցն զգեցուցանելով զհասակ։ Յորում ճոխացեալն էի հայրենատուր հոգեկան ընչիցն առատութք. և զարդարեալ հրճուէի եօթնամամանեայ հոգւոյն պատմուճանաւ, և շնորհացն պսակաւ փառաւորեալ գլխոյ իմոյ։ Իսկ զառաջնորդականին իմոյ կախեալ զպարանոցէ զոսկետեսակ քայռամանեկին զգեղեցկութի։ Իսկ ամենևին զամենայնին ընդ իս բերէի զհարմանական յօրինուածոյն զգեստ, պատշաճ լինելով յերկնայնոյն պարփակիլ փեսայի առագաստ։ Քանզի արդարև զարդարի պատկերս առաքինութեն երանգովք՝ ըստ նախատպին կերպարանեալ, որպէս ճշմարտութեանն և ինձ թուի։

BEATI DOMINI

JOHANNIS PHILOSOPHI

ARMENIORUM CATHOLICI

PRIMA EJUS VITA
EJUS AD PATRIARCHALEM CATHEDRAM ADVENTUS
PLURIUM VARIORUMQUE
ECCLESIÆ RITUUM AC DISCIPLINARUM INSTAURATIO

1. Patientum prototypus magnus Job dicebat aliquando verbis suis, afflictus a calamitatum tentationibus: [1] *Quis me faciet juxta dies pristinos?* quippe qui sanitatem, opulentiam, filiorumque copiam unâ simul amiserat. Eadem et ego ingemiscens profero praesentibus perculsus eventibus. Quis me transactis repraesentabit temporibus? iterum juvenili me vestiens aetate; in qua spiritualis opulentiae copiâ a Patre largitâ dotatus eram, ac septiformis Spiritûs stolâ ornatus exultabam, gratiae diademate gloriose coronatus, atque regalis aurei monilis pulchritudinem ex collo pendentem in me habens; ita ut omnem omnino sponsalis ornamenti vestem mecum ferrem, jure promerens in caelestis sponsi thalamum recipi. Siquidem profecto virtutum coloribus ornatur imago juxta prototypum efformata; quemadmodum veritati mihique videtur.

1 Job. 29. 2.

Յայնժամ բոլորովին ես լինէի լուսատեսիլ՝ յանծայնոյ Թափանցանց լինելոյ նշուլից. զոր իբրև մաքուր հայելեաւ առ իս զփրկչականն ձգելով դէմի զնմանութի, հանգոյն արեգական՝ 'ի խորս ուրեք ընդյստակութի ջուրցն առաքելով զիւր Ճառագայթմն: Այլ նախ նորին ստէպ ստէպ հոգւոյն ուղխից վտակօք ոռոգանէր զարգաւանդ երկիր մտաց իմոց. և որպէս 'ի ծաղկահոտ գինի՝ սպունգ ինչ Թացեալ, այնպէս լցեալ ուռճանայր 'ի նմանէ բանական իմ ոգի. մինչ զի կարել ասել ինձ զայն ժամու պատահիցն իբրև զայլմէ պատմելով, “Մանուկ էի մտավարժ, և ոգւոյ բարւոյ դիպեցայ”: Քանզի և վարժապետ վեհագոյն ունէի յայ պարգևեալ ինձ, հայր միանգամայն և հրահանգօղ հոգեկան վարժութեց՝ զիմն Մեթոդիոս, ըստ մերումս՝ ածաշնորհ պատշաճեալ լեզուի. որ ոչ զառ յինքենէն և եթ բաւականանայր շտեմարանել յիմում ոգւոյ զբարին, այլ 'ի յոլովից զպայծառագոյնսն ծաղկաքաղ առնելով զշնորհաց, լիացուցանել զազահութեն իւրոյ ինև ջանայր զուսումնասիրութի. և գրեթէ յազդմանէ Հոգւոյն՝ զլինելոցս նախատեսեալ, զառ 'ի յոքունցն հաւաքեալ պատրաստէր լինել բազմաց պիտոյից նիւթ, ծածկաբար զայսն առ իս բարբառելով. “Եր մանր զմատեանդ զայդ” պատգամատարդ հրաւիրեալ լինել իւրայելեանն ազին:

Այլ եթէ երբեք ուրեք խորհէի արդեւք զհրամանացն խորտակել զլուծ, և խզել զաշխատութեն սամոտէս, այլում ումեք ակն դնելով կենցաղական տարփանաց, աստուածայինն շնորհ անդրէն ձգեալ բերէր զիս կապանօք սիրոյ իւրոյ, սաստելով յականջս խորհրդոցն իմոց, “Ո՞ կայ քո և ճանապարհին եգիպտացւոց, ըմպել զջուրն Գեհոնի”: Յաղագս որոյ ապա հաւանեալ իմ այսուքիւք՝ իբրու թէ ձայնիւ կոչողին զիս այ, զյանձնառականն ընդ առաջ տանելով բան, “Հաւասիկ եմ ես, առաքեա՛ զիս”: Ո՛ր օրինակ ձի ոք նորավարժ ոչ կարացեալ յինքենէ՝ զվերելեակն իւր 'ի բաց ստուցանել, զակամայ սանձիցն բռնադատութի դժոխակամութեն իւրոյ եդեալ՝ գործծիցէ քաջ հլութե ասպարէզ:

Tunc ego ipse totus luminosus eram divino pervasus splendore; unde veluti per speculum nitidum ad me trahebam Salvatoris vultûs similitudinem, qui solis instar in profundius spatium radios suos per aquarum puritatem mittebat. Atque primum rivulis torrentis ejusdem Spiritûs saepe saepius irrigabatur fertilis mentis meae terra; et sicut in floriolens vinum spongia quaelibet intincta, ita sane rationalis anima mea ab eo repleta germinabat: adeo ut dicere queam de felici illo meo statu, veluti de alio enarrans: *Puer eram ingeniosus, sortitus sum animam bonam.*[1] Habebam enim et magistrum excellentem a Deo mihi donatum, patrem simul et doctorem spiritualium disciplinarum, meum Theodorum, qui juxta nostram linguam *a Deo donatus* interpretatur. Qui nequaquam satis esse arbitrans, ut sui ipsius bonum dumtaxat in animam meam insereret, ex multis immo clariores colligens gratias, florum instar, aviditatis suae amorem erga literarum studium per me explere nitebatur. Atque fere per Spiritûs inspirationem futura prospiciens, collecta illa ex plurimis praeparabat, ut materia pluribus necessaria fieret; tacite divinum illud ad me loquens: *Comede* minutatim *volumen istud*[2], nuntius tu constitutus pro gente Israël.

Quod si umquam forte cogitassem mandatorum jugum confringere ac laboris lorum disrumpere, oculum alienis saecularibus desideriis figens, ipsa divina gratia a retro trahens me ferebat amoris sui ligamine, instrepens in aures consilii mei: *Quid tibi vis in via Ægypti, ut bibas aquam Gihonis?*[3] Quapropter ego demum, ceu per Dei me vocantis vocem, fui demum persuasus, acceptationis proferens verbum: *Ecce ego, mitte me*[4]: quemadmodum equuleus equitem a se dejicere non potens, quam nollet, fraeni vim invitus aversioni suae superimponens, longum iter percurrit obtemperans.

1 Sap. 8. 19.
2 Ezech. 3. 1.
3 Jerem. 2. 18.
4 Isai. 6. 8.

Սոյնքանք և այսպիսիք յիսկզբանն առ իս ա՟յ նախախնամութե՟ն մեծութի՟ : Որով իւիք աւասիկ ես այժմիկ հարկանեմ զանձն իմ և նուաստանամ, հարցափորձեալ 'ի ա՟նէ՝ թէ զիա՞րդ անհանճարեղագունի հասակին տուեալ զգործոցն խոհականութի՟, իսկ զգեղապարեն ուսեալ ներշրջանակացն, և մանկացականօքն փարթամացելոյ, զյոլովս անդուստ 'ի բաց յուղարկեցաք զգործնական իմաստութի՟ն . մինչ զի ըղձալի լինել ինձ այսօր, որպէս յառաջին ասացի, հանդերձ կատարելութե՟ս և պատույս բարձրութե՟ դառնալ հանդիպել մատաղագունի և անթարշամ 'ի մեղաց եղելոյ հասակին, եթէ պարտ է ըստ առաքելական բանին զպիտանի և զընտրեալ անօթ ընդունել պատուական գանձու՝ վըկայք լինելով յարմարութե՟ միմեանց հանգիտաբար և ազգակցապէս :

Այլ զի մի թուեցայց այսպիսիւ բերեալ ցանկութե՟ զՊեղիայ զթետտաղացւոց դստերն ախտանալ, որ զզառամացեալն իւր Մ՝եդիայ առաջի առնէր առ 'ի յօշել զմարմինն՝ որպէս թէ 'ի մեռելութենէ առ մանկութի՟ զծերութի՟ն փոփոխել յուսալով, դարձցուք և զկարելւոյն բուռն հարցուք՝ 'ի բաց դնելով զանհընարիցն մտածութի՟ : Ոչ ի՟ կարելի է բանական կենդանւոյս՝ ամենեցուն յամենայն ժամ լինել զինչ և կամեսցի . թէպէտ և ոչ համանգամայն 'ի միոջէ և 'ի նմին ժամու ներգործելով զներհականսն . որ մանաւանդ ըստ զօրութե՟ երկոքեին 'ի նմին գտանին 'ի մարդն :

Այլ պարտ է այնմիկ՝ որ զխոստացեալսն իբրև զըմբռնեալս յուսոյն ողջունել գիտէ, յարատեւողացն և դժուարաշարժիցն հոգ տանելով ձգել ձեռն : Որք միանգամ ընտրեցան կամ ոչ հեռանալ 'ի մարդոյն, կամ թէ հեռացեալ՝ վաղվաղակի վերստին դառնալով յարահիւսել . և այս են առաքինութի՟ք, որք առ հասարակ հոգւոյ և մարմնոյ զփառացն 'ի գլուխ յօրինեալ կապէ զպսակ : Քանզի այլք 'ի տրամադրութեանցն ժամանակաւ տրամակայեալ, ըն-

1 Iisdem fere verbis usus est Serm. III. §. 19. in Gen. cujus de Agar loquens Philo Judaeus opera ex graeco originali ar-

Tot et tanta in principio erga me divinae providentiae magnitudo: unde ecce ego nunc meipsum redarguo et humilior, Deo me sciscitante, cur nam in insipientiori aetate magis prudentiae operibus incumbens atque pulcherrimas studiorum choreas ducere [1] edoctus scientiisque locupletatus majorem practicae sapientiae partem abjecissem; adeo ut optarem hodie, quemadmodum jam dixi, unâ cum perfectione istâ et dignitatis hujus fastigio ad eam tenellam haud pro peccatis arescentem aetatem reverti; quum, juxta apostolicum verbum oporteat, vas utile et electum pretioso thesauro implere, ut sibi invicem similitudine affinitateque sint testes.

Ne tamen videar hocce ductus desiderio, Pelei Thessalorum tyranni vitio laborare, qui decrepitum suum corpus Medeae proponebat dilaceraturum, senectutem suam sperans de morte ad juventum transmutandam fore; convertamur, et ad ea, quae fieri possunt, manum admoveamus, sepositâ eorum, quae fieri nequeunt, cogitatione. Cunctis namque ratione praeditis animalibus licet semper quicquid velint facere; etsi non unâ, eâdemque horâ in se habere possint ea, quae sunt actu contraria, utraque tamen virtualiter in eodem homine reperiuntur.

Ille autem, qui per spem novit, promissa, veluti accepta, complecti, debet diligenter aggredi res permanentes atque immotas, quae soleant ab homine aut minime recedere, aut si recesserint, cito rursus conversae firmiter copulentur. Hae sunt virtutes, quae spiritum pariter et corpus coronâ gloriae praecingunt. Caeterae namque affectiones aliquandiu commorantes invicem dissolvuntur; virtus autem in nobis semper vult commorari. Hac enim de causâ

meniace jam Saec. v. translata ann. 1826. latinis quoque donavimus.

ծանեն զմիմեանս. իսկ առաքինութիւն համապա-զորդ 'ի մեզ խնդրէ բնականալ: Վասն զի յայս իսկ և գոյացուցիչն զմերս հաստատեաց բնութիւն, զի բարեգործք և ա̃ծասէրք եղիցուք. և ինքնիշխանութեան կամօք՝ իբր 'ի տեսարանի ունեք 'ի սոսա նահատակել հանդիսացուք. կնքելով որպէս թագաւորական մատանեաւ ա̃ծայինն երկիւղիւ զսիրտս մեր և զձեռս, ընդ որս յարմարեալ պատկանի խորհուրդ և գործ: Զի նոքումբք իրօք, որովք առ մահն սողոսկեալ անկայք, առ կեանսն դառնալ վերստին դիտիցեմք: Զկնի որոյ ապա ճշմարիտ և քաջ հովուապետին հնարել հանդիտատիպ առ նմանութիւն, զառ 'ի նմանէ 'ի վայր մնացեալսն 'ի մերումն ձուլով մարմնի զվշտամբերութ̃ի. մինչ զի կարողք լինիցիմք համարձակապէս որոց իշխիցեմքն հրամայել. “Նմանողք ինձ եղիջիք, որպէս և ես Ք̃ի„: Հանգոյն նմա առաջի երթալ ընդ պատուիրանապահութեան շաւիղս. և զսուղելոյն ձայն միշտ 'ի լսելիսն հնչեցուցանել զաւետարանական քարոզութեան վարդապետութ̃ի, զառողջ և զանխիտս բանիցն ճարակեցուցանել դալարիս, և առ մնուցիչ հոգեկան պատգամացն մնուցանելով ջուրս, մակաղել՝ որ արտաքոյ ապականացուիս այսորիկ է՝ 'ի հրաւիրեցելումն զմեզ վայրի. անխրամատելի երեքկին շրջապատել զնոսա պարըսպաւ եռանձնական հաւատոյն խոստովանութ̃ք: Եւ ընդ գազանացն կռուել յարձակմունս, զի մի՛ քայքայեալ ցրուիցեն մերձ 'ի դժոխս՝ գեղեցկապէս միաւորեալ Ք̃ի անդամքն. այլ ամենեքին միոյ գաւթի միոյ քհ̃ական գաւազանին յարդարեսցին լինել հօտ:

Բ. Ք̃ԱՆՅԻ տեսանեմ 'ի յոլովագոյն և 'ի ծանր իրս անկարգութ̃ի բազմացեալ, ոչ միայն 'ի ժողովրդականս, այլ առաւել յուխտի մանկունս, և յառաջնորդս եկեղեցեաց: Որք մին լեզու՝ 'ի ձեռն միոյ քարոզի 'ի մի ելաք ճշմարտութեան ճանապարհ. և արդ բազմահետք և բազմաշաւիղք եղաք, յանչափաբար և զանազան և այլաձևս առնելոյ՝ թէ զվարս և

1 Colos. 1. 24.

2 II. Cor. II. 1.

vel ipse Creator nostram condidit naturam, ut benefactores essemus atque amatores Dei, et per liberi arbitrii vehiculum, tamquam in theatro quodam, dimicantes conspiciamur, cor nostrum ac manus, quibus cogitationes et opera ad amussim aptantur, veluti regio annulo, divino timore obsignantes, ut iisdem rebus, per quas dilapsi in mortem cecidimus, ad vitam iterum redire valeamus. Hisce positis, studeamus deinceps vero bonoque pastorum Principi accurate assimilari, *adimplendo ea, quae desunt passionum ejus in corpore nostro* [1]; ita ut eis, quibus praesumus, fidenter praecipere possimus: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* [2]. Imitatores illius praeeamus per viam observationis mandatorum; et vocis sibilum, evangelicae nimirum praedicationis doctrinam, semper in eorum aures ingeramus; eosque salubrium innoxiorumque verborum herbis pascamus, et secus nutrientes spiritualium oraculorum aquas refocillando ibidem alamus, ubi extra illud, quod corruptibile est, invitati sumus; triplici quoque indissolubili muro eos circumdemus, trium videlicet, juxta fidem, Personarum confessione; et contra ferarum incursiones colluctemur, ne Christi membra pulcherrime conjuncta dispergantur divulsa prope ad inferos, sed omnia unus efficiantur unius ovilis, uniusque dominici baculi grex.

II. Multiplicia namque video in plurimis gravisque momenti rebus vitia, non in saecularibus dumtaxat, verum in Cleri pueris, potius, et in Ecclesiae raectoribus. Qui unâ linguâ per unum praedicatorem [3] unam aggressi sumus viam; nunc tamen multa premimus vestigia, multosque tramites praeter modum; atque diversimode, et aliis aliisque formis tum mo-

3 Per unum videlicet S. Gregorium Illuminatorem.

եթէ զփառաբանութիւնսն որ առ ա՛ծ. մինչ գրեթէ զնոյն կրել զփնասս ըստ հնոյ պատմութեանն՝ պատերազմել մեզ այր ընդ եղբօր, և այր ընդ ընկերի, քաղաք ընդ քաղաքի և օրէնք ընդ օրէնս: Երկրական զբօսանօքն և վաճառացն տուրևառութեամբք խօսակիցք և հաշուակիցք իրերաց լինելով, և առ խաղաղութեանն ա՛ծ ժողովեալք՝ զխաղաղութիւնն խնդրել խուճապիմք և խռովիմք: Եւ իբրև այլազգիք և այլալեզուք՝ տանիմք և բերեմք զմիմեանս, լինելով առ նմա խուժ, և այլք այլոց դուժ:

Գ. ԸՆԴ որովք և զայս եհաս տեսանել. զի 'ի տեղիս տեղիս զսեղանս և զաւազանս ոչ առնեն ըստ հրամանի և աւանդութե՛ երանելեացն մերոց հարանց՝ քարեղէն և անշարժաբար զերկոսինն հիմնացուցանելով. այլ զսեղանն փայտեղէն և շարժուն առնելով, իսկ զաւազանն ըստ պիտոյիցն՝ ըստ ժամուն և ըստ տեղեացն, որ ինչ անօթով և 'ի ձեռն գայցէ, կատարեն զկարգն: Բերելով տարացոյց իւրեանցն սխալմանց տղայապէս և անփորձաբար, եթէ առ հարկի 'ի սկզբանն յումեքէ երագագրաւելի ինչ ցուցեալ եղև գործ: Որպէս Ք՛ի սովորական սեղանաւն 'ի վերնատանն կատարել զխորհուրդ մարմնոյ և արեան իւրոյ, և Փիլիպպոս զներքինին յոր և իցէ ջուր մկրտեաց. Նոյնպէս և վասն այլ առաքելոցն՝ ցուցանէ, ասեն, պատմութի՛ն՝ եթէ այլաձևապէս միմեանց, և որպէս զկարգ և ժամն խնդրէր՝ ընդ երկոսեանն անցանէին խորհուրդս: Եւ սուրբն մեր Լուսաւորիչ փայտեղէն ընդ ինքեան շրջեցուցանէր, ասեն, սեղան. և 'ի գետս և 'ի վտակս, յոր և հասանէր, մկրտութի՛ կատարէր: Առ որս 'ի դէպ է ասել. եթէ ամենայնք 'ի Ք՛ոէ եղեալքն, ո՛վ դուք, յօրինակ մեզ բերելի է, ապա հարկ է և երեսնամեայ մկրտել. և թլփատել ութօրեայ, և երեքօրեայ

res, tum erga Deum doxologias perficimus: ita ut eamdem fere experiamur noxam, quae in veteri historiâ commemoratur, pugnare videlicet inter nos virum cum fratre, et hominem cum proximo, urbem adversus urbem, et legem adversus legem [1]. In terrenis conversationibus, atque in negotiationum commerciis colloquimur, et pacta ad invicem firmamus; verum coram pacis Deo congregati ad pacem postulandam perturbamur et confundimur: et quasi alienigenae, alienaeque linguae homines, detrahimus invicem et sejungimur, non secus ac si iste fuerit illis barbarus, atque illi caeteris barbari.

III. Quapropter et istud nobis videre obtigit, quod quibusdam in locis Altaria, et Baptisteria non extruuntur juxta beatorum Patrum nostrorum praeceptum traditionemque, ambo lapidea et immobilia condendo: sed ligneum ac mobile altare quidam erigunt, et consuetum perficiunt lavacri ritum pro necessitate, ac pro tempore, et loco, per quodlibet vas prae manibus in promptu occurrens, suorum excusationem errorum pueriliter quidem, et imperite adferentes, si quidpiam priscis temporibus festinanter ab aliquo viro mostratum fuerit opus: a Christo, exempli gratiâ, qui ad communem mensam in caenaculo corporis et sanguinis sui Sacramentum confecit; et a Philippo, qui, ut ut accidit, Eunuchum in quavis aquâ baptizavit. Similiter, ajunt, de aliis quoque Apostolis demonstrat historia, quod diversimode ad invicem et quomodocumque tempus poscebat utrumque conficiebant sacramentum. Sanctus quoque Illuminator noster ligneum, inquiunt, secum ferebat altare, atque in fluviis rivulisque ubicumque advenisset, baptismum peragebat. Quibus dicendum est: O vos, si universa a Christo acta nobis ad exemplum adducenda essent, ergo oporteret, et triginta annorum unumquem-

1 Idest, unius provinciae praxim, seu legem, adversus alterius provinciae legem.

յառնել, և քառասնօրեայ յերկինս համբառնալ. զի ըստ այսմ օրինակի զայսոսիկ հաճոյ թուեցաւ ներգործել Քրիստոսի: Այլ և զկնի ընթրեացն յերեկորին ժամու հաղորդել խորհրդոյն, զի Տէրն ուրանօր զհինն աւարտեալ կնքեաց, անդանօր և իւրումն հիմն ձգեաց նորոյ ուխտի: Այլ այժմ բազում ժամս 'ի միջի կատարեմք ընդ մարմնաւորականն և ընդ հոգևորական սեղանն, և ութօրեայ մկրտիմք: Իսկ վասն թլփատութեան 'ի Պաւղոսէ ընկալաք հրաման. "Եթէ թլփատիք, ասէ, Քրիստոս ինչ ձեզ ոչ օգնէ": Իսկ նախ քան զկատարածն յարութեան տալ մարդկային բնութեան՝ Հիմենոս և Փիղետոս այսմիկ սկիզբն արարին ամբարշտութեան բանիւ: Այլ և ոչ ընդ դրունս երկնից կարողութիւն է ումեք անցանել աստստին կենօք 'ի մարդկանէ, "Ուր կարապետն մեր Յիսուս յառաջեալ եմուտ":

Դարձեալ առաքեալքն զյոլով ժամանակս 'ի տաճարին զառ 'ի Քրիստոսէ նոցունց կատարէին աւանդեալ խորհուրդս. թէ զաղօթից, եթէ զհաղորդութեան: Իսկ այժմ կանոնական սահմանաւ զմեզ պարսպեալ զգուշացուցին նոցին աւանդապահք և ժառանգորդք, ոչ երթալ 'ի ժողովարանս և 'ի մատուռնս Հրէից կամ հեթանոսաց: Նոյն առաքեալքն ընդ Հրեայս յուրեանց ժամանակսն զսրբոյ պասեքին տօնախմբեցին զօր. իսկ 'ի մէնջ եթէ ոք յանդգնեսցի ընդ Հրեայս տօնել, և կամ յառաջ քան զգարնանային հաւասարակաւորութիւն, և նախ քան զմիաշաբաթին օր լուծանել զպահսն, ընդ նզովիւք 'ի հարկէ անկեալ գտանի:

Այլ ուրեմն զայն՝ նորագիւտ և դեռահասակ ժամանակն ստիպէր առնել այնպէս. իսկ այս՝ խորհրդոյ և աստուածային տեսչութեան. զի մեծութիւն առաջի անկեալ իւրոց՝ և զփոքումբքն զանց առնել և անտեսել վարդապետէ: Քանզի անփոյթ առնել ծանուցն՝ համանգամայն է 'ի բաց բարձումն. իսկ թեթևագունիցն՝ ամենայն ժամանակ առ ձեռն պատրաստ կազմութեան. զի որպէս 'ի խաւարի՝ և աղօտաճաճանչն է պատուեալ

1 Galat. 5. 2.

2 Idest : *ante mundi consum-*

que baptizari, et octiduum circumcidi, et tertiâ die resurgere, et quadragesimâ die in caelum conscendere; hoc namque modo haec Christo peragere placuit. Item quoque post coenam horâ vespertinâ Mysterio communicari; quoniam Dominus ubi vetus illud perficiens obsignavit, ibi per suum quoque novi testamenti fundamenta jecit. Nunc autem multas horas interponimus corpoream inter spiritualemque mensam, et octidui baptizamur: de circumcisione sane mandatum accepimus a Paulo: *Si circumcidamini*, inquit, *Christus vobis nihil proderit* [1]. Ante finem vero [2] fieri humanae naturae resurrectionem, Hymenus, et Philetus fuerunt hujusmodi verborum impietatis auctores. Nemini porro ex hominibus est potestas in hac vitâ per caelorum portas transire, *ubi praecursor noster Jesus* antecedens *introivit* [3].

Item Apostoli per multum temporis in ipso templo mysteria sibi a Christo tradita peragebant, sive orationum, sive communionis; nunc autem nobis eorumdem traditionum observatoribus et haeredibus per canonicas constitutiones praeceperunt ne Judaeorum aut Gentium synagogas vel templa adiremus. Ipsi quoque Apostoli suis temporibus unâ cum Judaeis festum sanctae Paschae diem celebrarunt: si quis tamen nostrum auderet cum Judaeis celebrare, vel ante vernale aequinoctium, atque ante primae Sabbati diem solvere jejunium, anathematis poena fit continuo obnoxius.

Illud porro novum adhuc et nuper inchoatum tempus ita peragere cogebat; istud autem est consilii divinaeque aeconomiae opus. Siquidem earum, quae praesto sunt, rerum magnitudo exiguas quaslibet praetermittere ac dissimulare docet. Graviora enim negligere, est universa abrogare: ad leviora autem componenda omne tempus in promptu est. Nam quemadmodum inter tenebras vel ipsum exiguum lumen

mationem. 3 Hebr. 6 20.

լոյս , ըստ նմին օրինակի լոյս եղելոյ՝ և դուզնաքեայ խաւարն վատթարանայ : Յաղագս որոյ ապա հարկ է հաւանութ՟ և հաւատովք հետևել զկնի բոլոր քրիստոսականացս , և սեղան և աւազան քարեղէն անշարժաբար յամենայն եկեղեցիս արձանացուցանել :

Իսկ եթէ ասիցէ ոք 'ի հարցասիրաց և 'ի լռասիրաց ; Ե՞ր աղագաւ քարեղէն և ոչ փայտեղէն հրամայեցաւ կանգնել մեզ սեղան : Նախ զի և պատշաճագոյն իսկ առ յարմարութ՟ի խորհրդոյս՝ զնիւթս զայս տեսանեմ եղեալ . որպէս թէ զանյողդողդ և զանշարժահիմն փրկութե՟ մերոյ իրողութե՟ կարծրագոյն և դժոխաշարժելի գործարանաւ տնօրինել : Երկրորդ զի և յառաջագուշակ եղեալ Եսայեայ 'ի վերայ ա՟մ հեթանոսաց , զոր առ եգիպտացիսն պատգամաւորեալ խօսի . « Յաւուր յայնմիկ եղիցի , ասէ , սեղան տ՟ն արձան կանգնեալ յերկրին եգիպտացւոց , և եղիցին 'ի նշան յաւիտենից » : Քանզի և արդարև իսկ սովաւ զյաւիտենական կենացն առ մեզ երաշխաւորեալ տեսանեմ բարութ՟իս : Որպէս և տ՟րն ասէր . « Մինչև արբից զդա , ասէ , ընդ ձեզ նոր յարքայութ՟ հօր իմոյ » : Երրորդ թերևս արդեւք 'ի հանդերձեալ յաւիտենին 'ի Ք՟ոէ զնոյն ճշմարտապէս , որպէս և այժմ 'ի սեղանոյ աստի օրինակաբար , վայելեցեմք : Քանզի և նոյն ինքն Ք՟ս վէմ անուանեցաւ . « Վէմն՝ զոր անարգեցին , ասէ , շինողքն՝ նա եղև գլուխ անկեան » . և դարձեալ , « Ի լեռնէ վէմ առանց ձեռին հատեալ » , գուշակէր զնա Դանիէլ . և Եսայի ասէ . « Ահաւասիկ ես դնեմ 'ի հիմունս Սիոնի վէմ բազմապատիկ , զընտիր՝ զգլուխ անկեանն . և որ հաւատասցէ 'ի նա , մի ամաչեսցէ » :

Դ . ԲԱՅՑ տեսցուք և զայս ևս 'ի կարգիս . զոր մանաւանդ թէ և յառաջագոյն իսկ արժան էր յիշել իբրև զմեծագործ և զբազմերախտ 'ի Ք՟ոէ պարգևեալ մեզ աւանդ : Զխաղոյն ն՟քյ ասեմ, որով զ՟ռ

1 Sub intelligitur: *Respondimus.*

2 Isai. 19. 19.

3 Per Eucharistiae nimirum altare.

4 Matth. 26. 29.

in pretio habetur; eodem pacto exigua quoque obscuritas est advenienti lumini molesta. Oportet itaque cum consensu et fide universos sequi Christianos, atque Altare et Baptisterium lapideum immobiliter in omnibus Ecclesiis erigere.

Quod si curiosus quisquam interrogandi audiendique cupidus dixerit: » Cur nam lapideum, non autem ligneum praecipitur nobis erigere Altare «? [1] Primum, quia magis adhuc convenientem materiam ad Sacramenti commodum video hanc esse; ut scilicet fixum atque immobile salutis nostrae negotium per durissimum et ad movendum difficile instrumentum dispensaretur. Secundo, quia prophetizans de universis Gentibus Isaias haec Ægyptiis annuntiat: *In die illa erit*, inquit, *altare Domini columna erecta in terrâ Ægyptiorum, et erit in signum aeternum* [2]. Per istud namque [3] reapse largitâ fide, nobis aeternae vitae bona pollicita fuisse video, quemadmodum vel ipse Dominus dicebat: *Donec bibam illud vobiscum novum in regno Patris mei*. [4] Tertio fortassis, quia in futuro saeculo Christo veraciter, sicut et nunc symbolice isto altari [5], fruemur. Siquidem et ipse Christus lapis nuncupatus est: *Lapis*, inquit, *quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli.* [6] Item, *per lapidem abscissum de monte sine manibus* [7] Daniel de eo vaticinabatur. Isaias autem dicit: *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem pretiosum, electum, caput anguli; et qui crediderit in eum, non erubescet* [8].

IV. VERUM illud quoque per ordinem videamus, quod antea potius erat commemorandum, utpote magnificum multorumque beneficiorum aerarium nobis a Christo elargitum; sanctum, inquam, Oleum [9] per

5 Isto nempe altari, quod est lapideum.
6 Psal. 117.
7 Dan. 2. 34.
8 Isai. 28. 16.
9 Chrisma videlicet.

զինքն 'ի մեզ ձգեմք 'ի Քն միանալովն ։ Քանզի յոյժ օտարաբար նովաւ և այլապէս 'ի միմեանց վարիմք ․ զոր և տեսաք իսկ առ մերով ժամանակաւս ։ Քահանայից ձեթ ընդունել յԱթոռսաղեմէ բերեալ, խաչի ձեթ զնա անուանելով, և զնոյն նովին ամանօք առ մի ըստ միոջէ մկրտեալսն իւրաքանչիւր ումեք վերըստին օրհնել ․ զոր դանդաղիմ ասել, որպէս թէ բազում անգամ օրհնութեքն, յոլովագոյնս 'ի ներքս յիւղն կոչել զշնորհն ․ և կամ թէ 'ի գալստեանն նորոյ շնորհին զհնացեալն 'ի բաց մերժել յամանոյ անտի ։ Այլ դարձեալ նովին ձիթով օծանէին զմկրտեալսն և զերախայսն, այլ և զհիւանդս և զեկեղեցի և զսեղանս և զխաչս ։ Որ թէպէտ և Հոգին մի է, և առհաւատչեայ Հոգւոյն եւղն նոյն է, սակայն բազմազգի մերում ըստ փրկութեն, բազմօրինակ և խորհուրդ փրկութեն հրաշագործի ․ ըստ նմին և տեղիքն որոշին 'ի միմեանց՝ որովք փրկեալն լինիմք, և անուանք տեղեացն ։ Ապա և աղօթքն և գործառնութիւնն ոչ ամ զմիոյ մատուցանէ մեզ փրկութեան պարգև, և ոչ մին զամենեցուն ․ և ոչ նմանապէս միմեանց օգտամատոյց մեզ լինելով, այլ երախայութեն օծումն զհրաւիրականն ունի դրոշմ ․ և աւազանին օծումն՝ զըստ Հոգւոյն մեզ յարմարէ վերստին ծնունդ ․ իսկ որ զկնի մկրտութեն է օծումն՝ զորդեգրութեն տայ 'ի մեզ կոչէ շնորհ ։ Դարձեալ՝ սեղանն կերակրէ զմեզ, և ոչ ծնանի ․ աւազանն ծնանի, այլ ոչ կերակրէ ․ խաչն մարտնչի ընդ մեր առ թշնամիսն, և ոչ ծնանի, և ոչ կերակրէ ․ 'ի հիւանդութեն՝ զառողջութեն ունիմք կարօտութի ․ ոչ ևս և զայլոցն ։ Որոց ապաքէն և աղօթքն և քարոզութին և օծմունքն՝ բաժանաբար ըստ իւրաքանչիւրոցն վայելէ լինել խորհրդոյ ։ Այլ պատճառ ոչ ունիմ ասել, զանփոյթն առնելոյ զառաջնոցն այսպիսի խառնափնդոր և եղծագործ սովորութեց, եթէ ժամանակի կարճութի, եթէ հիւանդութեց 'ի վերայ անկումն, եթէ ան-

1 Ea scilicet unctio, quae unâ simul cum interrogationibus lavacrum praecedentibus fit.

2 Sanctum scilicet Chrismatis seu Confirmationis Sacramentum.

quod Christo copulati Spiritum sanctum ad nos trahimus. Nimis enim discorditer diversoque ab invicem modo utimur. Videmus quippe nostris temporibus, Sacerdotes oleum excipere ab Jerusalem deportatum, illud *Crucis Oleum* nominare, idemque iisdem vasibus pro unoquoque baptizato iterum benedicere: et, quod referre nollem, quasi multiplicibus benedictionibus plures super ipsum Oleum advocentur gratiae, aut ex novae gratiae adventu antiquata ab ipso vase depellatur. Eodem Oleo praeterea ungebant baptizatos, et catechumenos, et infirmos, et Ecclesiam, et altaria, et cruces. Verum etsi Spiritus unus sit, idemque sit Oleum Spiritûs arrhabo: attamen juxta multigenam nostram liberationem multiplex etiam salutis nostrae mysterium mirabiliter peragitur: unde et loca quibus salvamur, et locorum nomina a se invicem secernuntur: deinde oratio quoque et operatio non omne unius exhibet nobis salutis donum, neque omnibus unum, nec aequali ratione nobis proficiunt. Nam catechismi unctio [1] invitativum praesefert signaculum; lavacri autem unctio spiritualis nos regeneratione adoptat: quae autem post baptismum est, unctio [2] in nos adoptionis Dei gratiam advocat. Praeterea altare nos alit, haud vero gignit: lavacrum gignit, non alit; crux dimicat pro nobis adversus hostes, non gignit, neque alit; in infirmitate vero sanitatis indigemus, non amplius alterius rei. Horum equidem et oratio, et praeconium, atque unctiones disjunctim pro unoquoque Sacramento esse debent. Praepositorum autem negligentiae rationem quoad hujuscemodi recentiores depravatasque consuetudines nescio afferre; utrum fuerit temporis angustia, an morborum instantia, aut quiescentiae defectus ob tyrannorum vexationes. Haec illis, et Deo sunt relinquenda [3]. Nobis porro, ceu filiis a-

3 Idest: quaenam fuerit horum consuetudinum causa, iisdem, qui illas introduxerunt, Deoque investigandum relinquamus.

պարապութն յաշխարհակալացն հարստահարութնէ · զայս 'ի Նոսա և յԱծ թողլի է ։ Իսկ մեզ իբրև հայ- րասիրաց ոմանց որդւոց՝ զառ 'ի Նոցանէ անտես մնա- ցեալն, ձեռն տալովն այ, տեսանել արժան է, և 'ի բարեկարգութն և 'ի բարեզարդութն ածել ։

Ե · Զի տեսանեմք առ այսոքիւք և զայս ևս, զի ոմանք զառ 'ի մկրտութն գալ հանդերձելոցն՝ զհրա- ժարելոյն 'ի սատանայէ՝ Նոցա հարցմամբ 'ի վերայ ոչ բերեն զերդմունս, և ոչ զսրբոյ Երրորդութեն խոս- տովանութն, և ոչ յերեխայութեն Նախկին մատու- ցանեն ձեռնադրութբ յօծումն · այլ միայն առ մկրտու- թիւն աւազանին վաղվաղեալ՝ 'ի Ներքս արկանեն ։ Նմանս իմն առնելով այնոցիկ՝ որոց թագաւորե- ցուցանել զոք կամեցեալ, Նախ քան զմարմնոյն ծած- կել մերկութե՝ զպսակն 'ի գլուխ կապել յառաջեալք, 'ի միասին ընթանալով փառացն և անարգութեն ։ Եւ կամ թէ որում ծնանել առաջի կայցէ, զծնունդն առաջի դիցէ յղանալոյն և երկնելոյն · զորս 'ի դէպ է անսխին խոստովանել զմն ծնունդս, և կամ վիժածս, և ոչ ծնունդս ։ Քանզի պարտ է՝ Նախ 'ի բաց կալ 'ի ծառայեցուցանող տեռնէ, և յապստամբ ծառայէ անտի · զի "Տիրեսցէ, որպէս Սողոմոն ասէ, ծառայն իմաստուն՝ տերանց անմտաց" ։ Յետ այնորիկ ապա հաւատալ սրտիւ · և խոստովանել բերանով, յորմէ կեալն հասցէ, զՀայր և զՈրդի և զՍբ Հոգի ։ Այս յերեխայութեն կարգի առ դուրս մկրտարանին պատ- շաճեսցի լինել Նմա՝ որ մկրտիցին ։ Եւ ապա զկնի այսորիկ զհոգևորն ծնանել ծնունդ յաւազանէն · և զեօթնեակսն՝ ըստ եօթնեկացն որ 'ի մեզ հոգեկան շարժմունք, զգենուլ զՀոգւոյն շնորհս, զոր Եսայ- իասն թուէ ։ Զկնի որոց ապա և զորդեգրութեն այ անուն ժառանգել՝ յետ ելանելոյ 'ի Ջրոյ անտի ։ Որպէս և 'ի վերայ փրկչին յօրինակ մեզ՝ Հայր յերկ- նից աղաղակէր, թէ "Դա է որդի իմ սիրելի" ։ Զկնի ամենեցուն, այս ինքն յղութեն և ծննդեանն և ժա- ռանգաւորութեն, ապա և զկենացն՝ որ յերկնից

more patres prosequentibus, oportet, quae ab iis despecta fuere, Deo manum porrigente, investigare, eaque ad bonum ordinem bonumque ornatum reducere.

v. Et istud quoque praeterea cernimus; quod ab iis, qui baptizaturi sunt, non exigunt quidam interrogationis modo de abrenuntiando diabolo juramentum, neque sanctissimae Trinitatis professionem, neque antea per manuum impositionem peragunt catechismi unctionem; sed tantummodo ad fontis baptismum illos cito admittunt: simili fere pacto agentes ac illi, qui regem quempiam constituere volentes, antequam corporis operiant nuditatem, coronam capiti ejus imponere satagunt, concurrentibus unâ simul glorià, et opprobrio; aut etiam si quis generaturus quempiam adfuerit, nativitatem praemitti voluerit conceptui, partûsque doloribus; cujus partus immaturos fateri necesse est, aut abortivos, non autem natos. Oportet enim, antea a captivante domino atque a rebelli servo recedere, ut *servus sapiens*, quemadmodum Salomon ait, [1] *dominetur dominis insipientibus*; ac postea corde credere atque ore confiteri (ex quo salus adveniet) Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Istud in catechismi ordine ad Baptisterii portam super eum, qui baptizandus est, peragatur. Deinde vero spirituali nasci (*oportet*) generatione in lavacro, et septem, secundum septem, qui sunt in nobis, spiritales motus, indui Spiritûs gratiis ab Isaia recensitis. Continuo tandem ex aquâ egressum, adoptionis nomen in filium Dei adipisci ad haereditatem; quemadmodum et super Salvatorem ad nostri exemplum Pater de caelo clamabat: *Hic est Filius meus dilectus* [2]. Post haec universa; post conceptionem videlicet, generationem, et haereditatem; deinde et vitae cibum de caelo descensum, corpus

1 Prov. 17. 2. et Eccl. 10. 28. 2 Matth. 3. 7.

իջեալն է՝ ճաշակել կերակուր . զմարմին և զարիւն կենագործողին Տ̃նի ։

Այսպէս և ըստ այսմ օրինակի՝ երանելւոյն Կիւրղի Երուսաղէմի եպիսկոպոսի զերախայիցն կանոն պայծառացուցեալ է , և ըստ իւրաքանչիւր հաւատոցն բանից ընթերցուածս յածային գրոց հանգոյն միմեանց զուգեալ և եդեալ է . զոր 'ի սուրբ քառաներորդս պահոցն առանձնաբար 'ի վերայ նոցա կատարելով արտաքոյ ժողովրդեանոցին , յետոյ ապա արժանի լինէին ընդունել զլուսաւորութ̃ի Ք̃ջյ աւազանին 'ի մեծի աւուր ճրագալուցի զատկին ։ Որ թէպէտ և այն խափանեցաւ . վասն զի յայնմ ժամանակի առ կատարելահասակս ոմանս կատարիւր երախայութ̃ն կարգ . որք յիմաստ և 'ի բան հասեալք՝ կարող էին անձամբք իւրեանց լսել , և հաւատոք հրաժարել և խոստովանել ։ Իսկ այժմ 'ի տղայութ̃ե հասակի այսոքիկ միանգամայն 'ի միասին 'ի վերայ եկեալ գտանին , 'ի ձեռն այնոցիկ՝ որք զմանկունս 'ի մկրտութ̃ն մերձեցուցանիցեն ։ Սակայն նոյն խորհուրդ նմանապէս առ նոսա և առ մեզ մատակարարի . զանազանութ̃ի հասակացն՝ և ժամանակացն այլաձևապէս 'ի վերայ բերել հրամայէ զկարգ և զգիր աւուրցն և կանոնաց՝ ըստ երկայնութեան և կարճութ̃ե ։ Այլ ոչ եթէ Հոգին սուրբ փոփոխեալ գտանի յիւրմէն խորհրդոյ , կամ առաւելեալ և նուազեալ ։ Իսկ այս մինչև ցայս վայր այսպէս և այսքան ։

Զ . ԲԱՅՑ առ սոքօք և զայս ևս տեսանեմք յոմանս անկարգութ̃ի սովորութ̃ե հիմնացեալ . զի զնոսա , որք յամուսնութ̃ի անդր գայցեն , ոչ տանելով ըստ օրինաց հաւատացելոց յեկեղեցիս 'ի մէջ ժողովրդոց , հաղորդս առնելով ո̃մ կարգաց և կրօնից քրիստոնէութ̃ե , և անդ յարժանաւոր տեղիսն զնոսա պսակիցեն ։ Այլ առանց ժամու և աղօթից , և առանց օրհնելոյ և հաղորդութ̃ե , արտաքս մնան՝ ուր կամք իցեն ։ Իսկ քահանայն ընդ ձեռն ուրուք անդր եր-

1 Catechismos nimirum.
2 Sub intelligitur *Satanae*.
3 Idest Sanctissimae Trinitatis professionem emittere.

nimirum et sanguinem vivificantis Christi, *(oportet)* gustare.

Similiter eodemque pacto beatus Cyrillus Jerosolymitanus Episcopus catechumenorum canonem illustravit, et juxta singula fidei verba lectiones ex divinis Scripturis item unâ simul conjunxit apposuitque; quibus in sanctâ jejuniorum Quadragesimâ singillatim super illos extra Ecclesiam expletis, postea demum efficiebantur digni suscipere sancti lavacri illuminationem in magno Paschalium luminum die. Quod sane obsolevit; quoniam eo tempore catechismi ordo peragebatur super nonnullos aetate provectos qui intelligentiam rationemque attingentes, satis erant sibi ipsis ad illos [1] audiendos, atque per fidem abrenunciandum [3], professionemque emittendam [2]. Nunc autem in juvenili aetate haec unâ simul summatim peraguntur ab iis, qui infantes ad baptismum adferunt; nihilominus idem sacramentum est, quod tum penes illos tum penes nos administratur. Ætatum temporumque varietas diversimode juxta longitudinem aut brevitatem peragere jubet ordinem, assignationemque dierum, et canonum; haud tamen Spiritus sanctus comperitur immutatus in suo mysterio, vel auctus, vel imminutus. De his autem huc usque, ita, et hoc modo.

VI. Præter haec istud quoque apud nonnullos vidimus malum opus a consuetudine roboratum. Ad matrimonium accessuri non adducuntur juxta Christianorum legem in Ecclesias, ut universorum rituum religiosarumque Christifidelium disciplinarum participes effecti, ibidem in locis decentibus coronentur; sed sine horâ [4] et sine oratione, et absque benedictione, communioneque foris manent, ubicumque voluerint. Sacerdos autem per cujusvis illuc pergentis

4 Idest, quacumque ut ut placuerit horâ.

թողացն հրամայէ տանել զպսակն. թշնամանելով միանգամայն զպսակն և զպսակեալսն։ Նաև որ ծանրագոյնն է քան զայսոսիկ, անարգանս ածելով 'ի վերայ խորհրդոյ իւրին։ Զի սուրբ առաքեալն ասէ, թէ «Խորհուրդս այս մեծ է, զոր և ասեմ 'ի Քրիստոս և յեկեղեցի»։ Նաև նա յիւրմէ կամակորութէ փոքրկացուցանել ջանայ զպատուական ամուսնութեան մեծախորհրդութիւն, զինքն 'ի սպասաւորութենէ ոյ արձակեալ 'ի բաց տանի 'ի լծոյ. զի որ զժողովրդեանն ոյ 'ի վայր թողու զծառայութիւն, ոյ ոչ ծառայէ։ Նաև այս յորդւոց անտի Հեղեայ յայտ է. որք անպարապ լինելով 'ի մարմնամոլութեան յղփութէ, համապազափակ զդուրս խորանին ոյ ընդդէմ եկելոց անդր ուխտաւորացն պահէին. և միանգամայն անկեալք տարադրեցան 'ի կամաց հրամանատուին և յիւրեանցն պատուոյ։ Ըստ նմին օրինակի և սոքա զհեղգութեան մեծարելով զախտ, ոչ տան թոյլ ամուսնացելոցն զհանդերձեալ կենացն օրինակել յանձինս զխորհուրդ. այլ որպէս որք յամօթալիսն ըմբռնեալ իցեն գործս, այնպէս ընտգիւտ և գաղտագողի զյաղթութեն առնուցուն 'ի գլուխ զպսակ, թագընկէցք առաւել քան թէ թագաւորք լինելով։ Զի հոգին սուրբ տրտմեցուցանեն, որ սիրէ միշտ բացափայլութ 'ի վերայ մեր զպարգևականն իւր ծագել ձիրս. իսկ զխանտացողն բարեվայելչականաց մերոց իրաց խնդացուցանելով զսատանայ, մանաւանդ թէ և եղադ ներքսանկութե նմա՝ յանշնորհակալութեան բազմերախտութեն ոյ ներհորդեսցի. զի անձանաչողք բարեացն անձինք՝ հակառակացն ոմ իրօք բանայցեն յինքեանս տեղի։ Նաև որ 'ի ժողովլի բազմամարդութ զուրախականսն ոչ փափաքէ գտանել, տրտմականացն՝ ծածկաբար ընդ եմն անցանելով՝ անբաղդյապէս հանդիպեսցի։

Է. ԲԱՑՑ *գեր զասացեալս վատթարագոյն ևս այս է մեղադրանաց փաստաւոր, յաղագս ոծայնոյն վերջանալով հրամանի՝ առ իւրն երագոտնագոյնս ընթացի ցանկութիւ. զթագաւորեցուցանելն ռամկաց*

1 Matrimonii Sacramentum penes Armeniacos, non secus ac penes Graecos, per cujusdam Coronae impositionem administra-

manum deferri jubet coronam [1], contemnens tum coronam tum coronatos, quodque horum gravius est, Sacramentum ipsum ignominiâ afficiens. Et sane sanctus Apostolus dicit: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, et in Ecclesiâ* [2]: ille vero arrogantiâ suâ parvipendere conatur magnum nobilis connubii mysterium, seque ipsum a Dei ministratione depositum jugo subjicit: qui enim populi Dei servitium abjicit, Deo non servit. Idque ex Heli filiis liquet, qui otio indulgentes ob carnium saturitatem, semper occlusas servabant divini tabernaculi portas contra Nazaraeos [3] ibidem advenientes; atque uno tempore corruentes, a praecipientis voluntate et a suis honoribus exciderunt. Juxta hoc exemplum isti quoque pigritiae vitium obsequentes, matrimonio junctos futurae vitae mysterium praeseferre non sinunt; sed illorum instar, qui in probrosis operibus deprehenduntur, victoriae coronam ignominiose et clandestine super caput accipiunt, quum sint diadematis contemptores, potiusquam acceptores. Spiritum sanctum, qui semper super nos gratuita dona sua luculenter amat effundere, contristant; diabolum vero nostris decore affluentibus bonis invidentem laetificant; imo viam quoque ei pandunt ad ingrediendum in animos erga largissima Dei beneficia ingratos. Qui enim minime norunt animae bona, contrariis quibuslibet in seipsis locum aperiunt: quique in multitudinis aggregatione reperire laetitiam non cupiunt, occulte per saecularia decurrentes, tristia quaelibet proculdubio experientur.

VII. Recensitis malis pejus adhuc est istud omni dignum exprobratione: quum aliquis a divino recedens mandato praeceps in voluptates suas ruere velit, coronae impositionem tradens saecularium mani-

tur; ideoque *Corona* nuncupatur.

2 Ephes. 5. 32.

3 Ad verb. *voto obstrictos*.

հաւատալով ձեռաց, և զմարմնապարար սեղանոյն զիւրն տարածեսցէ բազուկս : Ո՜ ինչ զոսա անուանեսցից . հովիւս հօտավատնիչս, եթէ գազանս կեղեքիչս խաշանց . զկուսանացն իբրև զերկրորդականացն առնելով տխուրս և անկատարելագործ հարսանիս, իսկ զերկեակսն 'ի պոռնկութէ̃ և ոչ յամուսնութէ̃ ածելով առ զուգաւորութի̃ն : Նախկին թոյլ տալով պղծութեանն յառաջել և յափշտակել զօրինաւորն զայն անկողինս, և ապա զգիշերայինն իբրև զտուընջենայինն 'ի լոյս բերել համարձակութ̃ առեալ . օրէնսդրացն զպապանծելն օրէնս դնելով, բանսարկուին լինել կամակատար . զի յառաջ քան ընդ բարին խընդալ մարդկան, զուարճասցի չարաւն որոգայթադիր թշնամին : Առ որս ոչ են մեզ յերկարագոյնս տողել բանս . ուր մարգարէն Եզեկիէլ զգարովականսն և զսպառնալիսն կարգաւ առ սոսա՝ զոր առ հովիւսն Իսրայէլի յա̃յ պատգամաւորեալ բարբառի . « Ըզկաթնն ուտեն, ասէ, և զասրն զգենուն . և զխաշինսն իմ ոչ արածեցին . և ցրուեցան խաշինքն իմ . արդ ես խնդրեցից, ասէ, զխաշինս իմ 'ի ձեռաց հովուացն Իսրայէլի » : Այլ դժոխադասելի յոյժ է պահանջել համարս այնմիկ՝ որում ամենայնքն յայտնիք են և անմոռանալիք, որում ոչ կարեն կաշառացն ակնառուի̃ք, և յանօգուտս բազմախօսից հացէ պերճաբանութի̃ :

Ը . ԲԱՅՑ տեսանեմք առ այսոքիւք և զայն ևս, եթէ ոմանք և վայելչագունից սովորութե̃ց ջանան խափանումն 'ի վերայ բերել . և զա̃ծայայտնութե̃ն և զծննդեան նորին զօր, զոր 'ի վեցն յունուարի 'ի միասին տօնել սովոր է աշխարհս մեր, այժմ զծննդեանն սրբեն ոմանք կատարել զտօն . իսկ յայտնութե̃ն խորհըր-

1 Hisce verbis arguere conatur B. Doctor quorumdam Sacerdotum improbitatem, qui ventri suo indulgentes, Sacramenti istius administrationem saecularibus quibusvis hominibus relinquebant; atque ipsi ad nuptiarum mensam recumbentes cibis usque ad ingluviem potibusque implebantur.

2 Ezech. cap. 34.

3 De hisce solemnitatibus, quae non penes Armeniacos dumtaxat, verum et penes Graecos

bus ipsemet super mensam corpus saginantem brachia sua extendit [1]. Quid istos nuncupabo? pastoresne gregis dissipatores, an belluas ovium dilaniatrices? Qui virginum tamquam viduarum nuptias tristes imperfectasque reddentes, bigamos reapse vel ex ipsâ fornicatione, non autem ex matrimonio ad conjunctionem adducentes, antea sinunt pollutionem praecedere, ac legitimum thorum rapi, atque deinde nocturnum ceu diurnum in lucem edere; adeo arrogantiâ usi, ut legislatoribus silentium imponentes diabolo morem gerant; et antequam de bono gaudeant homines, in malo delectatur hostis laqueorum parator. Ad quos non est nostri prolixa verba contexere, quum eis propheta Ezechiel per seriem, quas pastoribus Israël ex parte Dei denuntiaverat, vituperii comminationisque causas proferat, dicens: *Lac comedunt, et lanis operiuntur, gregem autem meum non pascunt, et dispersae sunt oves meae: nunc ego requiram,* ait, *oves meas de manibus pastorum Israël* [2]. Valde quidem est grave accuratam reddere rationem ei, cui omnia sunt manifesta et minime oblivioni tradita; quemque sedare nequeunt donorum promissa, neque propitium reddere vani locutorum sermones.

VIII. PORRO videmus praeterea et istud: nonnulli honestos quoque mores obsolescere conantes Theophaniae, et Nativitatis die, quem sextâ Januarii solet conjunctim regio nostra solemniter celebrare, nunc Nativitatis festum quidam peragere volunt; Epiphaniae vero mysterii nullam sinunt memoriam fieri [3].

conjunctim celebrabantur, valde sapienter disseruerunt cum S. Johannes Chrisostomus in quadam suâ homiliâ de hoc argumento habitâ, ut videre est Tom. II. pag. 354. edit. Venet. G.L. in fol.; tum S. Nerses Clajensis Arm. Catholicus in suâ Epistolâ ad Alexium Graecorum Imperatoris Manuelis Comneni generum datâ, atque rursus in Epistolâ ad ipsum Manuelem Comnenum. Qui rationum momenta videre desiderat, ob quae Nativitatis et Epiphaniae

դոյ՝ և ոչ միով իւիք կամին ճառս 'ի մէջ բերել, կապելով ամենևին զինքեանս ընդ ընթերցուածոյն հրամանն. զոր երուսաղեմացիքն յութօրեայս յայտնութեան՝ յութ եկեղեցիսն իւրեանց երթալով զնոցին տեղեաց և զկանոնն կատարեն. օրէնսազանցուն կարծելով զայս, եթէ զառ 'ի հնոցն զթերի ինչ ըստ խորհրդոյն խնդրոյ՝ կատարելագործել ումեք հրամայէ Հոգին սր. և մանաւանդ եթէ Եկեղեցի Այ համապազօր յառաջատուութե աճէ և հաստատնայ: Ուի և չէր իսկ հնար միով մարդով ըստ մերում գործոյ, և ըստ մերում ժամանակի՝ զլիովանդակն իւր կամս տնօրինել Այ 'ի մարդիկ:

Բայց զոր ասեմս այս նախնական սովորութն 'ի վաղընջուց հետէ նախահաւեալ, և մինչև առ մեզ հասեալ. 'ի վերայ ջուրց զքսան և զութերորդն նուագելով յաւուրդ յայդմիկ սաղմոս, կցուրդ ասելով “Ձայն Տն 'ի վերայ ջուրց„ և զմկրտութն 'ի Մատթէոսէ զաւետարանն ընթեռնլով, օրհնէին զջուրն, ձէթ արկանելով 'ի նա: Այլ իբրև զբուժիչ ախտից հոգւոյ և մարմնոյ՝ ամենեքեան անդուստ վայելեալք, ցնծալից լինէին. որ և այժմ ոչ է ամենևին 'ի բաց խափանեալ, թէպէտ և խանգարիչն Իսրայելի աղօտ և կնատ զօրեղութն նկրտի խափանել: Այլ եթէ առ 'ի վնաս մեզ է յիշել զփրկչական մկրտութեն ճառս, թերևս չէր իսկ մկրտեալ Քնի: Պարձեալ՝ թէ ծածկել զհռչակեալն Յորդանան խորհուրդ մեզ տնօրինէ, մեք ընդդէ՞ր դիմեալ անկանիմք առ նոյն: Հիմ և զգործեցեալն 'ի Քնէ պատմագրութե մեզ ետուն աւետարանագիրք սր հարքն: Ոդ և Հայր և Հոգին սուրբ 'ի վերայ ջուրցն նմա վկայեալք, ոմն ձայնիւ և ոմն երևմամբ զէակցութն յայտ առնելով: Ի՞ր աղագաւ և կցուրդս գեղեցկանուագս զմկրտութեանն բանից յօրինեցին երանելիքն մեր վարդապետք: Բայց ուրեմն անտես և անլուր ճշմարտութեն սիրէ լինել անբան յամառութի:

Christi mysteria die sextâ Januarii potius quam xxv Decembris sunt celebranda, adeat Tom. I. operum ejusdem S. Nersetis, quem

Hi omnino adhaerent ritui lectionum, quibus Jerosolymitani in octavâ Epiphaniae utuntur, octo Ecclesias suas visitando, atque in unoquoque loco suos canones perficiendo. Legis transgressionem existimant, si pro mysterii necessitate quidpiam relictum a veteribus imperfectum ad perfectionem reducere jusserit alicui Spiritus Sanctus: quum potius Ecclesia Dei de die in diem proficiat atque ditescat: neque enim fieri poterat, ut in unoquolibet opere, unoque tempore omnem voluntatem suam erga homines disponeret Deus.

Verum quod ego dico, id antiqua erat consuetudo jam ab antiquis temporibus originem ducens, atque ad nos usque perveniens. Eo namque die super aquas decantando Psalmum XXIII praemissâ antiphonà, *Vox Domini super aquas*, atque Matthaei de Baptismo Evangelium legendo, aquam benedicebant, Oleo [1] in eam infuso: eoque, veluti morborum animae et corporis remedio omnes fruentes, exultabant. Quod vel nostris temporibus non est penitus obsoletum; quamvis Israëlis vastator infirmâ effoeminatâque vi abrogare connitatur. Porro si nobis obesset commemorare Dominici baptismi causam, fortassis neque Christus baptizari debuisset. Praeterea si peractum in Jordane mysterium occultare innueret nobis (*Deus*), cur nos ad illud properamus? Cur nam et Christi facta per historiographiam nobis dedere sancti Patres Evangeliorum scriptores? Cur nam et Pater, et Spiritus Sanctus super aquas ei testimonium reddiderunt, alter per vocem, alter per apparitionem, consubstantialitatem manifestantes? quamobrem et pulcherrimas melodiae antiphonas de baptismi causâ concinnarunt beati nostri Doctores? Patet idcirco, quod veritatem nec videre, neque audire vult irrationalis pervicacia.

nuper latinitate donatum publici juris fecit Joseph Cappelletti Presb. Venetus, pag. 180. et rursus pag. 222.

1 Seu *Chrismate*.

Թ. Ո՞ր այսոքիւք են ոմանք դարձեալ, որք 'ի ծը
քառասներորդս պահոցն, զշաբաթ և զկիրակէ օրն
ընդ տրտմութե̄ և ընդ ապաշխարութե̄ արկանեն,
որպէս և զայլ ևս հինգ աւուրսն զանցեալս ։ Աշ-
տան թոյլ զփրկչականն 'ի նոսա կատարել զպատա-
րագ. առ երեսս առաքինութե̄ կեղծաւորին լինել
ջատագովք, և սրտիւք 'ի չարաչար աղանդաց կործա-
նին խորխորատս ։ Փառաւորագոյնիս այսորիկ միա-
շաբաթուս աւուր՝ մեծ է և դժուարադիտելի յոյժ
խորհուրդ ։ Ո՛ի զանձառելի խոստացելոց կենացն
յղանայ 'ի միջի մերում զճշմարտութի̄ ։ Յայսմ աւ-
ուր Տ՟ն զմահ խափանեաց, ընդ ինքեան 'ի մեռե-
լութէ զմարդկայինն վերածելով բնութի̄ ։ 'Ի սմա
և Հոգին սուրբ առաքեալ 'ի Հօրէ, զանմերկանալին
մեզ զգեցոյց մխիթարութի̄ ։ 'Ի սմին աւուր և զերկ-
րորդն իւր խոստացեալ է առնել Տ՟նի յաշխարհ
զգալուստն. յորում հրեշտակապետացն ուժգնա-
կի հնչեալ լինին փողոցն ձայնք. զոր մարգարէն աւա-
գափող զնա անուանէ, այս ինքն վերջին և մահա-
լոյծ և կենսառաք ձայն ։ 'Ի սմա և հասարակաց մեր
բնութի̄ 'ի բաց դիցէ զորս 'ի պատուիրանազանցու-
թէն եբարձ՝ զբեռինս մեղաց մահու և ապականութե̄ ։
Յայսմ աւուր բանան 'ի նախահօրէն մերմէ աղխեալ
դրունք դրախտին, բոցայինն 'ի բաց երթեալ 'ի նմա-
նէ սուր, և փեսայն ընդ ինքեան 'ի ներքս 'ի լուսե-
ղէնն տանի յառագաստ զհարսնացեալն իւր եկեղե-
ցի ։ Եւ ընդ գիշերոյ շարալծեալս այս մերկանայ 'ի
մէնջ զգալի լոյս արեգական և լուսնի, 'ի բաց դնե-
լով զզամպարունակ պայծառութի̄ն. զի ո՛ր ինքնին եղե-
ցի մեզ լոյս մշտնջենական, և փառք նորա մեզ փոխա-
նակ տուընջենային լուսոյ ։

Եւ զի սահմանաւ դուռն ինչ 'ի վերայ սորա ասա-
ցից, սա է նախադոյակ լուսոյն ծնօղ, և սկիզբն
զէակս գոյացուցանողացն աւուրց ։ Սա է առ երկ-
զիւրն կոչօղ ճարտարապետ և առ հանդիստ ։ Սա է,
որ զլուսոյն արարիչ 'ի խաւարէ մեզ լոյս ծագեաց
և ծագեսցէ ։ Սա է անմահութե̄ պտղոյն պտղաբերիչ ։
Եւ զի այսպէս մեծագոյն է սա և մեծամեծաց խոր-
հրդոց պարունակօղ, յիրաւի ըստ գերակայ իւրում

IX. Sunt quidam praeterea, qui in sacrâ jejunii Quadragesimâ dies Sabbati et Dominicae in tristitiâ et poenitentiâ transigunt, non secus ac reliquos quinque dies praeteritos; non sinunt in iis salutare peragi Sacrificium; virtutis defensores esse specie tenus sese simulant, corde autem in pessimarum labuntur sectarum abyssum. Gloriosissima hujus primae Sabbati dies magnum praesefert et contemplatione valde difficile mysterium; quia nobis ineffabilis vitae promissae ingerit veritatem. In hac die Christus mortem coercuit, secum ex morte humanam educens naturam. In hac et Spiritus Sanctus a Patre missus solatio non amplius expoliaturo nos induit. In hac die alterum quoque suum adventum in mundum promisit Christus futurum, in quo Archangelorum graviter personabunt tubarum voces, quas Propheta sub nomine magnae tubae commemorat; novissimam vocem nimirum, quae mortem dissolvet vitamque largietur. In hac et omnis natura nostra deponet, quae ex mandati transgressione bajulavit, onera peccati et mortis et corruptionis. In hac die aperientur paradisi portae a protoparente nostro clausae, flammeâ exinde ablatâ rhomphaeâ; atque secum Sponsus in collucentem thalamum introducet desponsatam sibi Ecclesiam; hocque materiale nocti adhaerens solis lunaeque lumen a nobis auferetur, depositâ claritate lampadi cuidam coaequandâ; quia Dominus ipse nobis erit lux sempiterna, et pro diurno lumine gloria sua super nos erit.

Ut autem summatim pauca de eo dicam: hic est primae creatae lucis parens, dierumque, in quibus entia in lucem edita fuere, principium. Hic est, qui tam ad laborem, quam ad requiem suum vocavit Opificem. Hic est, qui lucis Conditorem de tenebris lumen nobis fecit facietque oriri. Hic est immortalitatis fructûs germinator. Quandoquidem igitur tanto major est iste, magnasque res comprehendens, jure

Ճոխութեան՝ զառաւելագոյնն 'ի մէնջ պահանջէ պատիւ ։ Այլ քան զայլսն՝ զառանձնական զիւր ինքեանն զխոկագոյնն և զհարազատագոյնն , առանց որոց ոչ անուն , և ոչ փառք առ սա ասասցին․ զառ 'ի յերկնից ասեմ իջեալ կենսատուն կերակուր , զնորն ուխտ և զնորոգօղն զմեզ 'ի մեղացն եղծմանէ ։ Նոյն և յերկրաքարշական զգօսանաց անտի դատարկանալն մեր , և զուարթագին իրօք 'ի վերայ՝ ելանել ողբալեացն՝ պատուոյն սորա է առաւելուն․ զի ազատ յամենեցունց յայսցանէ տրտմագին և տաժանաւոր իրաց՝ զուրախացուցանօղն զմեզ հաւատամք գոլ զերկիր ։

Երկուք են որ յափշտակելոց են զմեզ տեղիք , և զուգապէս միմեանց ընդդիմադրեալք․ երկոցունցն՝ ոչ միայն 'ի միտս , այլ և առ երեսս քարեպաշտից կերպացեալ ձևանան երևմունքն ։ Ի միոյն հնգեակ աւուրքն նշանակեմք զնմանութի․ քանզի և հինգ անուանս 'ի գրոց ուսաք գոլ զտանջանարանացն․ հուր , արտասուս , կրճումն , խաւար , որդն ։ Այլ երկուք են աւուրք , որ զհանդերձելոցն առ մեզ նկարագրեն բարութիս․ որպէս և զերկուսս զայսոսիկ լուաք լինել արդարոցն բնակութի․ զերկինս և զդրախտն ։ “ Ծագեսցեն իբրև լուսաւորք յերկնի „ տէրն ասէ․ և “ Այսօր ընդ իս ես 'ի դրախտին „ ցաւազակն ասէր ։ Այսոցա երկոցուն վախճան խորհրդոց՝ առ հանգիստ , և ոչ առ տանջանն զմեզ հրաւիրեալ ձգէ․ միայն թէ զգուշանայցեմք , 'ի չափաւորագունից՝ ոչ յանչափիցն ելանել սահմանն ։ “ Ճանապարհ զարքունի գնասցես , ասէ․ մի՛ խոտորեսցիս , մի՛ յաջ և մի՛ յահեակ „ ։

Որ առ պատուիրանադրեալն ոչ ձգտի հասանել կանոն , նա յահեկակողմանն դանդաչէ խոտորեալ ճանապարհի․ իսկ որ յառաւելագանցն նկրտի հրամայեցելոցն հասանել , զաջակողմանն այնպիսին տեչացաւ գտանել զխոտորումն ։ Մինն յանդգնաբար յապաշխարութեան հոսելով վտանգս , յառաւել

1 Per quinque dies videlicet , in quibus jejunia servamus, jejunia nostra opponentes quodammodo quinque cruciatuum spe-

pro excellente opulentiâ suâ ampliorem a nobis exigit honorem. Ante caetera porro sui ipsius proprium (*honorem*) atque essentialem ac genuinum, sine quo nec nomen, neque gloria ei asseritur; de caelo, inquam, descendentem cibum salutarem, novum testamentum, nostrique innovatorem ex peccati corruptione. Ut praeterea nos terrenis occupationibus vacemus, laetisque tristia superemus, est dignitatis istius amplitudo; esse namque immunem ab omnibus hisce tristibus molestisque rebus laetificam illam terram credimus.

Duo sunt loci, qui nos recepturi sunt, aeque sibi invicem oppositi; amborumque non in mente dumtaxat, verum et super vultum piorum aspiciuntur formae depictae. Alterius similitudinem per quinque dies exprimimus [1]; quoniam et quinque esse suppliciorum nomina ex Scripturis didicimus, ignem, lacrymas, stridorem, tenebras, et vermem. Duo autem restant dies, qui futura in nobis bona designant; quemadmodum et haec duo loca audivimus esse justorum habitacula, Caelum, et Paradisum. *Lucebunt sicut luminaria in Caelo* [2], Dominus ait; et: *Hodie mecum eris in Paradiso* [3], dicebat latroni. Horum itaque duorum mysteriorum finis ad quietem, non autem ad tormentum, nos invitatos pertrahit: solummodo caveamus, ne ex moderatis ad immoderatorum terminum praetergrediamur. *Gradere viâ publicâ*, inquit, *nec ad dexteram, nec ad sinistram declines* [4].

Qui non satagit statutam ex praecepto regulam assequi, ille in deflexâ sinistrae partis viâ vagatur: qui vero ad excessum praeter jussa nititur pervenire, hic dexterae partis deflexionem attigere studet. Iste audacter in poenitentiae praecipitans asperitatem ex nimio rigore in desperationis immergitur abyssum;

ciebus quae sunt in inferno peccatoribus praeparatae.

2 Matth. 13. 43.

3 Luc. 23. 43.

4 Num. 20. 17.

պնդութենէն յանյուսութեան ընկղմի խորս։ Եւ միւսն անչափաբար ընդարձակեալ, թողութեանն յուսով զառվանդակ զերկիւղին 'ի բաց լուծանէ ըղկապ։ Իսկ որ յերկպաքանչիւրոցն զանգիտեալ հրաժարիցէ ծայրայեղ խոտորմանց, միջին իմն արդարակ և անստերիւրող ճանապարհաւ բերիցին։ Յորմէ ոչ փոփոխեսցի նախահարցն հաստատեալ սահմանք. այս ինքն՝ ոչ տէրունականն աւուր զապաշխարութեանն 'ի վերայ ածել զնսիր, և ոչ նմանօրէն սմա զծոմականսն դատարկացուցանել և փափկացուցանել զաւուրս։ Եւ ոչ դարձեալ յառ գերազանցագոյնն սոցա ումեք վերանալ ելանել, որպէս թէ ընդ անգործութի և ընդ բերանալուծութի խառնել և զքնոյն խորութի և զգինեձանութեն որովայնամոլութի. իսկ 'ի տրտմականսն՝ ծանրաբեռնութեն 'ի ներքոյ դնանիլ տկար բնութեն. մարմնասպան լինելով յաւէտ քան թէ ախտասպան. և 'ի կքել մարմնոյն՝ գտանել հոգւոյն զվհատութեն տարակուսանս։

Բայց խնդրէ ընդունել զպատիւն իւր փրկչականս այս մեծ օր՝ յերեկորեայ շաբաթուն մինչև ցերեկոյ միաշաբաթուն։ Քանզի մինն՝ հինն 'ի ներքոյ անկեալ դնի պատուականագունիւս այսմիկ աւուր, և միւսն աւարտ 'ի վերայ եկեալ՝ բովանդակի։ Զի այսանակ ձոխագունիցն վերջոյ և առաջոյ պատուադիրքն յաճախեն զփառս. այլ առաջինքն մեր՝ և մինչև ցառաւօտ երկուշաբաթւոյն ոչ լուծանէին զհանգստեանն կապ։ Այլ որ շաբաթուս երեկոյ՝ կարգ պաշտաման սրբոց մարտիրոսաց 'ի սմա կատարի. իսկ ծունր ոչ կրկնի, և ոչ զգործոյն ունի խոնջութի։ Քանզի միջասահման իմն երեկորինս է ժամ տուընջեան և գիշերոյ. տիւն մինչև 'ի նա յանգեալ դադարումն ընդունի. իսկ գիշերն 'ի նմանէ յառաջ հաւեալ, զիւրն աճեցուցանէ սահմանն։ Սակս որոյ և երկոցունց մանաւորաբար և հարազատ տացի սա, այս ինքն տուընջեան և գիշերոյ, և օտարացեալ գտցի։ Այսորիկ

1 Id est *Dominicae*, Evangelicâ utens phrasi: Matth. 28. 1.

2 Vide Philonem Judaeum in Genes. Serm. IV. §. 30. ea verba

ille autem immodice dilatatus veniae fiduciâ omne timoris vinculum solvit. Porro qui ab utrâque nimiae inclinationis deflexione timidus recesserit, per mediam aequalem ex nullâque parte deflectentem viam incedet; unde nec mutationi subjicientur inconcussa majorum statuta; id est, Dominicae diei minime superadditur poenitentiae luctus, neque item jejunii dies in otio et in pinguedine ducuntur. Neque iterum ad horum excellentiorem gradum quisquis ascendat, quodammodo unâ simul cum otio et oris inabstinentiâ somni quoque commiscens profunditatem, atque ebrietatis ingluviem; in diebus autem tristitiae sub graviori onere infirmam dejiciat naturam, corporis potius quam vitiorum interemptor evadens. Hinc fit, ut languente corpore, cadat spiritus in dejectionis anxietatem.

Verum haec magna Salvatoris dies suum postulat honorem a vespere Sabbati usque ad primae Sabbati vesperam [1]; illud enim ceu praetiosissimi hujus diei fundamentum ponitur, istud tamquam implementum superveniens perficit: veneratores namque hoc pacto ante ac retro honores erga excellentiores multiplicant. Verum majores nostri usque mane feriae quoque secundae non solvebant requiei vinculum. Vespere autem Sabbati ordo quidem officii Sanctorum Martyrum peragitur, at genua nequaquam flectuntur, neque laboris operibus vacatur: quia haec vespertina hora medium locum tenet inter diem et noctem [2]; dies enim quum ad illam pervenerit, cessat, nox vero ab ea incipiendo suum auget terminum. Quamobrem utrique, diei videlicet ac nocti, ex parte haec specialis hora adcensenda est, ex parte autem aliena. Hinc est, quod nonnulli vespertinis hisce horis quaedam

interpretantem Gen. 19. 1. *Venerunt duo Angeli Sodomam vespere*.

աղագաւ ընտրեցին ոմանք զայս ինչ և զայս դնել ե-
րեկորեացդ այդոցիկ, և զայս ինչ և զայս բառնալ.
իսկ այլք զառ 'ի նոցանէ թողեալսն բերել, և զքե-
րեալսն 'ի բաց տանել:

Ժ. ԲԱՅՑ արժան է ոչ միայն քրիստոսեան պատա-
րագաւն և կերակրափոխութեամբ և անաշխատ հանդրու-
տեամբ պատուել զօրս զայս, այլ և զբոլոր նախադա-
սեալսն սմա պարտ է աղօթիւք յուղարկել զգիշեր:
Քանզի գիշերս այս, որ առ միաշաբաթիս լուսանայ,
եղև յարուցողին զմեզ Քի յարութեան ժամանակ:
Վասն որոյ լինելոց է և համաշխարհականն 'ի նմին
գիշերի յարութիւն: Իսկ եթէ ո՞վ ոք 'ի բազմացն իցէ կամ
գիշերին այն, կամ գիշերոյն այնորիկ ժամ, յորում
զմեզն է հանդերձեալ նորոգել Քս, այս ծածկեալ է
յամենեցունց. զի և Քին ոչ բացայայտեալ եղև յա-
րութեան ժամ. և յաղագս այսորիկ յերեկորեայ շա-
բաթուն մինչև 'ի լուսանալ միաշաբաթուն սպասել
և ակն ունել արժան է, զյաւիտենականն զգենուլ
կենդանութիւն, լուծեալք 'ի կապանաց ստոր մա-
հու: Զայս և Տէրն զմեզ յաւետարանի անդ զգու-
շացուցանելով ասէր. « Արթուն կացէք, զի ոչ գի-
տէք յորում ժամու տէրն ձեր գայցէ. յերեկորեա՞յ,
թէ 'ի մէջ գիշերի, թէ 'ի հաւախօսի, և թէ յա-
ռաւօտին »: Զսկիզբն և զվախճանն 'ի ներքս ածելով,
զամբողջական զնորայն նշանակէ մասունս լինել արթ-
նութեան: Նոյն զի մի զարթնութիւն ընդ կենցաղակա-
նաց իրիք թուիցի շարախառնել ասացեալ զբոսա-
նաց, յարէ առ նոյն ասելով. « Արթուն կացէք, և ա-
ղօթս արարէք »: Նոյն ցուցանէ երկոցունցս այսոցիկ
հանդիպել շահաւորութեց, որք հսկմամբ և աղօ-
թիւք զբոլորագիշերս զայս մեծարել բաղձացան. 'ի
վտանգիցն ապրել, և անճառելեացն հասանել պար-
գևաց. « Արժանի լինիցիք, ասէ, զերծանել 'ի նեղու-
թեանց անտի որ գալոցն է, և կալ առաջի որդւոյ
մարդոյ »:

Իսկ զորս 'ի միջի անդ յիշէ իսկզբանն և կատա-
րածի, այս ինքն զմիջագիշերն և զհաւախօսն, զայս

addere maluerunt, quaedam autem demere: alii vero relicta ab illis superaddere, atque superaddita auferre.

x. Oportet itaque hanc diem colere haud Christi sacrificio dumtaxat, et escarum mutatione, et requie laboris nesciâ, verum et universam praecedentem noctem in oratione transigere. Haec namque nox, *quae lucescit in primâ Sabbati*, fuit tempus resurrectionis Christi, qui nos suscitabit: quapropter futura est etiam eâ nocte universalis resurrectio. Quaenam autem inter multas sit nox illa, quaeve noctis illius hora, in qua nos renovaturus est Christus, omnes latet; neque enim patuit hora resurrectionis Christi. Idcirco a vespere Sabbati usque ad primam Sabbati lucescentem sedulo expectare decet, ut per solutionem ab hoc mortis vinculo aeternâ induamur vitâ. Idipsum quoque Dominus noster in Evangelio admonens dicebat: *Vigilate, nescitis enim quando Dominus vester veniat, sero, an mediâ nocte, an galli cantu, an mane* [1]. Ubi principium, et finem proferens cunctas illis partes in vigiliis innuit esse transigendas. Ne videretur autem cum saecularibus solatiis confundere vigilantiam, addit praeterea, dicens: *Vigilate, et orate* [2]. Atque ostendit, quod satagentes hanc integram noctem vigiliis orationibusque honorare utramque lucrantur utilitatem; a periculis liberationem atque ineffabilium donorum adeptionem: *Digni estote*, inquit, *fugere tribulationes futuras, et stare ante Filium hominis* [3].

Quoad partes illas, quas inter principium et finem commemorat, mediam scilicet noctem, et galli cau-

1 Marc. 13. 35. 2 Luc. 21. 36. 3 Ibid.

գտանեմք յասացելոց աստի յայտնեալ միտս ։ Կարծեալ արգելու զնոսա , որք միանգամ զերեկոյս զայս կամ քնոյ՝ կամ արբեցութե՛ մասն վիճակեալ հանիցեն ։ Զի երեկանիրհասէրն զմիջագիշերն հրաւիրէ լինել իւր արթնութե՛ ժամանակ . իսկ այն՝ որ զգիշերոյն սկիզբն ընտրեաց առնել արբեցութե՛ն սկիզբըն, հարկաւորաբար այնպիսոյն հանգուցանիցէ քընով զաւելորդ իւր տքնութե՛ 'ի հասարակ գիշերի . իսկ զանզգայ քնոյն թմբրութիւն՝ հաւուն յանձնեսցէ ձայնի՝ յինքենէ 'ի բաց փարատել ։ Նաև այն որպէս զիարդ և իցէ , ըստ երկաքանչիւրոցն իմացեալ դատողութե՛ց՝ զմի և զնոյն յայտնէ զճշմարտութե՛ն իրակութիւն . այսինքն զերկնային զուարթնոցն բերել զնմանութիւն , յա՛ծայնում յայսմիկ գիշերի հրակեալ . և անընդհատաբար առ ա՛ծ յերկինս 'ի վեր առաքել զփառաբանութի՛ յերեկորեայ , և մինչև 'ի ծագելն արեգական ։ Նաև և հանդերձ յոտանաւորութե՛ առանց ծունր կրկնելոյ կատարել զասացեալս , ըստ նորին իսկ տ՛ն հրամանի . "Եղիցին , ասէ , գօտիք ձեր պնդեալ ընդ մէջ , և ճրագունք լուցեալք . և դուք նմանեալք մարդկան՝ որ ակն ունիցին տ՛ն իւրեանց , թէ երբ դառնայցէ 'ի հարսանեաց . զի յոր ժամ գայցէ և բախիցէ , վաղվաղակի բանայցեն նմա ։ Երանի իցէ ծառայից այնոցիկ , զորս եկեալ տէրն գտանիցէ արթուն ,, ։

Նաև զօրինադրեալս մեզ զայս ինքեամբ յանձն էառ կատարել Ք՛ս , յորժամ ելեալ 'ի լեառն զգիշերն ա՛մ 'ի գլուխ զաղօթսն հանէր ։ Ուստի թէ 'ի սմին իսկ 'ի գիշերիս յայսմիկ յօրինակ մեզ վարդապետելով զայս առնէր . վասն զի ոչ ասի յաղօթելն՝ թէ եդ ծունր , որպէս 'ի մատնութե՛ն գիշերի գրեալ է , թէ "Ինկաւ 'ի վերայ երեսաց իւրոց , եդ ծունր և կայր յաղօթս ,, ։ Այլ անդ զկնի հրամայելոյն , թէ " Հսկեցէք և աղօթս արարէք ,, , և զքնոյն հրաման 'ի ներքս ածեալ յաւելոյր . "Ննջեցէք այսուհետև ,

1 Angelorum nempe, qui passim apud Sanctos Armeniacae Ecclesiae Patres *Vigilantia agmina*, vel *Vigilantes Spiritus*, vel *Caelestes Vigilantes* nuncupantur, eo quod incessabili voce coram Deo

tum, hunc sensum invenimus ab iis verbis manifestari. Increpans eos cohibet, qui hanc vesperam aut somno, aut ebrietati donant; vespere namque somno indulgens, mediam noctem invitat esse suae vigilantiae tempus; eligens vero noctis initium ad ebrietatem sectandam, mediâ nocte dormiens per somnum supervacaneam vigilantiam suam quieti dabit, insensibilem autem somni soporem galli cantui commendat, ut ipsemet per eumdem excutiatur. Utcumque sit, res ipsa utroque modo percepta unam eamdemque manifestat veritatis rationem; caelestium scilicet Vigilantium [1] similitudinem praesefert. Quapropter in hac divinâ nocte vigilare (*oportet*) atque incessanter Deo in caelis exhibere doxologias a vespere usque ad solis ortum; idque stando non autem genuflectendo peragere; juxta ejusdem Domini praeceptum. *Sint*, ait, *lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes; et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis; ut quum venerit, et pulsaverit, confestim aperiant ei: beati servi illi, quos quum venerit dominus invenerit vigilantes* [2].

Quin immo haec nobis praecepta vel ipsemet Christus implere voluit quando ascendens in montem, totam noctem in oratione absumebat. In illâ ipsâ nocte, ut mihi videtur, hoc ad nostrum exemplum docendo peragebat. Non enim dicitur in illâ oratione genuflexisse, quemadmodum in nocte proditionis fecisse scriptum est: *Procidit in faciem suam* [3]; et: *Positis genibus orabat* [4]. Postquam vero eis praecepisset: *Vigilate et orate* [5], etiam de dormitione verba introducens addebat: *Dormite jam*, inquiens, *et*

in caelis laudationis hymnos decantant.
2 Luc. cap. 12. v. 35. 36. 37.
3 Matth. 26. 39.
4 Luc. 22. 41.
5 Matth. 26. 41.

տալ, և հանգերուք»։ զոր և յետ այնորիկ ասէր․ «Արիք գնասցուք աստի» . . . . (*) . . . . . և 'ի սպառելն նորա, ընդ նմին և նա անցեալ 'ի բաց գնաց մեղեալ և լուծեալ։ Այլ սակայն եւթնպատիկ սպառնայ ջեռուցանել, թերևս զի կիզուլ կարասցէ զեւթնեակսն՝ որ 'ի մեզ հոգեկան շնորհքն, և խափանել զհանգստական Հոգւոյն խորհուրդ, որ եւթներեակ և յիսներեակ աւուրքք և ամօք զաշխատութիւն 'ի քնուէս լուծանէ։ Յաղագս որոյ պարտ է մեծաւ զգուշութեամբ այսմիկ տանել հոգ, զի մի ըստ քանիցն սպառնալեաց՝ և զգործոյն ընդունիցիմք ըղփորձ. յորժամ ոչ զոգեկանն՝ որ յառաքինութէ՝ պինդ պահիցեմք զաղատութիւն. անփոյթ առնելով զառ 'ի մեղացն պարգևեալ մեզ հանգիստ։ Ընդ ձեռն որոյ եւթնպատիկ, որ իրաւապէսն դատի, զմարմնականն 'ի ծոցս մեր հատուցանէ տանջանս. գերելով և 'ի հնոց արկանելով չարաչար, և կիզանող ախտիցն մատնեալ բաբելոնական աներևոյթ գոռոզին։

Այլ յաղագս այսորիկ որ ըստ օրէ յամենայն աւուր յառաւօտինսն, հրեշտակային իմն գոգցես թէ ազդմամբ՝ 'ի թառամեցուցանօղ քնոյն ընդոստուցեալք, զնոյն զերից մանկանցն 'ի բերան առնլով նուագեմք զօրհնութիւն, հանգերձ խոստովանութեամբ և գոհաբանութեամբ ասելով. «Օրհնեալ ես Տր ած հարցն մերոց»։ Հարս՝ ըստ հաւատոյն որ առ ած՝ զվախճանեալսն անուանելով. և վասն զի վերստին զառաջին զիշխանական պատիւն յարմարագոյն է զգենուլ այնմիկ՝ որ զղջմամբն հրով զինքն հալել գիտիցէ, և որպէս երկնային ցօղով արտասուացն թորմամբ լոգանալ և մաքրել։ Յաղագս այնորիկ ապա և հանրականացդ հա

* Աստանօր թուղթ մի անկեալ էր 'ի գրչագրէն. և որպէս 'ի գլխոց նախադրութեան ճառիս յայտ է, պակասեն երրեակ գլուխքս. ԺԱ. Թէ զինչ խորհուրդ ունիցի շաբաթ օր, և որպիսի՞ կարգաւ պարտ է պատուել զնա։ ԺԲ. Ընդդիմաբանութիւն առ այնոսիկ, որ արգելուն յօրհնելոյ զխաչս և յօծանելոյ իւղովն՝ որ նուէր մատուցի։ ԺԳ. Եթէ ընդէ՞ր ած յՈրդի միայն ասացեալ է, և ոչ ևս 'ի Հայր և 'ի Հոգի. յաղագս որոյ և զխաչայրն զհեր բերել արժան է զնի գոյ գոյ տասնէ՞ս։ Յորում և թէ ընդէ՞ր յառաւօտին և յերեկոյին պաշտամունս 'ի վերջին անցուցանէն զՍԷ ածդ. իսկ յորում աւուր պատարագ մատչի՝ 'ի սկզբանն նուագէն։ Եւ սկիզբն ԺԴ գլխոյն, Թէ զինչ խորհուրդ ունիցի առաւօտին պաշտամանն սաղմոսն և աղօթքն և կարգադրութիւն նոցին։

requiescite [1]; itemque postea dicebat: *Surgite, eamus* [2] . . . . (*) . . . . quo consumpto, et ipse [3] cum eo in favillam resolutus abscedit. Attamen septuplum minatur succendere, fortassis ut comburere possit septiformam in nobis Spiritûs gratiam, atque pacificum impedire mysterium Spiritûs, qui post septem et post quinquaginta tum dies tum annos arcet a naturâ nostrâ laborem. Quamobrem oportet magnâ diligentiâ curam istius habere, ne comminationem actu quoque experiamur; quum spiritalem virtutis libertatem non conservaverimus constanter, largitam nobis a peccatis requiem negligenter gerendo. Unde septuplum, qui juste judicat, corporale in sinum nostrum retribuet supplicium, in clibanum pravorum comburentiumque cruciatuum traditos babylonico invisibili tyranno captivans injiciensque.

Propterea quotidie in cunctis matutinis horis Angelicâ ferme inspiratione a somno, qui est languoris causa, exilientes, eamdem trium puerorum benedictionem ore pleno decantamus unâ cum confessione, et cum gratiarum actione, dicentes: *Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum* [4]; patres juxta fidem in Deum defunctos nuncupando. Et quoniam rursus primum principatûs honorem ille resumere debet, qui se ipsum contritionis igne liquefieri noverit, atque lacrymarum effusione, veluti caelesti rore, ablui et purgari; ideo mox universis quoque creaturis caelestibus ac terrestribus audet praecipere, ut glorificationi insistant, dicens: *Benedicite omnia opera Domini*

1 Ibid. vers. 45. et Marc. 14. 41.

2 Matth. 26. 46. et Marc. 14. 42.

* Hîc deficientibus quibusdam foliis, tria capita desunt in Codice, quorum tamen sensum eruere licet ex Argumentis in principio MS. conservatis. Quin immo et XIV capitis initium deest.

3 De Satanâ proculdubio hîc sermo habetur.

4 Dan. cap. 3. vers. 52. ex hoc namque versiculo incipiunt hunc hymnum Armenii; quemadmodum reapse tres pueri incipiebant.

մարմնակի հրամանս տալով երկնայնոց և երկրայնոց արարածոց 'ի փառաբանութ̃ի կանխել արարչին, ասելով, "Օրհնեցէք ամ̃ գործք տ̃ն զտ̃ր": Քանզի զոր մանկունքն յայնժամ 'ի փրկութ̃ե անձանցն ծանուցեալք առ խուրեանս զփրկիչն, իբր առ երկին 'ի հնոցն վերաձայնեալ կոչէին զարարածս յօրհներգութիւն նմա, ըստ նմին և մեք՝ իբր անդամք մարմնոյ նորա, 'ի վերայ մեր և 'ի մեզ բերելով զգլուխն, մեծագոյն հնչմամբ աղաղակեմք 'ի յընդհանուր ամենայն արարածոց տեսակս, ասելով. "Օրհնեցէք ամենայն գործք տեառն զտ̃ր": Որպէս թէ ազատացեալք մեք 'ի ծառայութ̃ե մեղացն զզջմամբն հրով, ազատութ̃են մերում հաղորդք լինելով և բոլոր գոյացելոցն տեսակք՝ հարկաւորին ամենայն խրօք ընդ մեզ և նոքա գոհացողք և բարեբանիչք լինել այնմիկ, որ ազատէն զամենեսեան:

Նոյն այս որպէս զխարդ և իցէ, զայս մեզ ուսուցանէ, թէ պարտ է մեղուցելոցն՝ նախկին արդարանալ ապաշխարութ̃բ, և ապա իշխել և հրամանս տալ արարածոց: Յառաջագոյն ասել, "Մեղաք անօրինեցաք". և ապա ասել "Օրհնեցէք ամենայն գործք տ̃ն զտ̃ր": Պարզեալ՝ թէ "Ողորմեա՛ ինձ ա̃ծ ըստ մեծի ողորմութ̃ե քում. ըստ բազում գթութ̃ե քում քաւեա՛ զանօրէնութ̃իս իմ": Եւ ապա համարձակել և վերաձայնել, թէ "Օրհնեցէք զտ̃ր յերկնից, օրհնեցէք զնա 'ի բարձանց": Եւ եթէ ընդէ՞ր երկիցս անգամ զնոյնս բարբառի, յաղագս վերջացելոցն 'ի նախաժամանողացն. զի զորս ծուլութ̃ի զրկեաց յառաջնումն, յերկարելովն վայելեսցեն յերկրորդումն: Եւ այս յաղագս Հարցինն և Գործոցն, Ողորմեցին և Տէր յերկնեցոյն:

Նաև ապա յետ այսորիկ զհրեշտակայինն ձայն միաբանաբար նուագել. որպէս թէ ապաշխարութեամբ զինքն մաքրեալ, և երկնային յօրինուածով հաստա-

1 Ut ii scilicet, qui non aderant quando primâ vice decantabatur ea benedictio, adsint quum secundâ vice iteratur.

2 Hoc modo penes Armenios nuncupatur aliquando trium puerorum Hymnus. Prior ejusdem pars dicitur *Patrum*, eo quod incipit: *Benedictus es, Domine Deus Patrum nostrorum:*

Domino. Quem enim pueri tunc cognoscebant sibi adesse salutis suae Salvatorem, veluti ad caelum ex camino clamando, creaturas ad illum benedicendum invitabant: eodem pacto et nos, utpote membra corporis ejus, super nos et in nobis Caput gestantes, magnae vocis sonitu cunctis omnium creaturarum speciebus clamamus, dicentes: *Benedicite omnia opera Domini Domino*; tamquam si nobis a peccati servitute per contritionis ignem ereptis, libertatis nostrae participes redditae omnium quoque entium species, nobiscum omnino gratias benedictionesque, ei qui liberat omnes, referre cogantur.

Hoc autem utcumque sit, id nos edocet, quod oportet, primum peccatores per poenitentiam justificari, ac postea audere creaturis quoque jussa praecipere. Primum exclamare: *Peccavimus*, *inique egimus*, et postea dicere: *Benedicite omnia opera Domini Domino.* Primum: *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam*, *et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam;* et postea audere, iterumque clamare: *Laudate Dominum de caelis*, *laudate eum in excelsis*. Cur nam autem bis eadem proferuntur? Pro iis, qui cunctantes fuissent a praevenientibus praeoccupati; quos enim pigritia primâ vice privavit [1], producto hymno, participes fiant in secundâ. Haec porro quoad *Patres* et *Opera* [2], et quoad *Miserere*, et *Laudate Dominum de caelis.*

Postea vero Angelica vox [3] unanimiter est decantanda; tamquam si per poenitentiam purgatus [4], atque caelesti ordine per innocentiam insertus cum

(Dan. 3. 52.) posterior autem *operum* vocatur, quippe quae ab iis verbis incipit: *Benedicite omnia opera Domini Domino* (ibid. vers. 57.)

3 Hymnus nempe *Gloria in excelsis Deo*.

4 Subintellige: *homo*.

տեալ զանձինս յանմեղութե՟, ընդ նոսա և զուգա-
ձայնեալ երգաբանէ ։ Իսկ այն՝ որ յառաջագոյն զայս
ամենեցուն հասարակապէս հրամայէր օրհնել զա՟ծ ,
այժմ թողլով զզգալիս և զնիւթեղէնս , վերաթե-
ւեալ ելանէ յանմարմնականացն դադարս . և ընդ նոսա
զխաղաղասիրեն առ միմեանս և զզուգաբանակն լինել
երգակցէ ասելով . " Փառք ՚ի բարձունս ա՟յ , և յերկիր
խաղաղութի՟ , ՚ի մարդիկ հաճութիւն ,, ։ Իսկ վասն
զի հանեալ կարգեաց զինքն մօտք ընդ զուարթնոցն
պարակցութի՟ս , ապա ըստ նոցա իմն կարգին ձևանա-
լով , սկսանի այնուհետև աստիճանաւոր պատուովք
զնախապատուելին բարեպաշտել . յառաջ մատու-
ցանելով նախկին զփառաղոն, և զկնի նորա հետևեալ
ըստ կարգի սարկաւագն . յետոյ ապա իբրև զվեհա-
գոյն՝ զերաստիճանեալն ՚ի նոցանէ եպիսկոպոսն ։ Որ-
պէս թէ ՚ի ստորուստ ՚ի հրեշտակական դասուէ առ
երիս երիս դասս անմարմնոցն զմի մի կշռեալ յեկեղե-
ցականացն , վերամնելով առ սակաւ սակաւ երթալ
հասանել մինչև ՚ի թագաւորական գահոյսն . ուրա-
նոր սրովբէիցն և քրովբէիցն ձոխացեալ պարէ բազ-
մութի՟ ։ Յաղագս որոյ և զերեքսրբեանն խառն ընդ
նոսա միաբանական ձայնիւ սկսանի նուագել ։ Իսկ
այսպէս ապա զԱրևագալոյն ըստ դասուց վերաձայ-
նելով զսաղմոս կատարեն ։

Արդ են թանց սորա առաւօտին ասացեալ սաղ-
մոսքն թուով վեց . զուգաքանակ առ ՚ի մեզ տպաւ-
որեալ զգայարանացս ։ Զերկուսն ապաշխարութե՟
և աղօթից , սակս ողբաձայնեալ հոգեկան մասինն՝
որ ընդ աղախնացելոցն որ ՚ի մեզ դաշնաւորեցաւ
հեշտութե՟ ճաշակելեաց և հոտոտելեաց ։ Իսկ չորքն
՚ի նոցանէ՝ պարզաբար առ ՚ի նուագերգութիւն ա-
ռեալք . որպէս թէ ՚ի քառից աստի զեղեցկաձայնեալ
՚ի տեսանելեաց և ՚ի լսելեաց , ՚ի խօսարանաց և ՚ի
շօշափելեաց ։ Վասնզի երկուքս ՚ի սոցանէ իմաստա-
սէրք անուանին . իսկ զմինս՝ արքանեակ բանի և սպա-
սաւոր խոհականութե՟ կոչէր Հերակղիտոս, զլեզու ։

1 Luc. 2. 14.
2 Illum nempe ex clericis, qui psalmos legit.
3 *Ortus solis* Officium penes

eis unanimiter hymnum cantaverit : quique antea omnibus indiscriminatim praecipiebat, Deum benedicere, nunc relictis sensibilibus ac materialibus rebus, sursum advolans ascendit ad incorporeorum mansiones, et cum eis in pacifico invicem amore degere, atque habitare cupiens, eo illorum animo per canticum assimilatur dicens : *Gloria in altissimis Deo, et in terrâ pax, hominibus bonae voluntatis.* [1] Quoniam autem sese mente elevatum commiscuit cum Angelorum choris, ideo honorabili gradatione, ad illorum instar, incipit deinceps eum, qui super omnes est laudatione dignissimus, venerari, Psalmistam [2] prius praecedere faciens; quem subsequitur juxta ordinem Diaconus; deinde, tamquam supremus in ecclesiastico ordine, Episcopus. Hoc pacto ex infimâ Angelicâ hierarchiâ, unum de Clero adaptans unicuique ex triplicibus incorporeorum hierarchiis, ascendens paulatim pervenit usque ad regium thronum, ubi Seraphim, et Cherubim multitudo choreas gloriose ducit. Quamobrem et Trisagium alternatim cum illis concordi voce incipit decantare; sicque deinde perficit *Ortûs Solis* [3] officium, Psalmum chorali ritu recitando.

Hoc porro dempto, sex numerantur illius horae, quae Matutinum dicitur, Psalmi eodem numero ac sensus, qui in nobis sunt, comprehensi: duo de poenitentiâ, ac de prece pro miserrimâ spirituali parte, quae per voluptatem consociata est gustui atque odoratui, ancillis utique in nobis. Quatuor tamen ex iis pro hymnis dumtaxat usurpati, ex hisce quatuor quodammodo modulantur, ex visu, ex auditu, ex ore, et ex tactu. Duo siquidem ex istis philosophi nuncupantur; alium autem verbi satellitem, et ministrum prudentiae vocabat Heraclitus, lingua nimirum; manus vero ad industriam adhibitae, creatrices nominantur,

Armenios dicitur *Arevacál*, responditque Latinorum *Primae*.

Իսկ ձեռք առ հնարագիտութիւն հալելով, արարչականք անուանին. բայց առաւելագոյն բանին 'ի պէտս օգնականութե՛ ներկայացեալք և յարուցեալք ։ Զի զոր լեզուաւ ազդմամբ՝ լսելեաց մատուցանէ զբանն, զնոյն սա տարրաբար տեսանելեաց առաջի դնէ ։ Նոյն պարտ է ուսումնասիրացն և խոհականագունիցն՝ նուագարանօք քնարահարու լինել երաժշտական հոգւոյն. այլ և զբոլոր գոյացելոցս ընդ ինքեան հնչեցուցանել ձայնից տեսակս ։ Նոյն այս մինչև ցայս վայր։

ԺԵ · ՅԱՂԱԳՍ ԵՐԵԿՈՐԻՆ ՊԱՇՏԱՄԱՆՆ ։

ԻՍԿ երեկորին աղօթիցն հաւաքումն՝ այսպիսաբար յինքեան ունելով զէկուցանէ մեզ միտս ։ Վասն զի 'ի զանազան տուընջենային ժամանակաց անտի աշխատեալ և խոնջեալ լինի մարդկայինս կազմած, և խնդրէ անդուստ իբր 'ի ծանրակիր ինչ բեռանց զերծանել, և գիշերային անկողնացն պատրաստութե՛ հանգչել և զօրանալ ։ Նախկին՝ մատուցեալ ասէ ցտ̃ծ. «Խոնարհեցո՛ տ̃ր զունկն քո և լո՛ւր ինձ, զի աղքատ և տնանկ եմ ես» ։ Հայեա՛ց տ̃ր, ասէ, յաղքատութե՛ և 'ի տնանկութե՛ բնութեա, թէ զորպիսիս և զո՛րքանս զբօսանաց և զբաղմանց սաստկութիւն յայգուէ մինչև յերեկոյ միալուծ ձգեալ բերեմ։ Նոյն վ̃ս զի պատճառ այնոցիկ զպատրանս բանսարկուն սատանայի գիտէ. «Ա̃ծ, ասէ, անօրէնք յարեան 'ի վերայ իմ. և ժողովք հզօրաց խնդրեցին զանձն իմ» ։ Նոյն ցուցանէ՝ թէ 'ի պատուիրանապահութե՛ն իմմէ զբարեալ, եկն 'ի խարդախել և 'ի խաբել զիս. «Խորհեցան խափանել, ասէ, զգնացս իմ. Թաքուցին ամբարտաւանք որոգայթ ինձ ։ Լարս ձգեցին որոգայթ ոտից իմոց. շուրջ զշաւղօք իմովք եդին ինձ գայթակղութե՛» ։

Ապա զմտաւ ածեալ՝ թէ և ոչ մի ինչ իրօք զորոգայթս զայս փշրել կարիցեմ, եթէ ոչ այնուիկ՝ որով

1 Huic capiti solummodo praemittitur in Codice argumentum rubris characteribus conscriptum.

magis tamen ad sermonis adjutorium factae sunt, simulque usurpantur: haec enim materialiter ante oculos ponit verbum, quod per linguae ministerium auribus exhibet homo. Oportet autem, musicarum amantes animas, quae literis prudentiaeque dant operam, per instrumenta citharizare, atque vocum genera cunctorum entium secum personare facere. Haec autem hactenus.

XV. DE VESPERTINO OFFICIO [1].

VESPERTINAE orationis collecta hunc nobis sensum ostendit in se continere. Nam ex pluribus diurnis laboribus defatigata et lassa humana plasmatio quaerit ex illo, veluti ex gravi onere, liberari, et per nocturnam lectuli praeparationem quiescere ac roborari; tunc prius accedens dicit ad Deum: *Inclina Domine aurem tuam, et exaudi me, quoniam inops, et pauper sum ego* [2]. Respice, Domine, inquit, in paupertatem et inopiam naturae meae, quale quantumque occupationum curarumque pondus a mane usque ad vesperam uno eodemque jugo sustinens patior. Quoniam vero novit diaboli seductionem esse harum rerum causam: *Deus*, ait, *iniqui insurrexerunt super me, et synagoga potentium quaesierunt animam meam*. Ostendit autem, quod invidiâ motus ob suam mandatorum observationem venit ad se insidiandum decipiendumque: *Cogitaverunt*, inquit, *supplantare gressus meos: absconderunt superbi laqueum mihi; funes extenderunt in laqueum pedibus meis, juxta iter scandalum posuerunt mihi* [3].

Exinde perpendens, quod nullo modo laqueum istud confringere potest, nisi per eum Unigeniti sui

2 Psalm. 85. 3 Psalm. 139.

գթասիրեալ երկնային Հօրն, փրկանաւորեաց զմեզ արեամբ միածնին իւրոյ, զնոյն և մատուցեալ յիշե-ցուցանէ. զոր յընդերեկս աւուրն ուրբաթու զանա-պական մարմինն իւր 'ի Հաճոյս Հօրն Որդին միածին պատարագեաց: «Ուղղեսցին, ասէ, աղօթք իմոր-պէս խունկ առաջի քո. Համբարձումն ձեռաց իմ ոց պատարագ երեկորի»: Այսուիկ ուրախարար զոՀա-գործութ̃ք ապրեցուսցես զիս յորոգայթէ յայսմանէ, որ թագուցաւ ինձ 'ի գայթակղութ̃ գործողին զան-օրէնութ̃ի: Այլ վասն զի գիտէ, թէ ներկայ ամա-նակիս գիշերային Հանգիստս՝ զապականութ̃ս ոչ կարէ յինէն մերկանալ զբռնութ̃ի, եթէ ոչ վերջնումն այնմիկ ապականահալած և մաՀալուծօղ գիշերին երթեալ Հանդիպանամ, զայն և ընդունել Հայցէ 'ի նմանէ, 'ի յանգումն ածելով զերեկորին զկարգեալ սաղմոսն. «Հանցես, ասէ, 'ի բանտէ զանձն իմ, և գոՀանամ զանուանէ քումմէ»: Բանտ՝ զկեանս աշ-խարՀիս անուանէ. և Հանելն 'ի սմանէ՝ առ Հանդեր-ձեալ աշխարՀին կեանս զելանելն ասէ. վասն որոյ և 'ի վերայ բերէ, թէ «Ինձ Համբերեն արդարք՝ մինչև Հատուսցես ինձ»: Ահա և վասն իմ ոչ փութացուցա-նես Հատուցանել զխոստացեալ քո զարքայութ̃ն, զար-դարոցն ընդ միտ ածցես զյապաղումն. զի և նոքա մեզ մնան ընդունել զաւետիսն:

Սկսի որոյ ապա զճրագացն նուագեն զկցուրդ. որպէս թէ 'ի տասներորդ ժամէ աւուրն սկիզբն ա-բարեալ աղօթիցն, արեգականն լուսով մինչև ցայն-ժամ լինին պայծառացեալ. իսկ ապա զերկրորդն՝ որ աղօտաճաճանչն է՝ 'ի ներքս ածելով լոյս, մանաւանդ թէ փոխանակ զգալի լուսոյն՝ իմանալի լուսոյն ճա-ռագայթիւք զսրտին խնդրեն լուսաւորել զաչս: Այլ վասն զի ընդ ձեռն բանից՝ յանմարմնականացն մտօք

1 Subintelligitur : *ad Deum*.
2 Psal. 140.
3 Ad rectam hujusce loci intelligentiam, integram *Luminum* Antiphonam ex armeniaco Breviario desumptam referimus. » Benedictus es Domine, qui habitas in altissimis; et benedicta est gloria magnitudinis » tuae. Qui firmasti luminaria » in excelso : de caelis lucem oriri fecisti super omnem orbem. Creasti Solem ad illu- » minationem diei, Lunam autem

sanguinem, per quem benigne misertus redemit nos Pater caelestis, eumdem in memoriam revocat accedens [1]; eumdem, quem Unigenitus Filius ad Patris placitum sacrificans fudit Feriâ sextâ ad vesperas. *Dirigatur*, ait, *oratio mea sicut incensum in conspectu tuo; elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* [2]. Hoc porro laetificante sacrificio *eripe me a laqueo, quem statuerunt mihi, et a scandalis operantium iniquitatem.* Quoniam vero scit, nocturnam hujusce temporis requiem non posse ipsummet exuere corruptionis violentiam, nisi ad ultimam illam noctem, quae corruptionem expellit, mortemque solvit, pervenerit; istud obtinere ab eo postulat, finem praecepto Psalmo vespertino imponens: *Educ*, inquit, *de custodiâ animam meam, ad confitendum nomini tuo*. Custodiam vocat hujus saeculi vitam; eductionem autem de istâ appellat egressum ad futuri saeculi vitam. Quapropter addit: *Me expectant justi, donec retribuas mihi*. Nisi propter me acceleraveris promissum regnum tuum, justorum expectationis reminiscere; nam ii quoque nos expectant ad promissionem recipiendam.

Deinde cantatur luminum Antiphona [3]; orationem quippe a decimâ diei horâ incipiendo usque ad hanc, solis luce clarificamur: alteram deinde, quae languentis splendoris est, in medium afferendo lucem [4] postulamus potius, ut materialis lucis loco, cordis oculus radiis intellectualis fulgoris illuminetur. Et quoniam per ipsa verba volantes mente elevamur ad incorporeorum habitacula, unâ simul bonos fieri cu-

» et Stellas ad illuminationem » noctis, item et lampadis lumen. » Tu es Lux laudabilis, sancta et » prima lux; a te fugantur tene- » brae; ideo lucem tuam vivifi- » cam, Domine, oriri facito in cor- » dibus nostris. Nos autem una- » nimiter dicamus: Benedictum » est nomen sanctum gloriae » tuae, tibique canimus bene- » dictionem et gloriam Patri et » Filio et Spiritui Sancto, nunc » et semper et in saecula saecu- » lorum. «

[4] Lampadis nimirum lucem; dicit enim: *item et lampadis lumen*.

ըլացեալ եղանեն 'ի բնակութիս, ընդ նմին և բարեձևեալ ցանկասիրեն։ Նահապետական նախագահութք ձեռնարկեն զնախապատուելին պատուել. և զոր ինչ արարին յառաւօտին աղօթսն, զնոյն կարգ և աստ յառաջ առնլով, 'ի սաղմոսողդէն և 'ի հրեշտակական դասուէն սկսեալ՝ տանին յանգել յեպիսկոպոսն և 'ի քրովբէական դասն. ընդ որս և զերեքսրբեանն զուգաձայնեալ՝ երգակցեն զորբասացուն։

Որդ չորք են ընդ ամենայն երեկոյին աղօթից սաղմոսք, առանց հանգստեան սաղմոսին. Թերևս ըստ չորից տարերացդ, որ 'ի նիւթականութեան մեր գտանի մարմնի։ Զի զվեցն, որով իմանալի հոգին միջնորդէ ըստ զգայարանացն, յառաւօտին աղօթիցն յիշեցաք սաղմոսս. և չորք և վեց գումարին 'ի տասն, որ է առաջին կատարեալ թիւ 'ի միակէն սկսեալ, և կատարելագունից թուոց սկիզբն. և զուգաթիւ 'ի ձեռն Մովսիսի տէրունեան աւանդեալ օրինացն։ Նոյն և բնականագոյնք, որովք զուգիւք ներգործել բնաւորեաց առաջնորդականն որ 'ի մեզ միտք. աչօք, ականջօք, ռնգամբք, բերանով և ձեռօք։ Բայց և քանական մակացուէն սովաւ բովանդակին հնարք։ Վասնզի մի ըստ միոջէ համօրէն տասն թուով սահմանեցին զսեռականագոյն զէակացն սեռս։ Եւ եռանգիւնի, 'ի միակէն առ չորսն վերանալով. ա, բ, գ, դ. որոց շարադրութեն բաղկացուցանէ զտասն։ Նա այս մեզ յաղագս թուոյ քառակի և միակի, որովք առաւօտին և երեկորին աղօթք ասացեալ եղեն։

ԺԶ. ԲԱՅՑ արդ այսոցիկ այսքան բաւական լիցի, սակաւս ինչ 'ի բազմաց նշանակելով, յոլովիցն 'ի գիտութի ածել կամեցեալ։ Վասն զի և չէ իսկ առաջիկայս մեզ զստեղծեալն եղծանել հակաճառութք տարօրէն սովորութիւն, այլ կանոնական սահմանադրութք ըստ իւրաքանչիւր գլխոց՝ զհիմնացեալ զանկարգութիւն քակել և 'ի բաց հանել յեկեղեցւոյ այ, և փոխանակ նոցա զբարեվայելչութիւն և զօգտակարագոյնն 'ի տեղւոջն արձանացուցանել։

1 Qui plurimas hoc ipso stylo videre desiderat supputationes,

pimus, atque per excelsum Patriarchalem gradum venerari properamur Honorabilissimum. Quem porro in matutinis precibus servavimus, idem ordo nunc quoque prosequitur: a psallente et ab Angelico ordine incipiendo finis perducitur ad Episcopum atque ad Cherubicum ordinem; quibuscum unâ voce cantatur benedictionis Trisagium. Sicque requiei Psalmum decantando fit finis.

Quatuor itaque omnino sunt vespertinae orationis Psalmi, si requiei Psalmum demas; fortassis ob quatuor elementa, quibus materiale corpus nostrum constat. Sex enim (*facultates*), quibus intelligibilis anima pro quolibet sensu utitur, in matutinae orationis psalmis memoravimus; quatuor autem et sex summatim decem efficiunt; qui numerus ab unitate incipiendo primus est perfectus [1], perfectiorumque numerorum initium: par quoque divinae legis numero per Moysen traditae. Magis item naturalis est, quia per paria agere solet mens in nobis princeps; per oculos, per aures, per nares, per os, et per manus. Rationalis quoque scientiae vires sub isto numero comprehenduntur; universaliores namque entium species decem omnino ab antiquis numeratae fuere. Est praeterea triangularis numerus, si ab uno ad quatuor ascendas, 1. 2. 3. 4. quorum supputatio efficit decem. Haec autem de numero quatuor et uno, unde matutinum et vespertinum constat officium.

XVI. Huc usque de hisce rebus satis sit: pauca de multis diximus, ut plurium pateat cognitio. Haud enim prae manibus nunc habemus, superadditam destruere disceptando illegitimam consuetudinem; sed per canonum constitutiones singillatim incongrua, quae invaluerunt, destruere, et ab Ecclesiâ Dei ejicere, atque eorum loco praestantiora utilioraque firmiter statuere.

[1] adeat Philonis Judaei opera, praesertim Serm. II. in Genes.

ԺԵ. Տ.ՐԴ՝ որովհետև 'ի միասին հրաւիրեալ գումարեաց զմեզ ա՟ծային տեսչութեան հրամանն, որք մի անգամ հաղորդք եմք միմեանց առ ա՟ծ խոստովանութե՟ան և նախագահութե՟ան, այլ և սիրով առ իրեարս եռացեալք, ոչ ինչ արգելու զառաջի արկեալս 'ի գլուխ բերել մեզ հոգևորական ջանս։ Վասնզի և զայս 'ի մէնջ պահանջէ՝ որ հաւատացն 'ի մեզ զվերակացութիւն այսորիկ շնորհ. շուրջ գալով միշտ, տեսանել հոգաբարձութե՟ զհօտ Ք՟նի. զոր պատուական արեամբն իւրով փրկեալս ազատեաց. և յամենայն հարուածոց բանսարկուին բժշկեալ, առողջս և անարատս ինքեան յօրինեաց մարմին, զբոլորեցուն զանուանս գրելով 'ի դպրութեան կենաց։ Ո՛չ ի մի գուցէ, որ առ մահն զմեզ ածէ, 'ի վերայ եկեալ ծուլութեան քուն՝ յափշտակել համարձակութիւ տայ զհօտս հանդերձ հովուաւն աներևոյթն գազանի. որ յամենայն ժամ շուրջ գայ, և խնդրէ կլանել՝ զորս եթուքն. և գտանիցիմք եղեալ պարտականք արեան անձանց և յանձնեցելոցս։ Այլ պարտ և արժան է հանապազօր վարդապետական մեր բանիւն ամրացուցանել զառողջսն, և վիրաւորելոցն զբարեգործութեան հրաման տալով 'ի վերայ բերել սպեղանիս. որպէս զի հնար լիցի ամենայն անձին Սրբորդութեան երկրպագուաց ժառանգել զերկնից արքայութիւն 'ի Ք՟Ն Յ՟Ս 'ի տ՟ր մեր, որում փառք յաւիտեանս. ամէն։

ԺԶ. ՆՈՐԻՆ ԿԱՆՈՆՔ։

Ա՟. ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ կամ քահանայ կամ սարկաւագ կամ՝ ով և իցէ յուխտէ եկեղեցւոյն, յորբեցութեան գտեալ՝ մի իշխեսցէ պաշտել զկարգն. մինչև աւուրս ընդ մէջ արարեալ, սրբեսցէ զինքն ապաշխարութե՟, պահօք և աղօթիւք. և ապա համարձակեսցի մատչել 'ի կարգն իւր և 'ի հաղորդութիւն։ Իսկ եթէ յամառեալ 'ի նմին որկորստութե՟ յամեսցէ, լուծցի։

XVII. Quoniam itaque Divinae providentiae mandatum nos unà simul invitatos congregavit, qui per Dei professionem et per Cathedrae praeeminentiam sumus ad invicem communione copulati, ac mutuâ charitate conflagramur; nihil obstat quin propositum opus spirituale ad finem perducamus. Siquidem et hoc a nobis poscit, qui praesidentiae istius gratiam nobis tradidit, ut semper circumquaque perambulantes sedulo visitemus Christi gregem, quem pretioso sanguine suo redemptum liberavit, et ab omni diaboli plagâ sanatum, incolumen et immaculatum corpus paravit sibi, singulorum nomina in catalogo vitae describens: ne forte superveniens, qui ad mortem nos pertrahit, ignaviae somnus vires addat invisibili belluae rapiendi gregem, unâque simul pastorem. Haec namque circuit semper quaerens eos, quos evomit, deglutire: unde nos quoque nostri nobisque commendatorum sanguinis debitores inveniemur. Verum oportet ac decet, quotidie per nostrum doctrinae verbum communire sanos, vulneratis autem bonorum operum linimentum per praecepta aptare; ut cunctis hominibus Trinitatem adorantibus concedatur caeleste regnum possidere in Christo Jesu Domino nostro; cui gloria in saecula: amen.

XVIII. EJUSDEM CANONES.

1. Episcopus, vel Sacerdos, vel Diaconus, vel quisquis fuerit de Ecclesiae Clero, in ebrietate deprehensus, non praesumat ordinem exercere; donec seipsum, diebus aliquot interjectis, poenitentiâ, jejuniis, et orationibus purgaverit, ac deinde ei liceat ad ministerium suum et ad communionem accedere: sin autem pervicax in eàdem intemperantiâ immoratus fuerit, deponatur.

Բ. Աշխարհական ոք զնոյն առնելով մի՛ իշխեսցէ առանց զղջման և ապաշխարութեան հաղորդել. ապա թէ 'ի նմին զեղխութեան մնացեալ յերկարեսցէ, որոշեսցի՛ :

Գ. Ոչ է արժան յաւուր շաբաթու և կամ Ճրագալուցի զատկին պսակադիրս առնել, զի 'նք աւուրք յարութեան առաջի կան. յորս պարտ է աղօթել և հսկել, և հոգևորական կարգօք մխիթարել զանձինս, և ոչ մարմնական զեղխութբ զաւուրս աւուրցն խորհուրդ արհամարհել և ընդ ոտն հարկանել: Իսկ եթէ ոք գտցի զայս արարեալ, պսակն անվաւեր լիցի, և պսակադիրքն ընդ պատժօք եղիցին, մինչև ապաշխարեսցեն. և եպիսկոպոսին տեսեալ, որպէս և կամեսցի՝ մարդասիրեսցէ 'ի վերայ նոցա :

Դ. Ոչ է արժան յորժամ առ վաղիւ պսակ ընդունելոց են, յերեկորէն ժողովս առնել և արբենալ և զեղխել. այլ պարկեշտութբ և աղօթիւք արժանի առնել զինքեանս պսակին օրհնութեան և անձայնին հաղորդութե: Ապա եթէ ոք գտցի զայս արարեալ, քահանայն զօրն 'ի բաց փոխեսցէ, և որպէս ասացաքն՝ յայլում աւուր հրաման տացէ զգուշութբ և արժանաւոր կարգօք պսակել և հաղորդել օրհնացն :

Ե. Ոչ է արժան 'ի սուրբ քառասներորդս զատկին և մինչև 'ի սուրբ պէնտակոստէն հարսանիս առնել, և զաւուրցն խորհուրդն թշնամանել. զի ամենայն օր կիւրակէ է, և 'ի նոսա կատարի աստուածային խորհուրդն :

Զ. Արժան է 'ի սուրբ քառասներորդս պահոցն՝ յաւուր շաբաթու և կիւրակէի պատարագ մատուցանել ահիւ և երկիւղիւ, ըստ սահմանելոյ սրբոց հարանցն յամենայն ժողովս իւրեանց: Իսկ եթէ ոք հակառակեալ ընդդիմացի մերում հրամանիս, կամ բանիւ կամ գործով, թէ ուխտաւոր է՝ լուծցի՛, և թէ աշխարհական՝ որոշեսցի՛ :

Է. Այլ վասն պահելոյ և լուծանելոյ զշաբաթ և զկիւրակէ 'ի սուրբ քառասներորդս պահոցն, այս յիւրաքանչիւր կամս թողեալ լիցի. միայն զահանա-

1 Idest, matrimonium.

2. Laicus quisque id faciens, non audeat sine contritione, et poenitentiâ communionem sumere: sin vero in eâdem luxuriâ permanens processerit, excommunicetur.

3. Non licet in die Sabbati, sivè Luminum Paschatis coronam imponere; quoniam sancti resurrectionis dies praesto sunt, in quibus oportet orare, et vigilare, atque spiritualibus ordinibus seipsum solari, non vero carnali luxu sanctorum dierum mysterium spernere, ac conculcare. Quod si quis id fecisse deprehendatur, Coronatio [1] invalida sit, et coronatores sub poenis sint, donec poenitentiam egerint; idque aspiciens Episcopus, utcumque voluerit, humaniter sese gerat cum illis.

4. Non licet, dum in crastino coronandi fuerint, vespere coetum agere, inebriari, ac luxui incumbere, sed cum honestate et oratione dignos sese efficere Coronae benedictione, divinâque Communione. Sin autem quis deprehendatur id fecisse, Sacerdos commutet diem, et, sicut diximus, alio die praecipiat diligenter, ac condigno more coronari, et communicari Eucharistiae.

5. Non licet in sacrâ Quadragesimâ Paschae, usque ad sanctam Pentecosten nuptias peragere, atque dierum mysterium inhonorare; cuncti namque dies [2] Dominici sunt, et in eis divinum sacramentum celebratur.

6. Decet in sacrâ jejuniorum Quadragesimâ in die Sabbati et in Dominicâ Missam celebrare cum timore et reverentiâ, juxta sanctorum Patrum in cunctis conciliis suis constitutionem. Si quis vero reluctans mandato nostro adversatus fuerit sive verbo sive factis, si clericus fuerit, deponatur; si laicus, excommunicetur.

7. De observando autem, aut solvendo Sabbato ac Dominicâ in sanctâ jejuniorum Quadragesimâ, voluntati uniuscujusque facultas sit: dummodo gratias

2 In quadragesimâ sane, et usque ad Pentecosten.

լով զն̃յ՝ առանց խղճի և հակառակութե̃ , և առանց բամբասելոյ զընկերն , զոր կամեսցի և առասցէ համագերձ պարկեշտութ̃բ. երկոքին ընդունելի են առաջի ն̃յ , և յաւանդութե̃ եկեղեցւոյ Ք̃ի ։

Ը. Արժան է և զհացն՝ անխմոր, և զգինին՝ անապակ հանել 'ի սուրբ սեղանն , ըստ աւանդելոյն մեզ սրբոյն Գրիգորի . և ոչ խոնարհել յայլ ազգաց քրիստոնէից յաւանդութիւս ։ Զի սուրբ Լուսաւորիչն՝ յօրինականէն բերեալ զայս , առաքելաբար հրաման ետ կատարել իւրոց վիճակելոցն . որպէս և զայլն օրհնութե̃ յազգապացն զենմունս խառնել , և ըստ կարգի ղեւտացւոցն ազգաւ սեպհականել զեկեղեցւոյ շնորհ . և մեզ 'ի նմին պարտ է յարմանալ, և չթողուլ 'ի բաց , և չառնել նորաձեւս ինչ ։

Թ. Պարտ և արժան է զսուրբ միւռոնն , այս ինքն զեւղն անուշահոտութեան, հայրապետին օրհնել . և իւրաքանչիւրոց եպիսկոպոսացն միանգամ 'ի զատկին հինգշաբաթին օր , որպէս և հրամայեալն է . և քահանայիցն 'ի նոցանէ ընդունել, և օծանել նովաւ զսեղանս և զեկեղեցիս և զխաչս . առ մկրտեալսն մատուցանել միայն յորդեգրութե̃ն օծումն , որ յետ մկրտութե̃ն լինի . և յայլ 'ի պէտս օծման մի՛ խառնեսցէ զնա , և մի՛ ընքեամբ յանդգնեսցի օրհնել քահանայն ։

Ժ. Պարտ և արժան է զմկրտութե̃ն ձէթ՝ քահանայն օրհնել մի ըստ միոջէ ընդ մկրտելն, ըստ բաւականի ժամուն պիտոյից . և նոյնժամայն առ մկրտեալսն մերձեցուցանելով զօրհնեալն սպառել , և մի՛ իշխել զմիանգամ օրհնեալն բազում անգամ օրհնել . և միայն օծանել նովաւ զերեխայսն և զմկրտեալսն ընդ մկրտելն յաւազանին , և յայլ խորհուրդ օծման մի՛ իշխեսցէ մատուցանել զնա ։

1 Idest ex iis, quae juxta ecclesiasticas leges firmata erant. De azymo in Sacrificio Christi adhibendo, ac de vino sine aquae commixtione valde sapienter disseruit S. Nerses Clajensis in suis ad Graecos epistolis. Videatur Tom. I. ejusdem operum pag. 187.

Deo agens, sine scrupulo, et contradictione, et sine proximi detractione, quod voluerit, honeste fecerit: utrumque acceptum est coram Deo, et ex Ecclesiae Christi traditione.

8. Congruum est et panem azymum, et vinum purum offerre ad sanctum Altare, juxta S. Gregorii penes nos traditionem, non autem ad aliarum Gentium Christianarum traditiones deflectere. Nam sanctus Illuminator ex legalibus [1] id assumens, tamquam Apostolus dioecesanis suis praeceptum dedit perficiendum. Quemadmodum et sal benedictum in Agaparum mactatione commiscere; atque juxta Levitarum ordinem in tribubus servare propriam Ecclesiae gratiam. Nos quoque in eodem perseverare, haud vero ab eo recedere, novitatemve inducere oportet.

9. Decet et congruum est, sanctum *Myronem* [2], oleum videlicet suavis odoris Patriarcham benedicere, et unumquemque Episcopum semel in quintâ Paschatis Feriâ, quemadmodum praeceptum est; Sacerdotes autem ab eis recipere, atque illo inungere Altaria, et Ecclesias, et Cruces, et pro baptizatis adhibere dumtaxat ad adoptionis unctionem, quae post baptismum fit [3]; minime autem ad alium unctionis usum illud commisceant, neque illud ipsemet Sacerdos audeat benedicere.

10. Decet et congruum est, baptismatis oleum Sacerdotem benedicere pro singulis baptizandis, quantum satis fuerit ad usum praesentem, eoque pro baptizatis adhibito, illico absumere. Neque audeat semel benedictum iterum benedicere: illo autem ungere dumtaxat cathecumenos et baptizatos quum in lavacro baptizantur; neque ad aliud unctionis Sacramentum eodem uti praesumat.

et pag. 216. et 219. Lat. Edit. Ven. 1833.

2 Idest Sanctum Chrisma.

3 Ad Confirmationis videlicet Sacramentum conferendum: cuncti enim Armenii Sacerdotes Sacramentum istud illico post baptismum administrant.

ժա. Արժան է զհիւանդացն զձէթ քահանայքն օրհնել ըստ իւրում աղօթիցն, և ըստ բաւականութե՟ պահանջելոյ ժամուն պիտոյից:

ժբ. Ոչ է արժան զսեղանն, յորոյ վերայ պատարագն Ո՟ւոյ մատչի, փայտեղէն կանգնել և շարժուն. այլ քարեղէն և անշարժ հիմնացուցանել: Իսկ եթէ ոք հակառակեսցի, և ոչ արասցէ ըստ հրամանիս մերում, և ըստ աւանդութե՟ կաթողիկէ եկեղեցւոյ, եպիսկոպոսն լուծեալ եղիցի 'ի պատուոյն, և սեղանն արհամարհեալ և անգործ մնասցէ:

ժգ. Ոչ է պարտ զաւազանն յայլ իմեքէ նիւթոյ պատրաստել, և կամ ուրանօր և կամեսցի. այլ աւազան քարեղէն հաստատել 'ի նմին իսկ յեկեղեցւոջն, և կամ անդէն մերձ յեկեղեցին 'ի մկրտատունսն:

ժդ. Պարտ և արժան է զերեխայիցն ձեռնադրութիւն և զօծումն և զխոստովանելն առ դրունս մկրտարանին կատարել, և ապա տանել 'ի ներքս՝ ուր աւազանն է, և մկրտել:

ժե. Պարտ և արժան է զայնոսիկ՝ որք պսակելոց հանդերձեալ են՝ քահանային յեկեղեցին տանել, և 'ի վերայ նոցա կատարել զկարգ և զկանոն ըստ օրինաց քրիստոնէից, և անդ 'ի սրբութե՟ տեղւոջն պսակել. զի 'ի միում տեղւոջ վայելէ լինել պսակին, և որ ընդունելի զպսակն: Իսկ եթէ ոք ոչ այսպէս արասցէ, այլ որպէս և իցէ իւրով կամակարութբ և ծուլութբ անարգեսցէ զօրէնս և զկարգ ամուսնաւորութեն, քահանայն լուծցի յիւրմէ պատուոյն, և զպսակաւորսն վերստին պարտ է պսակել ըստ օրինաց քրիստոնէից. որպէս և առաքեալն պատուիրէ, թէ “Ամենայն ձեր ըստ կարգի և պարկեշտութբ եղիցի”:

ժզ. Իսկ զերկեակսն նոյնպէս պարտ է ըստ առաջին կարգին միջնորդօք և խօսնականօք հաւանեցուցանել յիրերաց յօժարութիւն, և յեկեղեցւոյն և 'ի քահանայիցն օրհնութե՟ ընդունել զնշան զուգաւորութե՟ իւրեանց: Իսկ եթէ ոք ոչ այսպէս, այլ յառաջ խանծեսցին և պղծեսցին առ իրեարս, զայն-

11. Æquum est, ut Infirmorum oleum Sacerdos benedicat secundum orationem suam, idque prout sufficerit ad illius horae usum.

12. Altare, super quod Christi Sacrificium offertur, non licet ligneum mobileque construere; sed lapideum, et immobile aedificare. Quod si quis adversaretur, nec fecerit juxta mandatum nostrum, et juxta Catholicae Ecclesiae praxim, Episcopus ipse a suâ dignitate deponatur, Altare autem contemptum et frustraneum maneat.

13. Baptisterium non est ex quavis materiâ extruendum, nec ubicumque placuerit; sed Fons lapideus statuatur in ipsâ Ecclesiâ, aut prope Ecclesiam ipsam in baptismi loco.

14. Manûs impositionem super Catechumenos, et unctionem, et professionem ad baptisterii portas peragere oportet, ac deinde eos introducere ubi Fons est, atque baptizare.

15. Coronandos debet Sacerdos ad Ecclesiam perducere; et super eos perficiat ritum et canonem juxta Christianorum legem, et ibidem in Sanctitatis loco eos coronet: quia in eodem loco decet esse coronam, et eum, qui coronam accipit. Si quis autem ita non egerit; sed, utcumque fuerit, suâ pervicaciâ atque socordiâ Matrimonii legem ac ritum contempserit; Sacerdos a suâ dignitate deponatur, coronatos vero oportet iterum juxta Christianorum legem coronare: quemadmodum et Apostolus praecipit; *Omnia vestra honeste, et secundum ordinem fiant*[1].

16. Ad secundas nuptias accedentes item oportet, juxta priorem modum, per mediatores, desponsatoresque suadere ad mutuam adhaesionem, et per Ecclesiae ac Sacerdotum benedictionem accipere legitimi conjugii signaculum. Si qui vero ita non fecerint, sed concupiscentiâ prius exarserint ad invicem,

1 I. Cor. 14. 40.

պխտիման 'ի բաց մերժեսցեն 'ի միմեանց , և զչնացելոց կանոնին և զսահման 'ի վերայ դիցեն ։ Իսկ եթէ ոչ առնուցուն յանձն մեկնել 'ի միմեանց , յետ տասն ամի ապաշխարութեն ողորմութբ և արտասուօք ար-ժանաւորեսցին խառնել յեկեղեցի այ ։

ժէ . Արժան է շաբաթն որ երեկունն մարտիրո-սաց պաշտել , և ծունր չկրկնել , և զճրագացն օրհ-նութի ասել՝ Լոյս զուարթ սբ ։

ժը . Արժան է գիշերապաշտօն առնել յայգ կիւ-րակէ . և հսկմամբ և աղօթիւք և յոտանաւոր տըք-նութք զանցեալ շաբաթուն աւուրց զյանցանս ջնջել , և արժանաւոր առնել զինքն մեղաքաւիչ և կենդա-նարար խորհրդոյն . և ակն ունել ամենայն զուար-թութք և փութով տեառնագալուստ փողոյն , և ան-ձառ յաւիտենական արքայութեն ։

ժթ . Արժան է յերեկորինս և յառաւօտինս զկնի ամենայն պաշտամանն՝ նուագել զՍուրբ Ածն . և ապա զհետ բերել յերեկորինսն զհանգստեանն սաղ-մոս և յառաւօտինսն՝ զԱրևագալն սաղմոս ։ Իսկ յորժամ պատարագ մատչի , 'ի սկզբունս անդ պաշ-տամանն յիշել զՍուրբ Ածն . և զսոցուն խորհուրդն յառաջաբանի անդ հաւաստեաւ յայտնեսցուք ։

ի . Պարտ և արժան է զԽաչեցարն երիցս անգամ զհետ բերել , ըստ երիցս անգամ կրկնելոյ սրբասա-ցութեն . և մի նուազեցուցանել , և նուազ գտանել 'ի շնորհաց խաչին Քի ։

իա . Արժան է 'ի գիշերին , յորժամ ժողովքն 'ի պաշտօնն , նախ զառաջաբանիցն ասել զչորեսին սաղ-մոսսն միաբանութք 'ի թիւ՝ խոնարհ ձայնիւ . Առա-ջինն՝ զերրորդ սաղմոսն ։ Երկրորդ՝ զութսներորդ եւթ-ներորդ ։ Երրորդ՝ զհարիւրորդ երկրորդն ։ Չորրորդ՝ զհարիւրորդ քառասներորդ երկրորդն . և նոցին զքա-րոզութին և զաղօթսն զհետ բերել , զոր 'ի նոյն խոր-հուրդ արարեալ է երանելոյն Յոհանայ Մանդա-

1 Ex Graecis euchologiis desumptus est hymnus iste, Φῶς ἱλαρόν etc. qui nunc quoque penes Graecos quotidie, penes Armeniacos in cunctis Sabbati diebus ad vesperas canitur.

fueriutque polluti, hi dividantur ac subjciantur canonibus statisque contra moechantes disciplinis. Sin autem invicem dividi noluerint, post decem poenitentiae annos, per eleemosynas et lacrymas fiant digni, qui in Ecclesiam Dei recenseantur.

17. Oportet vespere diei Sabbati agere Martyrum officium; et genua nequaquam flectere; atque recitare *Luminum* hymnum: *Lux hilaris* [1].

18. Convenit nocturnum officium usque mane Dominicae peragere; atque vigiliis, precibus, et stando, per vigilantiam delere transactae hebdomadae delicta; seque dignum reddere propitio ac vivifico Sacramento; atque omni alacritate et diligentiâ expectare tubam in adventu Domini buccinantem, atque ineffabile regnum aeternum.

19. Oportet ad vesperas et ad matutinum, integro expleto officio, decantare: *Sanctus Deus*; et ad vesperas deinde subjungere *Requiei* Psalmum; mane autem *Solis ortûs* Psalmum. Quando vero Missa celebratur sub officii initio moduletur: *Sanctus Deus*. Cujus rei sensum in ipsâ praefatione firmissime demonstravimus [2].

20. Oportet, ea verba: *Qui crucifixus es*, ter subjungere juxta triplicem Trisagii repetitionem; non autem mutilare, nec imminutum reperiri in Crucis Christi gratiâ.

21. Æquum est in nocte, cum congregantur (*Ecclesiae ministri*) ad Officium, primum praefationis loco dicere quatuor Psalmos unanimiter humili voce currente: prius, Psalmum II.; secundo, Psalmum LXXXVII.; tertio, Psalmum CII.; quarto, Psalmum CXLII. atque subjungere eorum praeconia, et orationes, quas eâdem mente fecit beatus Johannes Mantacunensis Armeniorum Catholicus [3]. Praeconium est: *Experge-*

2 Numquam Philosophus noster in hisce Canonibus praefationem suam commemoravit nisi in hoc Canone; eamque sane praefationis partem commemoravit, quàm odibilis malignitas potiusquam temporis injuria ex MS. decerpsit. Magis ergo magisque deploranda privatio.

3 Qui floruit Saec. V.

կոմնւոյ Հայոց կաթողիկոսի ։ Քարոզուն , Զարթուցեալքս ։ Աղօթք ․ Զքեզ գոհանամք ․ և զհանգիստն նորին , Նայեա , տէր , ողորմութբ քով ։

իբ ․ Արժան է զառաւօտինն՝ ամենեցուն նմանս միմեանց զնոյն և ըստ նմին կարգի կատարել ․ զի այսպէս վայելէ քրիստոսասիրաց , որ նորին լեզուոյ և ազգի են , միաբանութբ փառաւորել զածն , և յօրինել զվարս ուղիղս ․ զի գրեալ է զորբոց առաքելոցն՝ թէ էին ամենեքեան միաբան յաղօթս ։ Արդ զկնի Հարցինն և Ողորմեցւոյն և Տէր յերկնըցւոյն՝ զՓառս 'ի բարձունսն պաշտել ․ ապա ըստ իւրաքանչիւր աւուր զկցուրդսն , զոր առեալ է 'ի սաղմոսացն ։ Երկուշաբթւոյն , Այս տուր տէր աչաց իմոց ։ Երեքշաբթւոյն, 'Ի քեզն է տէր աղբեւր կենաց ։ Չորեքշաբթւոյն, Ես ասացի տէր ողորմեա ինձ ։ Հինգշաբաթւոյն , Ես առ քեզ տէր աղաղակեցի ։ Ուրբաթուն, Մտցեն աղօթք իմ առաջի քո տէր ։ Շաբաթուն , Առաքեա տէր զլոյս քո ։ Ապա զկնի քարոզութեն և աղօթիցն՝ զերեքսրբեանն երգել զփառաբանութիւն հանդերձ սրբոյ ածածնին կցրդիւն ։ Ապա զԱրևագալին սաղմոսն ասել , ըստ դասուց վերաձայնութբ ։

իգ ․ Նոյնպէս և զերեկորինն հանգոյն միմեանց ըստ այսմ կարգի և այսու օրինակաւ կատարել ։ Յառաջագոյն պաշտել զԽոնարհեցո՝ վերաձայնութբ ըստ դասուց ․ զոր երանելին Ներսէսի Հայոց կաթողիկոսի յաւելեալ է ․ որպէս թէ կամելով սկիզբն ամենայն վերերգակ սաղմոսիցն՝ յաղօթելոյ առնել ․ զի և սաղմոսս այս աղօթք Դաւթի են ըստ վերնագրին յայտարարութեն ։ Զկնի նորա զԱպրեցո՝ մի ըստ միոջէ զերեսին սաղմոսսն զմիմեանց զհետ , ըստ դասուց վերաձայնութբ ։ Իսկ զկնի Մեսեդի և Ուղղեսցին ասելոյ , քարոզել և աղօթս մատուցանել ․ յետ այնորիկ

1 Seu potius Conclusio, quam vocat requiem, quippe quae incipit: *Pax omnibus etc.*; estque posterioris Preceum partis initium: bifariam namque universae Armenicorum rituum Orationes dividuntur.

2 Act. 1. 14.

facti; Oratio: *Tibi gratias agimus*; ejus autem Requies [1]: *Respice, Domine, misericordiâ tuâ*.

22. Matutinum officium omnes debent similiter uno eodemque ordine peragere; sic enim decet Christi amatores, qui ejusdem linguae ac gentis sunt, unanimiter glorificare Deum, rectosque componere mores; siquidem scriptum est de sanctis Apostolis: *Omnes erant perseverantes unanimiter in oratione* [2]. Ergo post *Patrum* hymnum, et *Miserere*, et *Laudate Dominum de caelis*, oportet decantare *Gloria in excelsis*. Deinde juxta unumquemque diem antiphonas ex Psalmis desumptas: Feriâ II: *Illumina, Domine, oculos meos*: Feriâ III. *Apud te, Domine, est fons vitae*: Feriâ IV. *Ego dixi, Domine, miserere mei*: Feriâ V. *Ego ad te, Domine, clamavi*: Feriâ VI. *Intret oratio mea in conspectu tuo, Domine*: Sabbato, *Emitte, Domine, lucem tuam*. Post Praeconium autem, et Orationem (*oportet*) Trisagii glorificationem decantare unâ cum antiphonâ ad sanctam Dei Genitricem: postea *Ortûs Solis* psalmos chorali voce elatâ recitare.

23. Item et Vespertinum (*officium*) similiter ad invicem hoc eodem ordine ac modo peragere (*oportet*). Primum recitare Psalmum *Inclina*, alternando juxta choros; quem beatus Nerses [3] Armeniorum Catholicus addidit; ut principium omnium reclamationis Psalmorum agatur ab oratione: iste namque Psalmus oratio est David, sicut ex titulo eruitur. Post illum; *Conserva*, singillatim tres psalmi continuo secundum choros alternentur. Postquam autem *melodia* et *Dirigatur* dicta fuerint praeconium, et oratio fiat; deinde Trisagium cantetur eodem modo;

3 Iste Nerses penes Armenios *Magni* cognomento honoratur. Floruit Saeculo IV. fuitque Armeniorum primus hujus nominis Patriarcha.

զԵրեքսրբեանն նուագել նովին նմանութբ. և վախճան ամենայն պաշտամանն՝ զհանգստեան սաղմոսն ասել, ըստ դասուց վերաձայնութբ :

ԽԴ. Իսկ կիւրակէին աւուր առաւօտինքն՝ այսգունի խորհրդով յօրինեալ բերէ զկարգն իւր : Զկնի Հարցինն՝ Մեծացուսցէ ասել, վասն զի հարկաւորապէս պարտի այն՝ որ զՅարութիւն Քնի ճառէ՝ ընդ նմին և զգերեզմանն յիշել, և զսուրբ Կոյսն : Զի եթէ ոչ էր ծնեալ, ոչ էր հնար և ոչ թաղել. և եթէ ոչ էր թաղեալ, ապա և ոչ յառնել. արդ գերեզմանն յընթեռնլոյ զաւետարանն յիշեալ լինի. իսկ զսուրբ կոյսն՝ 'ի Մեծացուսցէն ասելոյ յիշեմք: Զի որպէս ընկալան 'ի միմեանց զփրկիչն, յարութիւն՝ 'ի գերեզմանէն, և գերեզմանն՝ յարգանդէն, ըստ նմին և վկայք պարտին լինել միմեանց վասն յարուցելոյն. և այս է ճշմարիտ մարդեղութեն և մահուանն Քնի խոստովանութի : Այլ սակայն 'ի ծննդենէն առ յարութիւն զհետ երթեալ միաւորին. իսկ 'ի յարութենէն առ ծնունդն վերջադարձիլ անկարելի. զի չև գործեցելոյն 'ի Քնէ պատմութի առնել անհնար է : Նաև յաղագս այսորիկ՝ աւետիքն և ծնունդն և մկրտութիւն Քնի 'ի միասին առեալ տօնախմբին. և սոքա ամենեքին, և որ այլն ևս իցեն տնօրինեալք 'ի Քնէ, 'ի Յարութեն միաւորեալ բովանդակին : Նաև այս յաղագս Մեծացուսցէ ասելոյ յառաւօտինսն յաւուր կիւրակէի : Յետ որոյ դարձեալ՝ մինչչև զաւետարանն ընթերցեալ, որպէս թէ տակաւին ևս 'ի թաղման վարկանելով զտէրն, արտաքուստ 'ի գերեզմանն առ նա աղաղակիցեմք ասելով թէ “Արի, տէր, օգնեա մեզ և փրկեա զմեզ„. և թէ “Ած լուր աղօթից իմոց, ունկն դիր բանից բերանոյ իմոյ„. և եթէ “Թագաւորեսցէ տէր յաւիտեան„ : Իսկ յետ ընթեռնլոյ զաւետարանն, իբրու թէ զնոյն ինքն զյարուցեալն անդէն և անդ ընդ աւետարանական բանին 'ի դէմս մեր բերելով, հրամայեմք միմեանց՝ թէ “Ի գիշերի համբարձէք զձեռս ձեր 'ի սրբութի, և օրհնեցէք զտէր„ :

ut finis autem totius officii, Requiei Psalmus dicatur, alternis vicibus respondendo.

24. Porro Matutinum diei Dominicae suum habet ordinem hoc consilio dispositum. Post *Patrum* [1], *Magnificat* dicatur; oportet namque eum, qui resurrectionem Christi celebrat, sepulcrum quoque unâ cum illâ, ac sanctam Virginem commemorare. Nisi enim natus fuisset, fieri non poterat, ut sepeliretur; nisi autem fuisset sepultus, neque resurrexisset. Idcirco quemadmodum sepulcri in Evangelio lecto fit mentio, ita et sanctissimam Virginem *Magnificat* recitando commemoramus. Nam sicut Salvatorem exceperunt ad invicem, Resurrectio a Sepulcro, Sepulcrum autem ab utero; item quoque ad invicem sibi esse debent testimonio propter resurgentem: haecque est vera Incarnationis, et mortis Christi confessio. Verumtamen a nativitate ad resurrectionem consequenter uniuntur [2]; a resurrectione vero ad nativitatem retroire impossibile est. Etenim fieri nequit, ut de iis, quae nondum Christus peregit, historia recolatur. Quamobrem Annuntiatio quoque, et Nativitas, et Baptismus Christi conjunctim celebrantur: haec omnia porro, sicut et caetera Christi acta, in resurrectione unita comprehenduntur. Haec sane de dicendo *Magnificat* in Dominicae diei Matutino. Post illud autem, antequam Evangelium legamus, tamquam si Christum adhuc in sepulcro esse arbitraremur, foris clamamus ad eum erga sepulcrum, dicentes: *Exurge, Domine, adjuva nos, et libera nos*; et: *Deus exaudi orationem meam, auribus percipe verba oris mei;* et: *Regnabit Dominus in aeternum.* Verum post Evangelii lectionem, tamquam si ipsummet resurrectum illico in nobis cum Evangelico verbo exciperemus, nobis invicem jussum damus inquientes: *In noctibus extollite manus vestras in sancta, et bene-*

1 Idest: post canticum, quod vocatur *Patrum*; ut supra vidimus.

2 Subintellige: *officii verba*.

Վասն զի լուեալ աղօթից մերոց, յարեաւ և օգնեաց մեզ, փրկելով զմեզ 'ի մահուանէ՝ և թագաւորելով մշտնջենաւորաբար ամենայն տիեզերաց: Բայց զգի-շեր՝ ոչ այնքան զժամանակն, որքան թէ զհրէական զանհաւատութիւն անուանելով. որ զաղջամղջին խաւարի արդարև բերէ զօրինակ, ըստ Եսայեայ պանծալի բանին, թէ "Գիշերեաց կանխէ հոգի իմ առաւօտել առ քեզ Աստուած,,. այս ինքն թէ 'ի միջոյ ամբարշտաց համարձակիմ բարեպաշտել առ քեզ Աստուած: Արդ զայսոսիկ այսպէս և այսու օրինակաւ յառաջ վարելով զկարգն, արժան է՝ զկնի Փառք 'ի բարձանցն՝ յարութիւն ասել. իսկ զՍուրբ Աստուածն՝ հանդերձ սրբոյ Աստուածածնին կցորդիւն 'ի վերջն անցուցանել, որպէս և յայլ աւուրսն ըստ ասացելումն պատճառին: Եւ զկնի ամենեցուն՝ զԱրևագալին նուագել սաղմոս, զոր Եղիցի անուն Տեառն ասել սկսեալ են 'ի ժամանակացն Եզրի կաթողիկոսի:

իե. Պարտ և արժան է 'ի գիշերապաշտաման, զկանոնացն զհետ բերել զչորս զայս քարոզութիւն. Վասն 'ի վերուստ խաղաղութեան, Վասն 'ի գիշերի և 'ի տուընջեան, Վասն ուղղելոյ զգնացս մեր, Վասն գտանելոյ մեզ շնորհ. զոր արարեալ է վասն նորին իրի սրբոյն Սահակայ Հայոց կաթողիկոսի: Եւ ըստ իւրաքանչիւրոցն՝ զաղօթս զայսոսիկ հանգրուանիւքն իւրեանց. Տէր Աստուած մշտնջենաւոր. հանգիստ, Շնորհատու բարեաց: 'Ի գիշերի և 'ի տուընջեան. Հանգիստ, Հովիւ քաջ: Ընկեալ եմք առաջի քո. հանգիստ, Բուռն ամենազօր տէրութեդ: Վերջին

Օրհնեալ ես Տէր Աստուած մեր, որ և զմեզ զմեղաւորս արժանի արարեր փառաւորել զքեզ. ընկալ բարերար և մարդասէր Տէր զամենեցուն մեր աղաչանս, զխնդրուածս, զխոստովանութիւնս, զգոհացողութիւնս. և շնորհեա ամենեցուն մեզ զքո առատ ողորմութիւնդ և զգթութիւնդ: Մի՛ թողուր Տէր զժողովուրդս քո,

1 Isai. 26. 9.

2 Hic saeculo VII. Patriarchalem Armeniorum Cathedram tenuit.

dicite Dominum: quippe quod, exauditâ oratione nostrâ, resurrexit, et auxiliatus est nobis, eripiens nos de morte, regnansque super universum orbem in sempiternum. Noctem tamen haud (*noctis*) tempus dumtaxat, sed potius Judaicam incredulitatem nuncupamus, quae obscurissimarum similitudinem tenebrarum proculdubio praesefert, juxta celebre Isaiae effatum:[1] *Anima mea desideravit in nocte vigilare de mane ad te, Deus;* hoc est, in medio impiorum audeo, te Deum venerari. Haec itaque hoc modo; hocque modo ordinem prosequendo decet post hymnum: *Gloria in excelsis*, resurrectionem repetere. Porro *Sancus Deus* cum sanctae Deiparae commemoratione ad finem transferatur, quemadmodum et aliis diebus, juxta exhibitam rationem. Post omnia vero *Ortûs Solis* psalmus cantetur, quem: *Sit nomen Domini*, dicere caeperunt temporibus Esdrae Catholici[2].

25. Oportet in nocturno officio post Canones subjungere quatuor haec Praeconia: *Pro supernâ pace*; *Ut die, ac nocte*; *Ut dirigantur gressus nostri*; *Ut inveniamus gratiam*; quae eâdem de causâ composuit S. Isaac Armeniorum Catholicus[3]; sicut et pro quolibet sequentes Orationes cum requiebus suis[4]. *Domine Deus sempiterne*, requies: *Largitor bonorum*. *Nocte et die*, requies: *Pastor bone*. *Procidimus coram te*, requies: *Tuae omnipotenti dominationi*. Postrema autem:

»Benedictus es, Domine Deus noster, qui nos quoque peccatores dignos fecisti, qui te glorificemus. Suscipe, benigne et clemens Domine, omnium nostrum supplicationes, petitiones, confessiones, gratiarum actiones, et largire cunctis nobis copiosam tuam misericordiam, et miserationem. Ne derelinquas, Do-

3 Vixit Saeculo v.

4 Seu potius, ut superius innuimus, *cum conclusionibus suis*.

և մի՛ մատներ 'ի սպառ վասն անուան քո. մի՛ ըստ մեղս մեր առներ զմեզ. և մի՛ ըստ անօրէնութե՛ մերում հատուցաներ մեզ. այլ արա առ մեզ զողորմութի՛ քո 'ի հազարս և 'ի բեւրս: Զերծո զմեզ յամենայն որոգայթից սատանայի, և փրկեա զմեզ յարքայութի՛ միածնիդ քո տն̃ մերոյ Յ̃ի Ք̃ի:

Հանգիստ.

Քեզ յանձն առնեմք զանձինս մեր, ա̃ծ ամենակալ, Հայր տն̃ մերոյ Յ̃ի Ք̃ի, որ 'ի բարձունս բնակեալ ես, և զխոնարհս տեսանես յերկինս և յերկրի: Հայեաց, տէր, յաղօթս մեր և 'ի պաղատանս. մի՛ ցրեր զուխտ քո, և մի՛ մերժեր զմեզ 'ի ժառանգութենէ քումմէ. այլ ըստ առատ քում բարերարութեդ՝ արժանաւորս արա զմեզ ծառայս քո անճառ լուսոյդ երկնից արքայութեդ Յ̃ի Ք̃ի տեառն մերով, ընդ որում քեզ Հօր և սուրբ Հոգւոյդ վայելէ փառք իշխանութի և պատիւ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

ԻԴ. Պարտ և արժան է յայտնութեան աւուր՝ կատարել զՋրոյն օրհնութի 'ի վերայ ջուրց ըստ պատշաճի 'ի տեղւոջն հանդիպեալ, ձէթ արկանելով 'ի նա և աղօթս մատուցանելով. 'ի ձեռն այսորիկ յիշատակել զառ 'ի փրկչէն վասն մեր զմկրտութիւն: Որպէս և 'ի գալստեանն աւուր ոստսն բառնալ, և ճօճանակս շարժել, զնմանութի բերելով մանկանցն եբրայեցւոց ծափելոյն և ոստսն մատուցանելոյ. զի և աշխարհիս մերոյ մարդկան, և ամենայն քրիստոնէից աւանդութի̃ կալեալ է զայն:

ԻԵ. Եթէ ոք խաչ արասցէ փայտեայ, և կամ յինչ և իցէ նիւթոյ, և ոչ տացէ քահանայից օրհնել և օծանել զնա միւռոնովն սրբով, ոչ է պարտ զնա 'ի պատիւ ընդունել և երկրպագութի մատուցանել. զի դատարկ և ունայն է յա̃ծային զօրութենէն, և արտաքոյ աւանդութեան առաքելական Եկեղեցւոյ:

1 Subintelliguntur reliqua conclusionis verba: *gloria, principatus, et honor, nunc, et semper et in saecula saeculorum: amen*: sic

mine; populum tuum, neque despicias nos usque in finem propter nomen tuum. Non secundum peccata nostra facias nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuas nobis; sed fac nobiscum misericordiam tuam in mille et decem millia. Eripe nos ab omni laqueo diaboli, et transfer nos in regnum Unigeniti tui Domini Jesu Christi «.

Requies:

» Tibi commendamus animas nostras, Deus omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi, qui habitas in excelsis, et humilia respicis in caelo, et in terrâ. Respice, Domine, in orationem deprecationemque nostram. Ne frangas pactum tuum, neque ejicias nos ab haereditate tuâ, sed secundum copiosam beneficentiam tuam dignos fac nos servos tuos ineffabili luce caelestis regni tui, per Jesum Christum Dominum nostrum, quocum te Patrem, et sanctum Spiritum decet »[1].

26. In die Epiphaniae perficere oportet aquae benedictionem super aquas convenienter in locis occurrentibus, oleum in eam infundendo, precibusque offerendo; et per id commemorare Salvatoris nostri pro nobis in Jordane baptismum; quemadmodum et in die adventûs[2] ramos tollere, et flexilia movere, imitantes quodammodo Hebraeorum pueros, qui exclamabant, ramosque offerebant; nam regionis quoque nostrae homines, cunctique Christiani per traditionem id tenent.

27. Si quis Crucem fecerit ligneam, vel ex quavis materiâ, et non exibuerit Sacerdoti benedicendam, atque sancto Myrone liniendam; illa non est honore afficienda neque adoranda; caret namque omnino divinâ virtute, estque praeter Apostolicae Ecclesiae traditionem.

namque Orientalis Ecclesiae preces semper clauduntur.

2 In die nimirum adventûs Christi in Jerusalem.

ԻԸ. Իսկ զայնոսիկ, զորս օրհնութբ եւ օծմամբ կատարեալ է, որք միանգամ եւ իցեն ա̄ծայինն խորհրդոյն գործարանք, պարտ է զնոսա պատուել եւ պաշտել, երկրպագել եւ համբուրել. զի 'ի նոսա բնակէ Հոգին սուրբ, եւ նոքօք մատակարարէ 'ի մարդիկ զպահպանութիւն եւ զշնորհս բժշկութե ախտից հոգւոց եւ մարմնոց: Նոյն եթէ մեռանել հասցէ 'ի վերայ այնոցիկ 'ի ձեռաց հեթանոսաց, մի հրաժարեսցէ. զի մեծագոյն այնպիսւոյն առաջիկայ յոյս, եւ ընդ մարտիրոսս համարեալ է:

ԻԹ. Ոչ է պարտ ամենեւին անխտիր լինել եւ հաղորդութիւն առնել ընդ հերձուածողաց. այլ խորշել 'ի նոցանէ, եւ չհաւատարել ընդ նոսա 'ի հոգեկան 'ի եւ մարմնական սեղանս. զի պատկառեսցեն եւ փափաքեսցեն միաբանել ընդ ուղղափառութեն աւանդիչս:

Լ. Արժան է յայտնութեն աւուր 'ի Մատթէոսի գլխոյն զմկրտութեան կարգին ընթեռնուլ զաւետարանն: Նոյն յամենայն իսկ ութօրեայսն խառնել պատշաճ վարկանիմ ընդ ծննդեան աւետարանին զմկրտութե աւետարանն. զի որպէս տօնն հասարակաց է երկոցունց, հասարակաբար պարտի լինել կարդացմունքն եւ պաշտօնն:

ԼԱ. Սովորեցին ոմանք զկիւրակէն օր մինչեւ ցճաշն պատուել, եւ անտի յառաջ լուծանել զաւուրն խորհուրդ. յաղագս նորին հրամայեցաք մինչեւ ցերեկոյն նովին պատուով պատուել զօրն. արգելուլ զինքեանս 'ի գործոյ եւ 'ի ճանապարհորդութէ, եւ երեկունն ծունր չկրկնել, եւ յարութեան պաշտել:

ԼԲ. Ոչ է պարտ 'ի չարաղանդ մծղնէից տեղիս որ կոչին Պօղիկեանք, օթել ուրեք. եւ կամ յարել եւ խօսակից լինել, եւ երթեւեկութիւնս առնել: Նոյն ամենեւին հեռանալ 'ի նոցանէ, գարշել եւ ատել զնոսա. զի որդիք սատանայի են եւ լուցկիք յաւիտենական հրոյն, եւ օտարացեալ են 'ի սիրոյ կամաց ա-

28. Illas autem [1], quae per benedictionem, et unctionem sanctificatae fuerint, quaeque divini mysterii fuerint instrumenta, honorare, et colere, adorare, et osculari oportet; in illis enim habitat Spiritus sanctus, et per illas dividit hominibus conservationes, et gratias curationum ab animarum corporumque infirmitatibus. Et si pro iisdem mori oportuerit per Ethnicorum manus, nemo sese subtrahat; ingens namque illum manet spes, et cum Martyribus adnumerabitur.

29. Non decet omnino cum haereticis indifferentem se se habere, nec illis communicare; sed eos vitare, neque cum illis spirituali, aut corporali mensâ participare, ut erubescant, et cupiant cum orthodoxiae depositariis copulari.

30. Convenit in die Epiphaniae legere de baptismi serie Evangelium ex Matthei capite. Per totam autem octavam alternare cum nativitatis Evangeliis Evangelia baptismatis congruum censeo: sicut enim solemnitas est utrique communis, communes debent esse lectiones, et officium.

31. Consueverunt quidam, Dominicam diem usque ad prandium venerari, deinceps vero solvere diei mysterium. Quamobrem mandavimus, usque ad vesperam eâdem veneratione diem honorare; abstinere ab operibus, atque ab itinere faciendo; ad vesperam autem minime genuflectere; atque resurrectionis memoriam colere.

32. Neminem decet in pessimae obscaenorum hominum sectae locis, qui vocantur Pauliciani, diversari, illisve adhaerere, aut eos alloqui, aut ad invicem visitari; sed ab illis omnino recedere, eos execrari, et odio prosequi; quoniam filii Satanae sunt, aeternique ignis fomites, atque abalienati ab amore voluntatis

1 *Cruces* equidem.

բարչին ։ Եթէ ոք իցէ՝ որ յարեսցի 'ի նոսա , և 'ի սի-
րելութն և 'ի բարեկամութն եկեսցէ , պարտ է զայն-
պիսին խոշտանգել , և ծանր պատուհաս 'ի վերայ
ածել , մինչև զգաստասցին և առողջասցին 'ի հա-
ւատս ։ Ապա եթէ դարձեալ վերստին 'ի նմին գտցին ,
զայնպիսին հրամայեմք ամենևին հատանել և ար-
տաքս ընկենուլ իբրև զժանտախտ յանդամոց եկեղե-
ցւոյ Տ՟ն ․ “ Զի մի արմատ դառնութե 'ի վեր երև-
եալ նեղիցէ , և նովաւ բազումք պղծիցին „ ։

Creatoris. Quod si quis illis adhaeserit, et dilectionem atque amicitiam cum iisdem fecerit, iste omnino puniendus est, gravique poenâ est plectendus, donec resipuerit, atque in fide convaluerit. Sin autem recidivus in id fuerit deprehensus, hunc praecipimus penitus excommunicari, et foras, ceu pestem, ex Ecclesiae Christi membris ejici, ne *radix amaritudinis sursum germinans impediat, et per illam inquinentur multi* [1].

1 Hebr. 12. 15.

ՆՈՐԻՆ

ԸՆԴԴԷՄ

ԳՐԻԳՈՐԻԿԵԱՆՑ

ԵԹԷ ՚ի սկզբան անդ մարմնանալոյն Քրիստոսի դէպ եղև ասել աւետարանչին Յովհաննու յիւրում կաթողիկէի, եթէ “Բազումք են ելեալ յաշխարհ նեռինք, որով մարթիմք իմանալ թէ յետին ժամանակ է ,,. զի՞նչ ևս ասասցուք մեք, որ ոչ միայն զնեռինսն չարագոյնս և բազմապատիկս քան զնոյնս ընդ մեզ բերեմք, այլ և ստուգապէս վերջնումն աւասիկ եկեալ հանդիպեցաք ժամանակի. որք յետին յետնոց գտանին արդարև քարոզք և վկայք. զժամանակս ասեմ, և զմարդիկ ժամանակիս: Քանզի ահա գտաւ որոգայթ իբրև զվարմ հաւորսաց ձգեալ ՚ի մէջ ժողովրդեան ազգի իւրոյ՝ ըմբռնել զախմարս և զպարզամիտս ՚ի մարդկանէ՝ որք չարեաց ՚ի չարիս վերացեալ ելին. ՚ի պատկերամարտութենէ ՚ի խաչամարտութի և ՚ի քրիստոսատեցութիւն. և անտուստ յանձնձութի և ՚ի դիւապաշտութի: Այլ և խորամանկեալ գտին չարութեն իւրեանց զէն խողխողիչ քրիստոսասիրաց անձանց, դաշնակից լինելով բռնակալաց կրճատելոցն, և ՚ի հմտութի ածեալ նոցուն ստուերագիր առասպելապատում մատենիցն զհամբակացն իւրեանց խմբաւորութիւն. զի որոց ՚ի

1 Subintelligitur : *epistolâ* 1. cap. 2. vers. 18.

EJUSDEM

CONTRA

PAULICIANOS

Si in ipso Incarnationis Christi principio contigit, ut diceret Evangelista Johannes in suâ Catholicâ [1]: *Multi Antichristi facti sunt in mundo, unde scimus, quia novissima hora est*; quid amplius dicemus nos? qui non solum antichristos illis pejores pluresque nobiscum habemus, verum etiam veraciter in hoc novissimum tempus incidimus, in quo novissimi temporis profecto inveniuntur praecones ac testes; hoc tempus, inquam, hujusque temporis homines. Ecce enim repertus est, tamquam aucupii rete, laqueus extentus inter suae ipsius gentis populum ad decipiendos rudes simplicesque ex hominibus, qui ex malo ad pejus assurgentes ascenderunt, ex insectandis nimirum Imaginibus ad insectandam Crucem, et ad odio prosequendum Christum, atque exinde ad atheismum et ad daemonis cultum. Praeterea insidiantes invenerunt malitiae suae arma ad jugulandas Christi amatorum animas, inito cum tyrannis circumcisis [2] pacto, docent tyronum suorum caetum illorum libros obscuritatum fabularumque refertos. Qui enim per suam ipsorum perversitatem gavisi sunt cum dia-

2 Cum Mahumetanis nimirum.

կամակարութենէ ախորժելի եղև բանսարկուին գալ 'ի բարեկամութի ։ ոչինչ են զարմանք թէ և արքանեկաց նորուն ընտանեացին համախոհութեամբ ։

Այլ ուղիղ և ածաւանդ կրօնիցն մերոց լուսաւորութի նախատել զմեզ յանդգնին պղծալիցն՝ իւրեանց շրթամբք, կռապաշտս անուանելով տէրուէն աղագաւ նշանապաշտութ ։ զոր անխտրապէս յանդեդևուն մտաց առեալ մեք կապեցաք զհուչակելին զայն նշան ընդ ամենայն նիւթս, որ և քերովբէիցն է սարսափելի և պատկառելի, զզուժիչն հոգեկանաց մերոց և մարմնականաց ախտից, զպակուցանօղ և զզարհուրեցուցիչ դիւաց ։ Նոյն և կենդանագրեալ պատկերաւ մարդացելոյ Բանին այ, պախարակել զմեզ անամօթին, յիմարեալք և խելագարեալքն յայսոյն յանհաւատութենէ, զորոց մարգարէիցն զբանս ընդդէմ մեր բերելով, զոր առ 'ի յանդիմանութիւն հեթանոսական կռամոլութեանն է ասացեալ ։ Ոչ կարացեալ տեսանել խաւարեալքն մտօք, թէ զինչ նմանութի է ածպաշտութեանս մերոյ առ բազմաստուածութին հեթանոսաց ։ մեք զմիայնոյ միածնի Որդւոյն այ պաշտեմք զպատկեր և զնշան յաղթութեան ։ իսկ զհեթանոսս անհուն և անթիւ պաշտամամբք մոլորեցոյց սատանայ ։

Քանզի են ոմանք 'ի նոցանէ որք զաչացն զհետ երթեալ խաբեցան ։ որ ինչ միանգամ 'ի տարերցդ յերկնէ և յերկրէ գեղեցիկ ինչ առ երեսս հանդիպեցաւ՝ ածս անուանեցին ։ զաստեղս, զլերինս, զլուրս, զծառս, զքարինս ։ Այլ են դարձեալ որք յուժգնութենէ կենդանեաց կամ 'ի դժնէութենէն երկուցեալք և ահաբեկեալք՝ 'ի պաշտօն նոցին դարձան և ածս անուանեցին ։ որպէս առ բաբելոնացիսն վիշապն պատուեցաւ ։ առ եգիպտացիսն կոկոդիղոսքն ։ Իսկ որք անչափաբար գիջական ախտին հոգտարան՝ զարական և զիգական անդամն նոյնաձևաբար ստեղծեալ պաշտեցին, մովաբացիքն և սիդոնացիքն զՔամովմն և զԱստարտն ։ Այլք դարձեալ զօգտակարս և զպիտանիս 'ի տարերաց այտի առ կենցաղական պէտս ընտրեալ ածացուցին ։ որպէս Պարսիկք և Մարք զհուր զջուր և զերկիր ։ մինչ թէ հա-

bolo amicitiam inire, haud mirum est, illos cum ejus quoque satellitibus unanimiter familiaritatem contrahere.

Hujusmodi porro homines ob rectae et a Deo nobis traditae religionis claritatem mussitantes foedissimis labiis suis conviciari nos audent, nos idololatras nuncupantes ob cultum, quem dominico Crucis signo exhibemus. Celeberrimum namque illud signum indiscriminatim ex quibusvis materiis firmo consilio extruimus: estque sane signum Cherubim quoque terribile atque venerabile, medela spiritalibus aeque ac corporalibus nostris infirmitatibus; daemones autem terrore ac tremore afficiens. Praeterea nos audacter ob depictam Incarnati Verbi Dei imaginem audent vituperare; insanientes ac furentes ex malo infidelitatis spiritu nobis objiciunt sanctorum prophetarum verba ad refutandam gentilium idololatriam prolata; atque intellectu sane obcaecati nequeunt perspicere quaenam sit cultûs nostri similitudo cum gentium polytheismo. Nos enim solius Unigeniti Filii Dei imaginem, Signumque victoriae colimus: ethnicos autem per infinitos, innumerosque cultus seduxit diabolus.

Nonnulli siquidem post ea, quae intuentur, gradientes decepti sunt; ita ut si quid pulchri oculis suis obviam factum fuerit ex caelorum terrarumve elementis, Deum, appellaverint; astra, montes, colles, arbores, lapides. Nonnulli item bestiarum vim aut saevitiam metuentes ac trepidantes, ad earum cultum conversi sunt, deosque vocaverunt: quemadmodum penes Babylonios draco in honore habitus fuit, et apud Ægyptios crocodili. Qui autem luxuriae vitio operam effraenate dederunt, virile ac faemineum membrum eâdem figurâ expressum coluere; ut Moabitae, et Sidonii Chamos, et Astarthen. Alii rursum ex hisce elementis utilia ac necessaria ad vitae usum seligentes deificarunt; ut Persae, et Medi ignem, et aquam, et terram: ita ut maluerint, cum morerentur, corpora sua bestiis dari, et volucribus absumen-

ձոյ թուեցաւ նոցա 'ի մեռանելն, զմարմինս իւրեանց գազանաց և թռչնոց ծախել տալ քան թէ ընդ երկրաւ ծածկել, և նեխութիւն անպատուել զյիմարաբար պատուեալն ։ Այն ոմանք 'ի նոցանէ, որոց տեսեալ զարիւնարբուս և զթարախածուծս 'ի կենդանեացդ՝ իբրև զախտաբոյժս և զցաւահալածս մեծարեալ զնոսա ա̃ծս անուանեցին. որպէս գազացիքն և ակկարոնացիքն զտզրուկս և զձանձս և զմժեխս ։ Այլք 'ի նոցանէ զընդդիմամարտս այլոց կենդանեաց զկենդանիս 'ի պատիւ առեալ պաշտեցին. որոց յաղթահարելն զմիմեանս օգնականութ̃ե սպասաւորութ̃ի առնել է իւրեանց ստացողաց։ Որպէս հիւսիսայինքդ զձի և զշուն. զմին վասն երագաշարժութ̃ե ոտիւքն, որպէս թեւօք թռչել հեծելոյն զկնի որոյ հասանելն բաղձայ. և զմիւսն՝ 'ի գազանացն յափշտակութենէ զտէր իւր յապահովացուցանելոյն սակս։ Այլ կամ որպէս առ նոսին իսկ, զորոց բանս, կատուապաշտութիւն է մեծարգի եղեալ՝ կերակուր իւրեանց զկերակրոցն ապականիչս առնելոյ աղագաւ։

Բայց ամպարշտագոյն գեր զասացեալսն՝ այս էր հեթանոսականացն, ինքն անձին իւրում երկրպագու և պաշտօնատար լեալ. զի որ առ ընկերսն մոլորեցաւ ա̃ծութեան կարծեօք, ինքն իւր ինքեան խոնարհեալ երկրպագէ յիմարաբար։ Ի համեմատութիւն գալով առ միմեանս մարդիկն, որով իւրք նուաղեալ գտանէին առ ընկերն՝ նորին պատճառաւ յարարչութեան աստիճանի զգերազանցեալն համեալ դնէր. և խելագարեալ, զինքն արարած խոստովանիւր լինել։ Ըստ այսմ օրինակի քաղդէացւոցն տեսեալ զտիտանեանն զայն վիթխարի և աշխոյժ, վաթսնականգնեան գոլով ըստ երկայնութ̃ե հասակին, իսկ լայնութեամբն վեցաքանակս ունելով կանգունս, վասն որոյ զգերամբարձեալն մարմնոյն տրամադրութ̃ե՝ ա̃ծօրէն իմն պատուով պատուեցին. և սորա խաւար չարապաշտութ̃ենն զբոլոր տիեզերս ընդ իւրև կալեալ կուրացոյց։ Ըստ իւրաքանչիւր լե-

da potius quam sub terrâ abscondi, atque putredine eam inhonorari, quae insipienter honorabatur. Fuerunt quoque nonnulli, qui bestias aspiciendo sanguinem sugentes ac saniem, eas utpote morborum sanatrices, dolorumque expultrices coluerunt, deosque nominarunt: ut Gazenses, et Accaronites hirudines, et muscas, et culices. Quidam ex illis animalia, quae aliis adversantur animalibus, honoris causâ veneranda acceperunt; ea nimirum animantia, quae per mutuam sui ipsorum supplantationem dominis suis adferunt servitutis adjutorium; quemadmodum Septemtrionales equum, et canem (*venerantur*), illum ob pedum velocitatem, quibus tamquam alis volat eques post eum, quem attingere cupit; hunc vero, quia dominum suum a ferarum rapinâ tuetur: aut quemadmodum penes istos, de quibus loquimur, summâ prosequitur veneratione feles, qui cibum sibi reddit eorum depopulatores ciborum[1].

Verum iis, quae diximus, execrabilius adhuc penes Ethnicos istud fuit, ut quis etiam sui ipsius adorator ac cultor extiterit: qui enim errans divinitatem proximis tribuit, ipse humiliatus semetipsum stulte adorat. Conferentes siquidem homines semetipsos cum aliis, ob illud, in quo prae caeteris videbantur sibi deficere, praeeminentem in eos ad creatoris gradum extollebant, atque insanientes seipsos illius creaturas esse profitebantur. Hoc pacto Chaldaei aspicientes Titanum illum procerum ac ferocem, cujus staturae longitudo erat sexaginta cubitorum, latitudo autem sex cubitorum, hunc praeeminentem ob corporis structuram divino honore venerati sunt. Porro pessimi istius cultûs tenebrae totum terrarum orbem sibi subjicientes obcaecarunt, et pro suo quisque idiomate nomen ejus immutantes, Chusenses Nembroth nuncuparunt, Babylonii Bel, Philisthaei Baal,

1 Mures videlicet.

զուաց այլանձեւելով զնորա զանուն, քուշացիք Նե-
րովթ կոչելով, բաբեղացիք Բեղ, փղշտացիք Բահաղ,
եղղենացիք Դիոս, պարսիկք Որմիզդ, Հայք Արա-
մազդ ։ Այլ զորօրինակ սորա ըստ բարձրուն հասա-
կին հիացեալք՝ խաբեցան, վասն այլոց այլով իւիք քա-
ջահաճութեցն պատահմանց 'ի զարմացումն եկեալք՝
ածս անուանեցին. զԿռոնոս վասն յոխորտաբար ա-
կռուարարութիւս յարձակելոյ. զԱրէս՝ վասն արիւն
գոլոյ. զՀերմէս՝ վասն քաջախօսնակ ճոռոմաբանու-
թեանն. զՕլոս՝ վասն անընդդիմամարտ ներհակացն
զուգախառնութե. զայլս վասն այլ իրիք քաջաբա-
տիկ զանականան ունելոյ որակութիս. յորոց անուն և
զկուռս պատկերակերպս քանդակեալս ածս անուա-
նեցին ։ Այլ վասն զի յաղծապղծից անուն և 'ի վատ-
թարագործաց կուռքն կանգնեալ լինէին, դևն չա-
րասէր և ճշմարտատեաց 'ի ներքս մտեալ դարանէր.
և զկռապաշտիցն, ըստ ձեռն երևելի անդրեացն առ-
իւքն ձգեալ, ընդունէր զերկրպագութիւն ։ Յորմէ դատա-
նէին եղեալ ոչ միայն դիցն երկրպագուք տաճարա-
պաշտք, այլ և դիւապաշտք. առնլով 'ի նոցանէ դի-
ւացն պաշտօն, և տալով զինքեանս փոխարէն ընդ-
ծառայութե ։ Վասն որոյ դիւաբնակք և դիւաշունչք
կռոցն լինէին սպասաւորք, այլ և դիւցազունք անուա-
նեալ՝ գեր 'ի վերոյ մարդկայնոցս համբառնային բը-
նութեան ։

Այլ արդ վասն զի բացայայտակի քողախնդրեալ
զկռապաշտիցն հոլանեցաք զյիմարութի, ոչ ինչ են
պէտք դերանուանութե զայնոսիկ, յաղագս որոց բանս
ընթանայր, նշանակել. զի համագործութե իրի յան-
դիմանակաց եղեալ, ոչ կարօտանայ անուանակոչու-
թեան ։ Արեգական երկիր պագանելով, նորայումն
լծակցին երկրպագուաց. մկնորսակացն լինելով պաշ-
տօնամատոյց, յայնոցիկ մղեալ անկանին խորխորատ՝
որք զձի և զշուն ընտրեցին իւրեանց լինել աստուածս.
և կամ յեգիպտացւոցն ընկղմին գազանամանոյց գետ ։
Ընդ խաւար զխաւարայինսն կատարելով ծանակու-

Helleni Dia, Persae Ormizd, Armenii Aramazd. Quemadmodum autem illi ob ejus staturae celsitudinem admirantes decepti sunt; sic caeteros ob aliam quamdam amabilem qualitatem admiratione capti deos nuncuparunt: Saturnum, ob strenuum impetum in praelio; Martem ob fortitudinem; Mercurium ob disertam eloquentiam; Jovem ob contrariorum minime repugnantem conjunctionem; alios propter alias felices naturales qualitates. Eorum nomine idola quoque imaginibus conformata deos nominarunt. Et quoniam immundorum scelestorumque hominum nomine erigebantur idola; daemon mali cupidus, et veritatis osor intus ingressus insidiabatur, et per visibiles statuas ad se idololatrarum pertrahebat adorationem. Quapropter idolorum adoratores, non elementorum dumtaxat, sed et daemonum cultores inveniebantur: ab illis namque daemones cultum recipiebant, et pro servitutis retributione sese iisdem offerebant: proindeque erant daemonis habitacula, atque a daemonibus afflati idolorum ministri: et Heroës facti supra humanam sese elevabant naturam.

Postquam igitur luculentissime idololatrarum stultitiam denudavimus, non amplius opus est, ut alio novo nomine eos, de quibus iste sermo loquitur, designemus; ejusdem rei namque cooperatio ante oculos posita novae nuncupationis non indiget. Solem enim adorantes cum iis, qui illum colunt, consociantur: murium captoribus [1] cultum praebentes, in eorum foveam, qui equum et canem sibi deos elegerunt, impulsi ruunt, aut in Ægyptiorum fluvium bestiarum nutritium immerguntur. In tenebris tenebricosas perpetrantes turpitudines, provoluti in Persicum materni stupri coenum sese impingunt; aut pro-

1 Idest, *felibus*.

թիս, 'ի պարտկական մայրապականութեցն վայր վը-
տանգեալ խորին խոհերս։ Նա կամ զնոյն ինքն զՌա-
մովսայն և զԱ՛ստարտայն անկեալ զգարշելի կուռան
ողոքեն. Ո՛ կայծակնահանու դիւին զգեհենին հրոյ
ցայտմունս բարեբանիչք լինելով ընդ Յանեսի և
Յամբրեսի յԱղոմպիոս լերին գետնաթաւալ և փրփրե-
րախ դիւին խոնարհեալ երկիր պագանեն։ Տղայոցն
արեամբ զանգեալ աւեր, զանօրէնն ժուայթելով
զօրէնս, անդր ևս քան զխոզից գտանին զանզգայ
ծննդակերութի։

Որք և զնոցին դիակունս առ երդովքն ուրեմն
'ի տանիս զեղչեալս բարձրահայեաց և երկնապիշ
լինելով, երդնուն այլ ընդ այլոյ ասացեալք. Նարծ-
րեալն գիտէ։ Իսկ զարեգակն աղաչել կամեցեալ,
ասեն. Մրևիկ, Լուսիկ. և 'ի ծածուկ զօդայինն և ըղ-
վերնոտ դեւմն կոչեն ըստ Մանեայ և Սիմոնի կա-
խարդի մոլորութեցն։ Նոյնպէս և զասացեալ զա-
ռաջնածին կնոջ զմանուկն 'ի ձերբաձգութենէ առ
իրեարս չարամահ առնելով, զայն՝ յոյր ձեռս ոգե-
սպառ եղեալ սատակի՝ յաղանդապետական կարգեալ
պատուի մեծարեն։ Նա յիւրաքանչիւրոցն անուն
երդմունս կատարել զառածանին. Երդուեալ, ասեն,
'ի միածինն որդի։ Նա դարձեալ՝ թէ Ս կայ ունիմ
քեզ զփառս այնորիկ, յոյր ձեռս միածինն որդի զա-
գի իւր աւանդեաց։

Այսպէս ազգի ազգի խաբկանաց բանիւք զանձինս
ծածկեն. և զանգէտս 'ի հաւատացելոց յինքեանս
հնարին յանկուցանել։ Նա որպէս ինչ գործոցդ առ-
նեն ազգ, զանդամս մարմնոց իւրեանց 'ի լիճն սու-
զանելով, զձայնն ևեթ բերանովքն 'ի դուրս առա-
քեն, միանգամայն և գտանին և կորնչին. սոյնպէս
և ասացեալքս այսոքիկ, տղմասէրք և ժանտագործք,
առ միմեանս անպատկառացոյցք են պղծութեն, իսկ
'ի մէնջ վրիպանուն պատրողաբանութե զանխլանալ
կարծեն։ Ոչ գիտեն՝ թէ որպէս հոտոցն անկարա-
ծածկելիք են, ընքեամբք առ հոտոտելիսն բերեալ,

cidentes ipsa execrabilia Chamos et Astarthae idola deprecantur. Laudibus efferentes irruptiones ignis gehennae a diabolo prunarum excitatore accensae cum Janne, et Mambre [1] in Olympio monte humi prostrati, atque ore spumantes inclinati daemonem adorant. Infantium sanguini similam commiscentes illegitimam communionem deglutiunt; quo pacto porcorum suos foetus immaniter vescentium exsuperant edacitatem.

Quique illorum cadavera super tecti culmen celantes, ac sursum oculis in caelum defixis respicientes, jurant alieno verbo ac sensu: *Altissimus novit.* Solem vero deprecare volentes, ajunt: *Solicule, Lucicule;* atque aëreos, vagosque daemones clam invocant, juxta Manichaeorum Simonisque incantatoris errores. Similiter et primum parientis faeminae puerum de manu in manum inter eos invicem projectum, quum pessimâ morte occiderint, illum, in cujus manu exspiraverit puer, ad primam sectae dignitatem provectum venerantur; atque per utriusque nomen audent insane jurare: *Juro*, dicunt, *per unigenitum filium*: et iterum: *Testem habeo tibi gloriam ejus, in cujus manum unigenitus filius spiritum suum tradidit.*

Ita pluribus fallaciae sermonibus se se occultant, et rudes ex fidelibus ad se moliuntur allicere. Et quemadmodum ranarum progenies quodammodo agit; suorum namque corporum membra in stagnis submersa tenentes solam vocem foras mittunt ex ore, uno momento tum inveniuntur, tum abscedunt; item quoque recensiti coenorum amatores obscaenorumque operatores inter se mutuo turpitudinem impudenter proferunt, nobis autem falso nomine aequivoco per verborum fallaciam sese abscondere putant; nescientes, quod sicut faetoris halitus occultari ne-

1 II. Tim. 3. 8.

բուրմունքն . նոյնպէս և վասն գործոցն հողմով հաւ բաւուցն գլորլից բախեալ զեկուցանէ զլեալս : Այլ սակայն և դժուարագիտելի է յոքնազան և բազմախուռն 'ի նոսա անտառացեալ չարութիւն : Վասնզի որոշաբար սատանայականն ուսմունք 'ի մի իմն տեղի հաւաքեալ ծովացան ուղխք ամպարշտութեան նոցա :

Նախկին մծղնէութեան պայղակենուեան խեշերանք . որք խրատեալք, և ոչ իմաստնացեալք, 'ի Ներսիսէ կաթողիկոսէ, զկնի նորուն մահուանն խուսեալք չոգան ղօղեցին յոլորտս ուրեք աշխարհիս մերոյ : Եւ 'ի նոսա հատուածեալք եկին յարեցան կշտամբեալքն 'ի կաթողիկոսացն Մզուանից պատկերամարտք ոմանք . զի սիրէ առ համանմանիւն իւր հասանել վրիպեալն 'ի ճշմարտութենէն : Եւ մինչև էր նոցա զօրավիգն գտեալ զկարապետս դերաքրիստոսին, երկուցեալք և սարսեալք կային յուղիղ և 'ի դերապանծ կրօնից քրիստոսականաց . մանաւանդ թէ և ինքն զինքն դատապարտէ անզգամն յիւրոց տանջեալ խորհրդոց : Իսկ յորժամ այսմիկ որպէս մեծագունի իմն և նորոյ՝ հնացելոյս և աղօտացելոյ՝ հասանել կարծեցին, յայնժամ 'ի դարանամտութեան իւրեանց սողեալ յորջից՝ յաշխարհամէջս և 'ի ժողովրդաբնակս համարձակեցան յարձակել տեղիս . 'ի հեղեղական հեղձուցիչ ջուրցն մասն հասեալ նմա, Թրկայ անուանելով : Ուրանօր 'ի միասին ընթացեալ կուտեցան ամենայն ուստեք, որպէս անգեղք աշխարհաց 'ի նեխաշաղիղ ինչ գէշ . և զանուանն իւրեանց զաղտախինս յանդգնեցան կախել զայնցանէ, որ զերկնից բարութեցն բուռն հարեալ ունիցին յուսով : Ընտրեալք 'ի մարդկանէ և ա͞ծայինն բնակութեան արժանաւոր լինել գտեալք, որք 'ի վերայ երկրի զերկ-

1 A magno nimirum Nersete, qui fuerat saec. IV. Armeniorum Patriarcha.

2 Penes Mahumetanos.

3 Quum autem subsidium istud penes Mahumetanos invenisse arbitrati sunt etc.

quit, quippe qui ad nares per se ipsum pervenit, ita et famae ventus multorum aures pulsando de eorum operibus ingerit cognitionem. Nihilominus tamen scitu difficilis est multigena, ac sylvae cujusdam instar condensa eorum malitia: quum enim sejunctim diabolicae doctrinae in unum congregatae sint locum, torrentes impietatis eorum tamquam mare intumescunt.

In primis, incestuosae Paulicianorum gregis sordescentes reliquiae, objurgationem sane sustinuerunt a Nersete Catholico [1], sed minime resipiscentes, post illius obitum aufugientes, alicubi in quibusdam regionis nostrae finibus latitarunt. Ad quos iconomachi quidam ab Alvanorum Catholicis repraehensi advenientes adhaeserunt; aberrans siquidem a veritate consimiles sibi attigere cupit. Antequam autem subsidium hi penes antichristi praecursores invenissent [2], trepidantes pertimescebant rectam eximiamque Christianorum religionem: quin immo seipsum condemnat impius a cogitationibus suis exagitatus. Quum autem istud [3] ceu magnum quoddam ac novum, quod jam vetus erat atque obsoletum, consequutos fuisse arbitrati sunt; tunc ex insidiarum suarum cubilibus obrepti in medio regionis atque per loca populis referta irruere ausi sunt; atque haec suffocantium diluvii aquarum portio confluit ad locum *Cirgà* [4] nuncupatum; ibique accurrentes undequaque congregati sunt, tamquam regionis vultures super corruptum quoddam cadaver. Sui autem nominis sordes inferre ausi sunt iis, qui caelestia bona per spem arripiunt, electis ex hominibus, atque divinâ habitatione dignis inventis, qui super terram caelestium vitam agere aggrediuntur. Contra hos audacter evo-

4 *Cirgà* Armenice idem est ac *Aquae statio*; et prope quemdam hujus nominis lacum habitabant Pauliciani, quos ob loci illius nomen vocat metaphorice *suffocantium diluvii aquarum portionem*.

նայնոցն հանդիսանան կատարել վարս, զայսպիսեօքն անամօթին փոխել զամպարշտութեանն իւրեանց զմաղձ. անզգայեալք յայտոյն հայհոյութենէ, կռապաշտս ասելով:

Ոչ նուաստանամ որով նախատել վարկուցեալք անուամբս, բարեպաշտաբար լուեալ. զի արդարև իսկ կռեմք և կոփեմք և քանդակեմք, և քերեմք. որովք միանգամ ա̃ծպաշտութեանս մերոյ կատարին կարգք, զեկեղեցիս, զսեղանս, զխաչս, զպատկերս: Այլ ոչ եթէ ընդ ձեռն այնոցիկ և համապաշտօնք հեթանոսացն. զի նոցա մեհեանքն կռոցն ընդունարանք շինեալ լինէին. իսկ եկեղեցիք բարեպաշտացն տաճարք աղօթից և խնդրուածոց, և ժողովարանք որոց առ ա̃ծ մերձենալ կամիցին: Յաղագս որոյ և կարի յոյժ աննմանք միմեանց են տաճարն ա̃յ և մեհեանք կռոցն. որպէս և Պաւղոս ասէ: Դարձեալ՝ նոցա ձեռագործքն յախտէ իմեքէ ըս-կիզբն ընկալեալ՝ դրօշեցան, որպէս յառաջն ասացի. և իւրաքանչիւրոցն ախտից դևն 'ի ներքս ընթացեալ, բնակարան իւր զկռոցն առնէր զմեհեանս. և այս է, զոր մարգարէն ասէ. թէ "Ամենայն կուռք հեթանոսաց, դևք են". կամ բարկութե̃ դևն, կամ ագահութե̃, կամ սպանութե̃, կամ պոռնկութե̃: Իսկ եկեղեցիք հաւատացելոց ա̃ծսիրութեանն փափաքանօք շինեցան. յաղագս որոյ և ա̃ծ 'ի ներքս եկեալ դադարէ, և երկնայինքն դասակցեալք 'ի նոսին պարեն զուարթունք: Զի ուրանօր ա̃ծ յայտնեալ, ամենայն իրօք և զհրեշտակացն իմանամք շուրջ կացեալ 'ի սպասաւորութե̃ բազմութի̃:

Դարձեալ՝ կռապաշտիցն զմեռելոց ումանց զնմանութի̃ յանշունչ նիւթս կերպագործեալ տպաւորելով, յաղագս որոյ միանգամայն և 'ի նախատպէն և 'ի պատկերէն զրկեալ լինէր յուսոյ պատկերագործն: Իսկ մեք զկենդանին և զկենդանացուցիչն քս̃ յամենայն նիւթս մարդակերպ նմանու̃թ նկարագրեմք.

1 Sculpticolae indiscriminatim omnes idolorum cultores ab

mere praesumunt impietatis suae bilem, atque insanientes, ex mali spiritûs blasphemiâ, *Sculpticolas* [1] (*eos*) vocant.

Nullum sustineo dedecus ob illud, quo me contemnere censent, nomen recte perceptum: revera siquidem exculpimus, caelamus, cudimus, dolamus ea, quibus religionis nostrae sacra perficiuntur, Ecclesias, altaria, cruces, imagines; nec tamen per ista participes fimus Ethnicorum cultibus. Nam eorum delubra in idolorum receptacula condebantur; Ecclesiae vero sunt piorum orationis ac supplicationis aedes et loca congregationis eorum, qui ad Deum accedere volunt. Quamobrem valde differunt inter se templum Dei, et fanum idolorum; sicut et Paulus dicit. Praeterea eorum manufacta a vitio quodam originem, ut jam dixi, sumentia exculpta fuere; et cujuscumque facinoris daemon ingressus, habitationem suam efficiebat idoli fanum. Id porro est, quod Propheta dicit [2]: *Omnes dii Gentium daemonia*; sive iracundiae daemon, sive avaritiae, aut homicidii, aut fornicationis. Ecclesiae vero fidelium fuerunt divini amoris desiderio aedificatae; ideoque Deus ingrediens requiescit, et caelestes Vigilantes in eis congregati choreas ducunt. Ubi enim Deus revelatur, omnino et Angelorum multitudinem adstare ministrantem credimus.

Item idololatrae efformatam quorumdam mortuorum similitudinem in insensibilibus materiis imprimunt; quapropter unâ simul orbatus cum exemplaris tum imaginis spe carebat statuarius. Nos autem vivum, atque vivificatorem Christum in quibuslibet materiis per humanae formae similitudinem exprimi-

Armeniis nuncupantur; seu potius imaginum, quae sunt scalpro cusae, adoratores.

2 Psal. 95. 5.

նորին աղագաւ և հաստատուն է յոյսն մեր. զի «Որ հաւատայ յիս, ասաց ինքն, զմահ մի տեսցէ. այլ թէ և մեռանի, կենդանի է»: Եւ որպէս Եսայիաս ասէ. «Տէր Աստուած Իսրայելի, 'ի ծագաց երկրի արուեստս լուաք, յոյս բարեպաշտի. և ասիցեն, խորհուրդ իմ ինձ և իմոցն»: այս ինքն 'ի ձեռագործ արուեստէն զառաջի-կայ յուսոյն խորհուրդ երաշխաւորեալ, սեպհականէ անձինն և իւրայոցն: Իսկ զնոցանէ ասէ. «Նման նոցա եղիցին արարողք նոցին, և ոյք յուսացեալ են 'ի նա»: և եթէ «Ամաչեսցեն ամենեքեան՝ ոյք երկիրպագանեն կռոց, և ոյք պարծին 'ի դրօշեալս իւրեանց»: և 'ի նոցանէ ամենաչար դևքն ըստ իւրաքանչիւրոց ախտիցն վերակացութեամբ զպաշտելութիւնս պահանջեն: Որպէս վասն պոռնկութեան դիւին գրեալ է. «Մտին 'ի Բեեղբեգովր, և օտարացան յամօթ իւրեանց. և եղեն գարշելիքն իբրև զսիրեցեալս»: Յաղագս սպանութեան դիւին ասէ. «Զոհեցին զուստերս և զդստերս իւրեանց դիւաց, և հեղին զարիւն անբիծ»: Արբեցութեան դիւին աղագաւ ասէ. «Յարեաւ կալթեաց 'ի նոսա այս մոլութեան գինի և արբեցութիւն»: Տարրատուփութեան դևն ստիպէ զխուռն հնազանդեալս, որոց և դիպեսցին բարեքաձևաց տարերց և գեղեցկակերպից՝ երկիրպագանել. որպէս և ուսան իսկ առնել կարկանդակս տիկնոջ երկնից, և նուիրել նուէրս արեգական: Նոյնպէս յերկրի առ. փայտն աղաղակել վարդապետէր՝ Հայր իմ ես դու, և քարին՝ քո իսկ ծնեալ է զմեզ. և 'ի վերայ լերանց և բլրոց հրամայէր զոհել, 'ի ներքոյ կաղնեաց և կաղամախեաց և վարսաւոր ծառոց: Իսկ 'ի մէնջ զի՞նչ հայցէ Տէր Աստուած մեր, բայց առնել իրաւունս և գործել զարդարութիւն, և մի՛ չարի չար հատուցանել, այլ յաղթել բարեաւն չարին, և թէ խաղաղութիւն արարէք, և Աստուած խաղաղութեան եղիցի ընդ ձեզ: Այլք և որ սոցին նման՝ սիրելիք մեզ լինել հրամայեալ յԱստուծոյ, իսկ 'ի նոցանէ ատեցեալք՝ դիւացն

1 Johan. cap. 11.
2 Isai. 24. 16. sic habet Armeniaca lectio.
3 Psal. 113. 8. et 134. 18.
4 Psal. 96. 7.
5 Osee. 9. 10.

mus; proindeque firma est spes nostra: *Qui enim credit in me*, dixit, *mortem non videbit*; *sed etiamsi mortuus fuerit, vivet* [1]. Et sicut Isaias dicit: *Domine Deus Israël, a finibus terrae artes audivimus, spem justi; et dicent: Secretum meum mihi, et meis* [2]: id est, ex manufactâ arte praesentis spei consilium ceu vadem accipiens, illud sibi suum facit, atque suorum. De illis autem dicit; *Similes illis fiant, qui faciunt ea, et omnes, qui confidunt in eis* [3]; et: *Confundantur omnes, qui adorant sculptilia, et qui gloriantur in simulacris suis* [4]. Atque ab eis cultum exigunt maligni daemones pro suâ quisque singulorum vitiorum praefecturâ. Idcirco de fornicationis daemone scriptum est: *Intraverunt ad Beelphegor, et abalienati sunt in confusionem, et facti sunt abominabiles sicut ea, quae dilexerunt* [5]. De occisionis daemonio dicit: *Immolaverunt filios suos et filias suas daemoniis, et effuderunt sanguinem innocentem* [6]. De ebrietatis daemonio dicit: *Surrexit, et stillavit in eos spiritus mendacii, vinum et ebrietatem* [7]. Creaturarum concupiscentiae daemon suos subditos cogit, quaelibet, ut ut obviam fiunt, pulchrae formae venustaeque speciei elementa adorare: sicut et reapse didicerunt *facere placentas dominae caeli* [8], atque offerre libamina soli. Similiter in terrâ ad lignum clamare docebat: *Pater meus es tu; et lapidi, tu me genuisti* [9]. Atque super montes et super colles sub cedris et abietibus, et comatis arboribus praecipiebat sacrificare. A nobis vero *quid requirit Dominus Deus noster, nisi facere judicium, et operari justitiam* [10]? et: *Malum pro malo ne reddas, sed vince in bono malum* [11]; et: *Pacem habete, et Deus pacis erit vobiscum* [12]. Haec, hisque similia diligere nos a Deo jubemur, quae illis odisse praecipiunt daemones; ita ut quaecumque a nobis sunt rejicienda, ab iis adorentur. Si-

6 Psal. 105. 37.
7 Mich. 2. 11.
8 Jerem. 7. 18.
9 Jerem. 2. v7.
10 Mich. 6. 8.
11 Rom. cap. 12.
12. II. Cor. 13. 11.

հրամանաւ, և որ ինչ միանգամ մեզ հրաժարելիք՝ մեծարելիք նոցա։ Քանզի սկզբնաչար դևքն և մարդատեացք, ոչ միայն թէ զնոսա՝ որ նոցա ոչ են՝ կամին տեսանել չարչարեալս և նեղեալս, այլ և առ իւրեանցն գրգռին պաշտօնեայս յարձակել չարաբարութեամբ և վնասահարութեամբ։ Զոր և տեսանեմք 'ի ծառայութեան զեկեալսն սատանայի խեղանդամս և հոգեհաշմս, ծիւրեալս, ծմրդեալս, և կասեալս 'ի զօրութենէ։ Իսկ մարդասէրն մեր տէր և բարերար ընդ ողջոցն ոչ միայն թէ ոչ մախայ ընդ առողջութեան, քանզի 'ի նմանէ իսկ և եղեալք և պահպանեալք այնպէս; այլ և ախտաժետացն 'ի վերայ բերէ զբժշկութեան դեղս։

Եւ քանզի 'ի մարմնի ելով մեր՝ ոչ կարէաք նովին կապանակցաւ ընդ իմանալեացն խառնել, և յայտնապէս 'ի դէմս մեր բերել զարարչին մեծութիւն՝ որ և քերոբէիցն է անտեսանելի, և ցանկայ միշտ բանական բնութիւնս գերագունի և առաջնոյ պատճառին հասանել տեսութեամբ, նորին աղագաւ ընդ զգալիս յածեալ, և 'ի նոսին թակարդեալ, 'ի նոցանէ և զխնդրելին իւր յանձն առնու ընտրել։ Եւ քանզի ինքեան կամօք և ծառայեցուցանէ 'ի ստեղծանելն զնիւթն, և տիրացուցանէ 'ի պատուեն, ագահէ այնուհետև բազմաց լինել և արարիչ և պաշտօնեայ։ Յայսմանէ մոլորեցան մարդիկ զանց առնել զմի իշխանութիւն, և բազմիշխանութեան ծառայել. աստուստ և կերպարանին այլայլեալ տգեղանայր ձև, զբազում ախտից և ցանկութեանց յինքեանս երևեցուցանելով շաղախմունս։

Մինչև գթացեալ ստեղծողի պատկերին, եղև պատկեր ստեղծուածոյն. և որ 'ի սկզբանէ արար զմարդն ըստ պատկերի իւրում և ըստ նմանութեան,

1 Angelicis nimirum Cohortibus.

2 Seu potius: *Unius Dei principatum*; quemadmodum et *Po-*

quidem auctores mali, atque misanthropi daemones, haud eos dumtaxat, qui illorum non sunt, cruciatos et afflictos volunt aspicere; verum in suos quoque ministros per maleficia et damna saevire connituntur: quemadmodum jam cernimus diabolo deservientes mutilatos membris, animo tabescentes, graciles, detorsos, ac vigore destitutos. Humanitatis autem amator, et benefactor Dominus noster haud tantum non invidet sanorum incolumitati, quoniam ab eo facti sunt sicque servantur; verum etiam aegrotis largitur curationis medelam.

Quandoquidem vero quoadusque in corpore degimus non possumus cum eodem ligaminis socio intellectualibus [1] commisceri, atque super vultum nostrum evidenter praeferre Creatoris majestatem, quae vel ipsis Cherubim incomprehensibilis est; atque semper desiderat rationalis haec natura supremae ac primae causae intuitum consequi; ideo per sensibilia decurrens, et ab illis, quasi a laqueis quibusdam capta, sufficere sibi putat ex iis etiam id, quod quaesierat, eligere. Quia vero suâ voluntate et sibi servire facit materiam quum illam effingit, et sui ipsius dominari eam facit quum illam honore prosequitur; exoptat proinde multorum et creatricem fieri et ministram. Hinc erraverunt homines, Monarchiam [2] negligendo atque Polyarchiae deserviando. Hinc et immutata formae figura deformis reddebatur [3], plurium in se ipsâ vitiorum et cupiditatum inquinamenta ostendens.

Donec Creator imaginis suae misertus, factus est imago creaturae; qui enim ab initio fecerat hominem ad imaginem et similitudinem suam, ipsemet venit,

lyarchiae vocem adhibet ad *plurium Deorum cultum* designandum.

3 Idest, deformis reddebatur nostra forma, quam ad imaginem Dei expressam mutabant in similitudinem bestiarum aut hominum vitiis deservientium.

ինքն եկն, և 'ի վախճան ժամանակաց այսոցիկ զկերպարանս ծառայի էառ, և 'ի նմանութիւն մարդկան գտաւ եղեալ. զի 'ի ձեռն այսորիկ միւսանգամ զարդարեսցի գեղեցկագունութբ յօրինեալ պատկերն ըստ առաջին աստուածատեսակ նմանութեն: Եւ այս է, որ զմարմնացելոյ բանին մյ վարդապետեաց մեզ պաշտել զկենդանագրեալ մարդկային ձեւով զպատկեր, և զպատուականն զայն յաղթութե նշան: Որոց երկրպագեալ, ոչ յերկուանամ՝ նմին ինքեան բազմեցելոյն 'ի նոսա Քսի զերկրպագութիւն մատուցանել, ոչ հայելով յերևելին առաւել՝ քան թէ զանտեսանելին 'ի նմա զանձեալ ընդ միտ ածելով: Որպէս և 'ի զանազանից և յայլատեսակաց իցէ նիւթն, զմի և զնոյն յամենեսին տեսանեմ զօրութի:

Մի թէ յորժամ տեսանեմ քարեղէն կամ ոսկեղէն խաչ յօրինեալ և կամ պատկեր, 'ի քարն կամ յոսկին դնիցեմ զյոյս իմ: Այս նոցա է՝ որք ընդ քարին և ընդ փայտին շնային. որպէս մարգարէն ասէ, և զորոց Դաւիթն ասէ, թէ "Կուռք հեթանոսաց արծաթ և ոսկի են": Իսկ մեք զայն միայն յիւրաքանչիւրոցն բացորոշեալ պատուեմք 'ի նիւթոց, յորոց վերայ զնմանութիւն պատկերին Քսի և խաչին իւրոյ ձեւացուցանիցեմք: Վասն զի անուանն և նմանութին զերկոսին հարկեցուցանէ, Քսի բնակել 'ի նոսա, և մեզ աներկբայելի սրտիւ մեծարել: Եւ ոչ միայն այս, այլ և քահանայական ձեռն և բանն զԵրրորդութեն սրբոյ 'ի նոսա կոչեալ բնակեցուցանէ զօրութին. որով ձեռամբ և բանիւ պարգևք և պատուհասք 'ի մարդիկ կարկառին, որովք և երկնայինն փակեալ և բացեալ լինին դրունք, որոց և տարերքս ամենայն տեղի տուեալ հնազանդի:

Եւ զինչ ասեմ զբան և զձեռն, որ և զի նոյն ինքն Հոգւոյն սբյ առհաւատչեայն վստահացուցանէ զմեզ, իբրև 'ի գերազանցեալս ոմանս և յածաբնակս 'ի նոսա

1 Philip. 2. 7.

2 Crucem videlicet..

et in fine horum temporum *formam servi accepit*, *et in similitudinem hominum inventus est* [1], ut hoc pacto imago juxta priorem deiformem similitudinem effecta majori pulchritudine adornaretur. Idque nos docuit incarnati Verbi Dei colere imaginem humanâ figurâ depictam, et pretiosum illud victoriae Signum [2]. Quibus adoratis, nequaquam dubito, quin ipsi Christo in iisdem sedenti adorationem exhibeam, non adeo visibilem intuens, quantum potius invisibilem ibi absconditum mente revolvens; et quamvis ex diversis, variisque materiis sint condita, unam tamen eamdemque virtutem in omnibus aspicio.

Num quando video lapideam aut auream Crucem elaboratam vel imaginem, in lapide forsitan aut in auro ponam spem meam? Id illorum est, qui *cum lapide et ligno moechabantur*, sicut Propheta ait [3]; de quibus et David dixit: *Simulacra Gentium argentum, et aurum* [4]. Nos autem illas dumtaxat, super quas expressimus similitudinem imaginis Christi Crucisque ejus, a quibusvis materiis secretas honoramus. Etenim nomen, et similitudo nobis utrumque suadet, Christum nempe in iis habitare, atque nos illas sine haesitatione venerari. Neque id tantummodo, verum et Sacerdotis manus, ac verba sanctissimam Trinitatem super eas invocantia ejus [5] habitare faciunt virtutem: illa quidem manus ac verba, per quae dona ac penae in homines dimanant, per quae et caelestes portae tum clauduntur, tum aperiuntur, quibus et elementa omnia subjecta obtemperant.

Verum quid dico verba, et manum? quum et ipse Spiritûs sancti arrhabo fiduciam nobis praebeat, ut ad illas accedamus et confugiamus, ceu ad res excel-

3 Jerem. 3. 9.
4 Psal. 113. 4. et 134. 5.
5 Trinitatis scilicet.

մերձենալ և ապաւինել. զիւղոյն սրբոյ առեմ զՀե-
ղումն, որով իւիք զքահանայսն և զթագաւորսն 'ի
նախնումն Ա՟ծեղէն Հոգւոյն յանցնիւրսն շարժէր ներ-
գործութիւ: Այլ ա՟մ ուրեք առ ա՟մնին պարգևաբաշխ
Հոգւոյն իւղովս այսուիկ զիւրն գտանի կատարեալ խոր-
Հուրդ: Զորօրինակ երկտեսակ բնութիւ է մարդկային,
երկպատկաբար և նորոգօղ՟ոք Հոգւոյն առ մեզ մերձե-
նայ. նիւթականաւն զզգալին զուարճացուցանէ, զի
"Իւղ զուարթ առնէ" ասէ մարգարէն. և ինքեամբ զի-
մանալին որ 'ի մեզ զօրացուցանելով. "Հրամայեա, ա-
սէ, Ա՟ծ զօրութե քում զօրացուցանել զոր Հաստատեցեր
'ի մեզ": Այլ զի մի կեղակարծելի ումեք թուիցի իրո-
ղութեն իւրոյ գործ, մարմնաւոր տեսլեամբ 'ի սկըզ-
բանն 'ի վերայ աշակերտացն իւրոյ իջեալ Հանգչիւր, առ-
Հաւաստեալ զայնպիսաբար երևելն աշխարհի կամե-
ցեալ գործել աներևութապէս իւրոյ գալստեանն.
որում աշխարհ ոչ կամեցաւ զաչացն տեսութի սրտին
կազմել տեսութե Ճանապարհ: Այլ այս է, զոր ասէր
Տ՟րն՝ եթէ "Աշխարհս ոչ ընդունի զնա, զի ոչ տեսանէ
և ոչ Ճանաչէ զնա. բայց դուք տեսանէք, զի առ ձեզ
բնակէ":

Որպէս և աՀաւասիկ մեք բանիւ առաքելոց Հա-
ւատացեալքս ամենասուրբ Երրորդութեն, նկա-
տեմք օծեալ իւղովն զփրկութեն գործարանս. զե-
կեղեցիս, զսեղանս, զխաչս, զպատկերս, և Հաւա-
տամք ընդ նմին 'ի ներքս գալ Ա՟ծային զօրութեն: Այլ
այսուիկ որոշեալ լինելն նոքա 'ի Հոմատեսակ յիւրա-
քանչիւրոցն նիւթոց. զատանիմք և մեք յայնցանէ,
որք 'ի Համանգամայն նիւթ Ա՟ծութեանն կարծեօք
խաբեալք դրաւլին: Այլ նշանակ Հաւատարմութեն
այս է մերումս բանի. զզօրութիւն և զնշանն 'ի նո-
ցանէ առ մարդիկ կատարել, դիւաց սարսել և փա-
խստեայ լինել: Ըստ գրեցելումն, եթէ "Ետուր եր-
կիւղածաց քոց նշան, զի ապրեսցին յերեսաց աղեղան",
որ մանաւանդ անՀաւատիցն՝ քան թէ մեզ 'ի դէպ էր

1 Constat enim animâ et corpore.

2 Idest corpus.

3 Psal. 103. 15.

lentiores et ad Dei habitacula: olei sancti scilicet effusio, per quam sacerdotes olim ac reges divinus Spiritus in singulis actibus movebat; et ubique et in omnibus Spiritus donorum distributor per oleum istud comperitur suum perfecisse mysterium. Et quemadmodum duplicis speciei est natura nostra humana [1], dupliciter etiam renovator Spiritus sanctus ad nos accedit; per materiale quoddam sensibilem speciem [2] delectat: *Oleum* enim *exhilarat*, ait Propheta [3]; per seipsum autem confirmat in nobis intelligibilem [4]: *Manda*, inquit, *Deus*, *virtuti tuae*; *confirma hoc*, *quod operatus es in nobis* [5]. Ne quis autem de operationis ejus effectu dubitaret, ab initio *descendens corporali specie* [6] quievit in Consubstantialem sibi, volens per hujusmodi visionem coram mundo pignus praebere invisibilis adventûs sui; mundus tamen per oculi visionem noluit cordis visioni viam praeparare; et istud est, quod Dominus inquiebat: *Mundus non accipit eum, quia non vidit, neque scit eum*; *vos autem videtis eum, quia apud vos manet* [7].

Quare ecce nos per Apostolorum praedicationem credentes in sanctissimam Trinitatem consideramus per olei unctionem instrumenta salutis, Ecclesias, altaria, cruces, imagines; et credimus unâ simul cum eo divinam virtutem introire. Per istud ergo distinguuntur illa a singulis ejusdem generis materiis; distinguimur sane et nos ab iis, qui in ipsâmet materiâ immorantur divinitatis opinatione decepti. Nostri autem sermonis probatio firmitatis haec est: virtutes, et signa per eadem apud homines patrari, daemones perterrefactos fugari, juxta scriptum; *Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcûs* [8]: ita ut infideles, plusquam nos, mirari oporteret, atque ad fidem accedere; *signa* enim *infidelibus* fiunt, *non au-*

4 Animam scilicet.
5 Psal. 67. 29.
6 Luc. 3. 22.
7 Joh. 14. 17.
8 Psal. 59. 6.

ըմբռնիլ հիացմամբ և 'ի հաւատոյն հպել. զի "Նշանք անհաւատից և ոչ հաւատացելոց" ասէ առաքեալ։ Ոչ կարէին անշունչ նիւթք 'ի կենդանի մարդիկ օգնականութե մատուցանել շնորհ, եթէ ոչ ա̃ծ 'ի նոսա էր բնակեալ։

Նա մի՛ գայթագղիր տարակուսեալ, 'ի լռելն և ոչ ցասմամբ 'ի վերայ հարկանիլ հայհոյչացն և թշնամանողացն. քանզի հասարակաբար երկոքումբք տեսանեմք վարեցեալ զա̃ծ՝ երկայնմտութբն և վրէժխնդրութբ, ոչ ամենայն տեղի կամ ժամանակ կամ դէմ երկոցուն կամ միոյ 'ի նոցանէ. այլ է երբեք, և ուրեք և ումեմն և ոմամբ 'ի նոցանէ, որպէս զիարդ ճանաչէ ա̃ծային կանխատեսութին։ Նա մի՛ յամառեսցիս՝ անհաւատութեն խորհրդովք 'ի վայր անկեալ. իբր թէ անհնար է ա̃յ յամենայնսս լինել 'ի նմանէ գոյացելոցս տեսակս. "Ո՛չ, ասէ, լի են երկինք և երկիր". և "Լի են փառօք նորա ամենայն երկիր". այլ առ ներգործելն այնոքիւք միայն տնօրինել, որովք կամեսցի ինքն, և ժամանակին պահանջեն պէտք։

Հերձանէր զծովն Մովսէս գաւազանաւն, և յամուլ վիմէն գետս գնացուցանէր. ոչ եթէ անշունչ փայտին զայնոսիկ համարիցիմք առնել զհրաշագործութիւն, այլ որ 'ի նմա դարմանեալն էր ա̃ծային շնորհացն։ Արգելոյր տապանակն զՅորդանան գետ, զնոյն և բաժանէր մաշկեաւն Եղիայի։ Երիքովի 'ի վայր կործանէին պարիսպքն 'ի տապանակէն։ Ոզա մեռանէր յօգնելն տկար զօրութբն հզօրագունին. զայլազգիսն հարկանէր յերաստանս, և 'ի սրունս. զդագոնականն ընդ յատակս բագնին տապալեալ ցըրուէր զկուռս, կռապաշտիցն ա̃ծպաշտութե շաւիղ ցուցանելով։ Մի՛թէ յանշունչ քարանց կոփեալ պնակիտքն զայսոսիկ առնելով. եթէ ո՞չ ինքնին ա̃ծ՝ որ 'ի ն̃մ միաւորեալն էր, ժամանակին զայն պահանջեալ։

Նա արդ զի ցուցաւ՝ թէ 'ի հնումն և 'ի նորումն կամք եղեն ա̃յ յանշունչ նիւթս լինել, և 'ի նոցանէ

1 I. Cor. 14. 22.
2 Jerem. 23. 24.
3 Isai. 6. 3.
4 Exod. cap. 14.

tem fidelibus, ait Apostolus [1]; neque jam inanimae materiae poterant vivis hominibus auxilii gratiam conferre, nisi Deus in illis habitasset.

Ne scandalizeris tamen haesitans, eo quod Deus taceat, non autem iratus super blasphematores, et conviciatores exurgat: ambobus namque pariterDeum uti solere aspicimus, longanimitate, et vindictâ. Non omnem locum, nec tempus, nec personam utraque manet aut ex eis altera; sed aliquando, et alicubi, et aliquem, vel per alteram ex illis, prout divina praescientia noverit. Neque in incredulitatis consilio obduratus humi serpens instabis, quasi fieri nequeat, ut sit Deus in cunctis ab eo creatis speciebus: *A me*, ait, *implentur caeli, et terra* [2]; et: *Plena est omnis terra gloriâ ejus* [3]. Ad operandum vero illis utitur dumtaxat, quibus ipse voluerit, et temporis necessitas postulaverit.

Mare dividebat Moyses [4] per virgam, et ex sterili petrâ fluvios scaturire faciebat [5]; haud sane arbitremur, haec mira perpetrasse inanime lignum, sed in eo insitam Dei gratiam. Arca compescebat Jordane fluvium [6]; quem et Eliae pallium dividebat [7]; Hiericuntis moenia corruebant Arcae vi [8]; Oza moriebatur auxilium infirmâ virtute praebens fortiori [9]. Alienigenas in podicibus et cruribus percutiebat (*Arca*); Dagon simulacrum super templi pavimentum prostratum dispergebat [10], idololatris pietatis semitam osdendens. Nonne politae tabulae lapideae, animâ carentes haec faciebant, an potius, prout tempus poscebat, ipsemet Deus iisdem unitus?

Quoniam itaque compertum est, quod cum in veteri tum in novo (*foedere*) placuit Deo in materiis

5 Ibid. cap. 17.
6 Jos. cap. 3.
7 IV. Reg. cap. 2.
8 Jos. cap. 6.
9 II. Reg. cap. 6.
10 I. Reg. cap. 5.

առ մարդիկ զօգտութեն մատակարարել զպէտս, ցուցցուք և զայս, թէ և պատուելի և պաշտելի մեզ այնոքիկ՝ յորս ած իցէ։ Բայց մի՛ 'ի վերայ վազեսցեն պարզաբար ասացելոցս բանորսակացն դրժողութիւք. իբրև թէ զի ամենայն ուրեք ած, ապա ամենայն գոյքս պաշտելիք. անսուտ ուրեմն զարարածս փոխանակ արարչին մեծարօղք։ Քա՛ւ լիցի. այլ 'ի հասարակացն միայն նոքա, զորս 'ի ձեռն առեալ՝ իբրև գործեաւ իւիք ած զբարերարութեանն 'ի մեզ հեղու զխնամս։ Բազումք 'ի Բաբելոնի պատուական անօթք ոսկւոյ և արծաթոյ, այլ միայն յաղագս ածային անօթոցն կրեալ զպատուհասն Բաղտասար արքայի. և յոքունք յաւուրս Դաւթի ոսկեզօծ յօրինեալ արկեղք, բայց կաքաւելն և նուագել միայն տապանակին այ առաջի 'ի Դաւթէ լեալ։ Ոչ ինչ պակաս և առ Սողոմոնիւ գեղեցկակերտեալք 'ի տեղիս տեղիս տաճարք, այլ յիւրայեղեանն ազգ յաս 'ի նմանէ շինեալն եւեթ ժողովեալք ամենայն ուստեք 'ի խնդրել զած։ Ըստ այսմ բանի և տէրն յանդիմանեալ սաստէր այնոցիկ, որ զպարունակօղսն անպատուեալ՝ զտաճարն և զսեղանն, պատուեցին յատուկ զպարունակեալսն առ 'ի նոցանէ՝ զպատարագն և զոսկին. ասելով, “Որ յերդնու յընկալեալսն՝ երդուեալ լինի յընդունօղս նոցին„։ Զնոյն և մեզ 'ի դէպ է ասել, որ պատուէ զխաչն Քի և զպատկեր նորին, զնոյն ինքն պատուեալ լինի զՔս. նոյնպէս և թշնամանելովն զնոսա, 'ի Քս լինի մեղուցեալ թշնամանիչն։

Այլ այս այնքան առաջի անկեալ ձգտեցաւ բանս, որքան թէ զլեզուազարիցն առ 'ի պապանձեցուցանել զաւելաբանութիւս. որ ծամածռեալ խաթարել զմիտս մեր խորհին կռապաշտութե անուամբ։ Առ որս ասելի է. “Որ անօրինելոցն է, անօրինէ։ Բայց դուք ելէք 'ի միջոյ նոցա և մեկնեցարուք. և 'ի պիղծս մի մերձենայք։ Զի ամ տունկ, յայ ոչ տնկեալ, խլեսցի„։ Զոր և հրաւիրեալ առաջի կալցուք բարձրագոյն և ամենազօր բազկին, որ կարօղն է խարշել իբրև զփուշս

1 Matth. cap. 23. vers. 26. et seq.

inanimatis habitare, et ex eis utilia quaeque hominibus distribuere, et istud ostendamus; nobis scilicet veneranda esse colendaque ea, in quibus est Deus. Ne tamen illico adversus ea, quae absolute diximus, insurgant subdoli verborum aucupatores, dicentes: « Quum ubique Deus sit, ergo cuncta entia sunt colenda; ergo non errant, qui creaturas pro Creatore venerantur ». Apage: nam ex entium congregatione illa dumtaxat sunt colenda, quae in manum, velut instrumentum quoddam, Deus assumens, per ea in nos beneficiorum largitatem effundit. Plura erant in Babylone pretiosa auri et argenti vasa, sed tamen propter divina vasa dumtaxat paenam luit Baltassar rex. Et plures in diebus David deauratae arcae erant; saltavit autem, et cantavit David ante solam Dei Arcam. Item et Salomonis tempore pulchra extabant ubique terrarum templa; sed ad illud solummodo, quod ipse in Israëliticâ gente extruxerat, undique conveniebant gentes ad Deum deprecandum. Hac de causâ Dominus quoque increpans arguebat illos, qui despectis receptaculis, templo et altari, honorabant tantum recepta in eis, sacrificium et aurum [1], dicens: *Qui jurat in recepta, juravit in eorum recipientibus*. Id ipsum et nobis convenit dicere: qui honorat Christi crucem, et imaginem ejus, ipsum jam honoravit Christum: item qui eas spernit, in Christum peccat offensor.

Porro iste sermo hac tantum de causâ prolatus est, ut obmutescat blaterantium hominum garrulitas, qui intentionem nostram obtorquentes praesumunt eam idololatriae nomine depravare. Quibus dicendum: *Qui incredulus est, infideliter agit* [2]. *Vos autem exite de medio eorum, et separamini, et immundos ne tetigeritis* [3]. *Omnis enim plantatio, quam non plantavit Deus, eradicabitur* [1]. Hos itaque accersitos ponamus coram excelso Omnipotentis brachio, qui *velut agri*

2 Isai. 21. 2. 3 II. Cor. 6. 17.

ագարակի զհեթանոսական բոյսն, մղեղել և արտաքս ընկենուլ. և դնել զգաղափարս նոցա 'ի բնակութի գազանաց երկրի և թռչնոց երկնից ։

Արդ զմեզ յառաջ կոչէ նա ինքն ընդդէմ յառնել երկակաց ամենից առ միմեանս մենամարտուցելոց յայլազգեացն գնդից, և ամբարտաւանութբ յառաջ կոչողաց զմեզ, որպէս յայնժամ Գոլիաթացին զԴաւիթ ։ Այլ և զկենդանականն որ 'ի մեզ հաւատ, սրեալ իբրև օձի խօսարանացն իւրեանց սրով սատակել սպառնացեալ, որ ըստ նմանութե թռչնոց ճախրեն դիւրադարձ լինելով, և գազանաբար խորխտանան գօշել և պատառել ։ Յաղագս նոցուն ապա և մեր տծայնութն զկենազարդեալ սպառազինութբ, հաւաքեսցուք 'ի հեղեղագնաց կենցաղոյս՝ զգայութեցն որ 'ի մեզ զկարծրութի, 'ի հոգեկանութն պահպանելով խորհրդարանի ։ Այլ և զկորովագոյնն 'ի նոցանէ ընտրեալ զբանին ճահաւորութի, դնելով յիմաստութեցն մերոց պարսատիկս, ուղղաձիգ արարեալ ջաղխեսցուք զվեհագոյն և զգերակացեալն 'ի նոսա չարապաշտութն անդամ ։ Եւ նոցուն իսկ չարաչար առացուածոցն զկենուք զնոսին սատակեսցուք, աւար առնլով և գերելով զհպարտացեալ նոցա խորհուրդս 'ի վերայ գիտութեն այ, որք նմանապէս են այ և մեր թշնամիք, և մերումն ոչ հաւատոյն՝ զուգահաւասար առ եր-

1 Matth. 15, 13.

2 Isai. 32. 12.

3 Ipsemet nempe Deus, coram cujus excelso et omnipotenti brachio Ethnicum germen comburendum exhibuerat.

4 Hîc Ozniensis noster, relictis Paulicianis, viam sibi praeparat ad subsequentem *contra Phantasticos* Orationem, in qua dimicaturus est etiam contra omnes Haereticos, qui perperam de Incarnatione Christi sensere; praesertim tamen contra Nestorianos et contra Eutychianos, qui vel unam per confusionem, vel duas per divisionem in Christo asserebant naturas. Admodum difficilis est hujusmodi Oratio, quia contra omnes recensitos etherodoxos uno tempore dimicat; proindeque serio attendendum est in eâ quando Nestorianos, quando Eutichianos, quando caeteros circa Christi Incarnationem haereticos jugulare aggrediatur. Hanc Orationem latine redditam an. 1816. publici juris fecimus, ideoque rursum hîc typis demandare frustraneum opus arbitramur.

spinas comburere [2] potest Ethnicum germen, atque ut paleae festucas ventilare ac foras projicere, et in habitaculis bestiarum terrae, et volucrum caeli stationes eorum collocare.

Nunc porro ipsemet [3] nos vocat, ut contra illos insurgamus qui veluti duo inter se ad certamen congressi [4] nos provocant audacter ex alienigenarum agmine, quemadmodum olim Gethaeus [5] Davidem; atque vitalem, quae in nobis est, fidem deperdere minantur gladio linguae suae ut serpentis acutae, quae ad volucris similitudinem circumvolat flexilis; ac ferarum more diripere et dilaniare praesumunt. Quamobrem et nos divinâ ornati armaturâ colligamus [6] ex hac vitâ torrentis instar decurrente duritiem sensuum nostrorum; hanc conservemus in spirituali consiliorum cellario; atque validiorem ex iisdem seligamus sermonis efficaciam; eamque positam in sapientiae nostrae fundâ, recto tramite projiciamus atque praeeminens illorum cacodoxiae membrum confringamus; eorumdemque sermonum perperam prolatorum armis eos enecemus, depraedemus, et *in captivitatem redigamus elata adversus scientiam Dei consilia* [7] eorum, qui Dei indiscriminatim ac nostri sunt inimici. Nostra non credunt utrisque pariter adversantia [8]; sed calumniantes detrahunt nobis, nosque consonos

5 Supple: *provocabat.* 1. Reg. 17. 43.

6 Davidis similitudinem praeseferens Ozniensis noster sibi metaphorice aptat, quae David contra Philistaeum operatus est tum *eligens de torrente quinque lapides*, quinque sensibus respondentes; tum *mittens eos in peram pastoralem* per consiliorum cellarium significatam; tum manu accipiens *fundam*; in quam posuit lapidem, quippe quod in sapientiae fundam validiorem ponit sermonis efficaciam; tum denique percutiens Goliath in fronte, quia eterodoxiae praeeminens membrum (caput videlicet) confringere conatur. Et quemadmodum David Philisthaei caput amputavit gladio illius; sic et Philosophus noster interimere vult haereticorum pervicaciam iisdem illorum perperam adhibitis sacrae Scripturae verbis.

7 II. Cor. 10. 3.

8 Iis nimirum, qui unam per confusionem, vel duas per divisionem asserunt in Christo naturas.

կուսին ունելով թշնամութի․ այլ զրպարտելով բամբասեն, և խրերաց գոլ ասեն զմեզ ձայնակիցս և համախոհակս։ Եւ այս է քան զամենայն դժնդակագոյն մեզ ՚ի նոցանէ վտանգ․ զանիւ առ ընկերին մըղել, և ձեռամբ առ ինքն յանգուցանել․ օտոխին վիրօք խարել զսիրտն, և ՚ի ծածուկ ընդ ինքեան յարահիւսել ջանալով․ զայն միայն գտեալ անձին յաղթութի, զստելն և նախատինս զմեզ արկանել զատարոտուոցն լուտանս։ Իսկ մեք այսքան յերկոցունց ՚ի նոցանէ հեռացեալ գտանիմք, որպէս ոչ է հաղորդութի լուսոյ ընդ խաւարի, և ոչ գայլք ընդ գառանց ընտանեացին համակամութե։ Բայց է և ոչ սուտ ինչ և զոր առ միմեանս ունիցին նոքա զթշնամութի․ վասն զի ուրաքանչիւրոցն նոցա չարափառութեան յոյժ անմանիք են միմեանց և տարանջատականք։ ¹Քանզի մին միով ձայնապարհով, և միւսն երկուք, որք ոչին են անմոլար, հակառակին անհաստանելի մարդեղութե բանին հաստանել։ Եւ այս մինչև ցայս վայր եղիցի։

1 Nestoriani nempe nos Eutichianos dicunt; Eutichiani vero Nestorii fautores nos arbitrantur. Id ipsum palam fecit vel S. Ner-

ՎԵՐՋ․

ac consentientes dicunt ambo adversariorum parti [1]. Haec est autem illorum contra nos injuria prae omnibus dirissima: verbo nos ad adversarios suos impellunt, et manu ad se pertrahunt: hostili vulnere sauciant animum nostrum, nosque clam secum connectere student; hanc sibi dumtaxat victoriam arbitrantes, ut mentiantur et super nos injiciant alieni opprobrii improperium. Nos autem adeo ab utroque eorum distare certum est, quemadmodum non est communicatio lucis cum tenebris, neque lupi cum agnis familiaritatem ineunt concorditer. Verumtamen illi inter se non exiguam habent ad invicem inimicitiam. Siquidem uniuscujusque eorum eterodoxia valde dissimilis est inter se, atque disjuncta: alter enim per unam viam, alter per duas (neutra tamen erroris expers), dimicat; ut incomprehensibilem Verbi Incarnationem comprehendere queant. Haecque hactenus.

ses Clajensis in suà ad Graecos responsione, ut videre est in ejus operum Tom. 1. pag. 232.

FINIS.

